

TEMPS NOU, TEMA VELL

Ens porten els esdeveniments del temps, a batzegades, disposats a engiponar línies de caire desencisat, amb la sensació de discapacitat que resulta de la impossible perspectiva de les coses, aquella que sols ens podrà donar el temps. Som —l'evidència sembla peregrina— en un temps que assegura voler anunciar variacions, nous canvis al costat dels que es fan evidents fins al farciment en els nostres carrers i places, a les vinyes i a les platges del Penedès, però també els canvis de la nova etapa que s'ha encetat a bona part de la diversificada estructura administrativa del país.

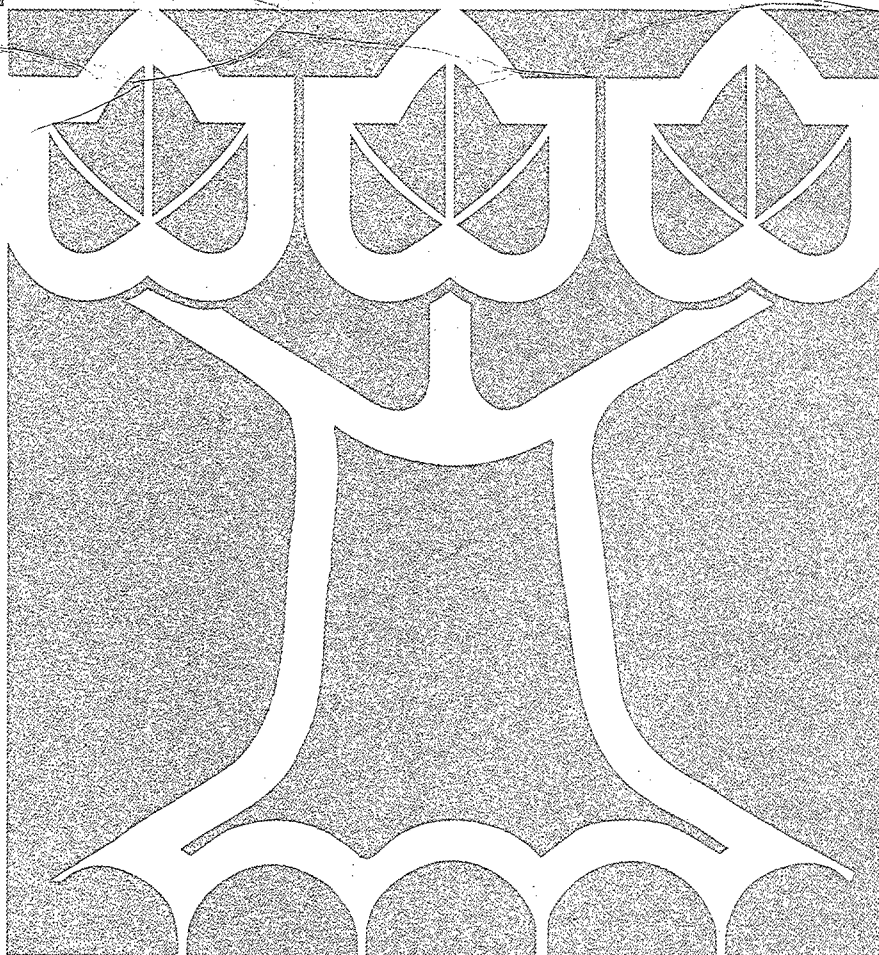
Unes i altres variants mantenen una estructura d'interrelació, la d'esperar una consideració del Penedès que vagi més enllà d'un paper de terra situada en totes les referències, en cada una de les servituds de pas, en tots els projectes d'ampliacions metropolitanes. Un plantejament administratiu veritablement disposat a estructurar una realitat territorial per a Catalunya, un mapa territorial nascut de la voluntat de vertebrar un país heterogeni, divers i, des de fa tan de temps, ben tristament —potser fins i tot perillosament— desequilibrat. Un debat sobre com apaivagar tants desmanegaments territorials: els demogràfics, els econòmics, els paisatgístics i naturals, els estructurals i de serveis. Un debat encetat sobre plantejaments realistes, i especialment situat en la capacitat de diàleg entre tots.

En vam parlar en el decurs de l'assemblea general de l'Institut el passat mes de febrer a Espiells. Si del que es tracta és de mantenir i consolidar paràmetres com els actuals, amb serrells que ens tornin a retallar municipis limítrofes i sense una voluntat de desvincular definitivament el vell esquema provincial, no cal que convoquin a la taula del diàleg. La posició de l'IEP ha estat molt clara des del mateix dia de fundació de l'entitat i l'opinió sobre l'anomenat "Informe Roca" la vam manifestar de forma ben clara en el darrer número de la nostra revista *Gran Penedès*.

Sembla que els anys vinents han de ser claus en aquests i molts altres aspectes, en allò que fa referència a la definició i consolidació de l'anomenat "Pla Director", en el reconeixement al potencial vitivinícol justament a l'únic lloc on aquest reconeixement és veritablement efectiu: als mercats consumidors i, en contrapartida, en la valoració econòmica de la feina pagesa.

Comptat i debatut, tots tenim massa feina per continuar vint-i-cinc anys més parlant del que volem ser i de com ho volem ser, que a l'hora de la veritat resulta impossible cuinar si no saps mai què pots trobar al rebost.

COL·LABORACIONS

LES COVES DEL PENEDÈS: LA SEVA DESCOBERTA I UTILITZACIÓ PER L'HOME AL LLARG DEL TEMPS

RESUM

Una síntesi àmplia i completa del diversos aspectes de les cavitats penedesenques, amb la seva enumeració i la consideració dels diversos àmbits relacionats amb elles.

ABSTRACT

A comprehensive and thorough summary of the many aspects related to caves in the Penedès Area, all of them being categorised and explained with related subjects.

INTRODUCCIÓ

La comarca del Gran Penedès, i com a tal entenem la formada per l'Alt i Baix Penedès i el Garraf, geològicament està estructurada sobre terrenys calcaris, per la qual cosa presenta abundància de cavitats subterrànies i no ens ha d'estranyar que aquestes fossin conegudes i aprofitades per l'home des de temps molt reculats.

Les cavitats penedesenques, llevat d'uns pocs avencs del massís de Garraf, no tenen gran desenvolupament, no són indubtablement les grans cavitats que trobem en d'altres zones on s'embadaleixen els turistes, són, però, unes cavitats amb un important bagatge històric, algunes d'elles foren emprades durant la prehistòria, d'altres serviren d'amagatall durant èpoques turbulentes, i no oblidem que ens els avencs del massís de Garraf es van escriure les primeres pàgines de la història de l'espeleologia, no solament de Catalunya, sinó de tot l'Estat espanyol. En el moment de confeccionar aquestes línies, s'està estudiant el projecte d'instal·lar una exposició-museu a la localitat d'Olesa de Bonesvalls.

Les cavitats, com altres accidents geogràfics, també foren emprades per marcar límits de terres, així el topònim d'una cova, d'un avenc o d'un balnat ajudava a delimitar les parts de propietats que eren molt sovint l'origen de més d'un conflicte; d'aquesta manera, a tall d'exemple, trobem aquest fragment:

"... l'any 1704 quan Josep Mata va comprar a Antoni Badell de la parròquia de Sant Pau d'Ordal, el domini útil sobre 22 hectàrees de terra campa i bosc a la partida coneguda com la muntanya de l'avenc d'Esteles..."

El trogloditisme o l'ocupació o l'aprofitament de les cavitats per l'home és un fet que, com veurem, es produeix al llarg de la història, s'utilitzen les cavitats com a refugi o habitatge, depèn de les necessitats de cada moment, per exemple, moltes de les nostres coves foren utilitzades com a amagatall en la darrera guerra, també són emprades com a cledes per recer del bestiar, algunes presenten diversos enginyers per tal d'aprofitar els degotalls, generalment bastint-hi bassiols per recollir l'aigua, també han esdevingut signe d'espiritualitat i l'home ha erigit a l'abric de balmats esglésies i capelles.

Hi ha, no obstant això, un tipus de trogloditisme més esporàdic, ja que també s'utilitzen les coves per sojornar-hi en cas de mal temps i com a aixopluc ocasional com les utilitzaren, posem per cas, els antics carboners.

Com es pot deduir, molts d'aquests usos de les coves formen part de la història moderna, d'aquella història que no està escrita i que és força difícil de recopilar, ja que no sempre es troba la persona adient que ens pugui explicar la utilització que es va donar a tal o qual cavitat fa cinquanta o cents anys.

Malauradament, també les trobem esmentades en relació a una altra forma d'utilització, el de les cavitats desaparegudes pel bé del "progrés", representat aquest per abocadors municipals, pedreres o urbanitzacions per citar les més usuals; un capítol a part mereixerien les emprades com a abocadors de tota mena de deixalles, ja siguin de tipus comunitari, particular o ramader.

L'objectiu d'aquestes línies no és confeccionar un catàleg exhaustiu de les cavitats penedesenques, ja hi ha clubs i seccions espeleològiques que s'hi dediquen, sinó comentar la utilització que tingueren al llarg dels segles per part de l'home.

LES COVES DEL PENEDES EN LA PREHISTÒRIA

L'home prehistòric utilitzà les coves penedesenques en la mesura que li indicaven les seves necessitats, les quals estaven condicionades per la climatologia i la manera de viure, és a dir, si el seu hàbitat era sedentari o, pel contrari, es traslladava constantment d'un lloc a un altre, sobretot en un moment en què la cacera va constituir la seva principal font alimentària.

Relatem a continuació les diferents etapes en les quals foren emprades les coves del Penedès, tot donant una pinzellada molt breu de la part més representativa de cadascuna d'elles.

Durant el paleolític inferior (-1.200.000 a -90.000 anys) es manifesta una indústria a base de palets, còdols treballats primerament de forma molt arcaica, i que presenta més endavant faisó unifacial i bifacial.

Les diferents fases culturals reben els noms d'abbevil·lià, clactonià, acheulià, taiacià i micoquià.

A partir del paleolític inferior l'home coneix el foc, la qual cosa modifica substancialment el sistema de viure i els hàbitats alimentaris.

Els jaciments a Catalunya es troben gairebé sempre a les terrasses elevades dels rius a la vora dels quals hom suposa que devien viure, tan sols el cau del Duc, de Torroella de Montgrí (Baix Empordà) ha estat la cavitat que s'ha posat de manifest com un hàbitat d'aquesta època.

El paleolític mitjà (-90.000 a -40.000 anys) és identificat per la cultura del mosterià, nom que prové del jaciment francès de *la Mostier*, que és on va ser identificada per primera vegada aquesta fase.

La indústria experimentà grans canvis, ja que es fabricaven estris a partir d'esclats grans, els quals es retocaven per tal d'obtenir puntes, tallants, gratadors, etc. També es comencen a treballar els ossos i les banyes dels animals caçats.

Al Penedès hi ha hagut troballes mosterianes a la cova del Gegant (Sitges) i a les coves Fumada i del Rinoceront (Castelldefels).

En el paleolític superior (-40.000 a -10.000 anys) es produeix una gran diversificació de cultures i cap al final del període té lloc un gran canvi climàtic, ja que s'acaba el Würm IV, que és l'última fase de la darrera glaciació, la qual cosa condiciona en gran manera la forma de vida.

Les peces treballades per l'home són cada vegada més ben elaborades, ganivets, gratadors carenats, agulles, i cada cop s'utilitzen més els ossos i les banyes.

Exemples d'aquesta època al Penedès els trobem a la cova de la Griera (Calafell), amb troballes paleontològiques de grans mamífers. Cal esmentar que aquesta cavitat presenta un ampli arc cronològic que aplega des del paleolític superior fins al ferro II o ibèric.

El període epipaleolític és el que segueix al paleolític superior. Val a dir que aquest terme supleix, d'uns anys ençà, al mot mesolític, que és equivalent, ja que sembla ser que així reflecteix més bé l'arrel directa que el lliga amb la fase anterior.

La seva cronologia va del -10.000 a -5.500 anys, encara que el límit és molt flexible, a Catalunya hi ha la tendència de baixar la datació i es posa el seu inici en el -9.000 o -8.000.

En aquest període hi ha diversos estadis que reben els noms dels jaciments on s'ha efectuat la troballa. Cal destacar: l'azilià, que prové de Mas d'Azil; el sauvaterrià, nom del jaciment de Sauvâtterra, i el tardenosià, de l'estació de Fère-en-Tardenois, tots ells francesos.

Aquest moment es caracteritza pel fenomen de la microlització, hi ha una veritable allau de petites fulles i puntes, generalment aconseguides seguint la tècnica dels dors rebaixat, els quals, mitjançant un encastament amb suports de fusta o banya, aconseguien uns estris molt complexos.

Els jaciments en aquesta fase deixen de ser exclusivament en coves, com era el cas del paleolític mitjà i superior, hi ha casos en els quals són autèntics tallers a l'aire lliure.

Pel que fa al sistema de vida, a la caça s'uneix la recol·lecció de fruits i altres aliments silvestres, activitat que ja es practicava anteriorment, però és en aquest moment que experimenta un gran augment.

En territori penedesenc trobem representada aquesta fase en els jaciments de la cova del Bolet (Mediona), cova de la Guineu (Font-rubí), cova de la Moixeta (Marmellar), cova del Garrofet (Querol) i cova del Pi (Sant Cugat Sesgarrigues).

El neolític (-5.500 a -3.800 anys) és l'època en la qual es va produir una profunda transformació en les formes de vida prehistòrica. Aquest procés de canvi va tenir lloc de forma lenta com a resultat de l'adaptació a les noves condicions climàtiques, ja que s'havia passat del final del pleistocè o era glacial al període holocè o neotermal.

D'aquesta època cal ressaltar la ceràmica cardial, dita així per la seva tècnica decorativa obtinguda per la impressió que s'efectuava sobre les parets de la peça, abans de coure-la, de la vora dentada d'una petxina, el *Cardium edule*. El nom es deu a Joan Corominas i Roca, que la identificà en diverses cavitats de Montserrat l'any 1925, per aquest motiu també se l'anomena ceràmica montserratina.

Aquesta fase de la ceràmica cardial representa generalment l'inici del neolític.

Un altre fet remarcable i que constitueix el moment clàssic o d'apogeu del neolític són els sepulcres de fosa, els estudis dels quals, juntament amb llurs aixovars i esquelets, han proporcionat dades molt interessants.

A partir de les darreries de 1970, al neolític català es van intercalar dues etapes més per tal de respondre d'una forma més acurada a les evidències que les troballes arqueològiques anaven posant de manifest; així, hi trobem el neolític antic evolucionat o "Montboló" i el neolític final; no obstant això, s'hi poden afegir fases intermèdies com l'epicardial o "verazià".

En diversos treballs trobem esmentat el terme eneolític per designar la darrera etapa del neolític.

Donat que moltes excavacions són anteriors a aquesta data, en la següent relació de cavitats penedesenques on s'han posat de manifest jaciments d'aquesta època sols s'indica la fase o subdivisió quan es té constància.

Cova Vallmajor (Albinyana), eneolític.

Cova Can Sadurní (Begues), neolític antic i eneolític.

Cova de la Roca Foradada (la Bisbal del Penedès), eneolític final.

Cova de Santa Cristina (la Bisbal del Penedès), eneolític final.

Mas Romeu (Calafell), cova sepulcral eneolítica.

Cova Foradada (Calafell), neolític.

Cova del Pantà de Foix i cova "XXV" (Castellet i la Gornal). Cavitats sepulcrales de l'eneolític final. No obstant això, s'esmenten al terme de Cubelles diverses coves sepulcrales col·lectives de la mateixa època.

Cova Xuriguera (Castellet i la Gornal), eneolític.

Cova de Can Pascol o Can Pasqual (Castellví de la Marca), neolític antic epicardial.

Coveta de la Carretera (Cubelles), neolític.

Cova de la Guineu (Font-rubí), neolític antic.

Cova de la Plana de la Pineda (Font-rubí), neolític.

Cova del Vapor (Font-rubí), neolític antic.

Cova de Valdecerves (la Llacuna), neolític antic epicardial.

Abrics de sota la Roca del Frare (la Llacuna), neolític antic cardial.

Cova del Bolet (Mediona), diverses fases del neolític i eneolític.

Coves de Santa Anna (Mediona), neolític antic.

Coves del Fondal de Valldellós (Mediona), neolític mitjà i final.

Cova de l'Olla o del Sumoi (Montmell), eneolític.

Cova de Santsuies (Montmell), eneolític.

Cova de Fontanilles (Olèrdola), neolític.

Cova de la Font del Molinot (Pontons), neolític antic evolucionat i mitjà.

Cova del Batllell (Pontons), neolític antic.

Cova de Bon Jaumet o Cova X (Pontons), neolític.

Cau de la Font de Sant Llorenç (Santa Margarida i els Monjos), eneolític.

Cova de la Guia (Sant Jaume dels Domenys), eneolític.

Balmes de les Valls (Sant Martí Sarroca), neolític.

Cova Miseracs (Sant Pau d'Ordal), neolític antic i mitjà.

Cova del Pi d'en Barba (Sant Cugat Sesgarrigues), neolític antic.

Cova de Sant Llorenç (Sitges), neolític antic.

Coves de Can Ros (Subirats), neolític antic.

Cova Freda (Torrelles de Foix), neolític antic.

Cova de Can Soler de Secabecs (Torrelles de Foix), neolític antic.

Cova del Cingle de Foix-2 (Torrelles de Foix), neolític antic.

Cova-avenc de Mahoma (Torrelles de Foix), neolític antic.

Cova del Monòlit (Torrelles de Foix), neolític antic.

Coves de la Riera (Torrelles de Foix), neolític antic.

Cova del Toixó o de les Aranyes (Torrelles de Foix), neolític antic i final.

Esquerda de les Roques del Pany (Torrelles de Foix), neolític antic cardial.

Coves de les Vinyes (Torrelles de Foix), eneolític.

Cova de la Masia (Torrelles de Foix), neolític antic.

Cova Bonica (Vallirana), eneolític.

Cova de la Boira, neolític antic.

Durant el període denominat l'edat de bronze (-3.800 a -1.000 anys) l'home aprèn a alear el coure amb l'estany i dona com a resultat el bronze que utilitzà preferentment per a la fabricació dels seus estris i armes, sobretot punyals i espases, ja que era un metall més dur i resistent que el coure.

Entrada de la Cova Freda (Torrelles de Foix).

Estudis recents divideixen aquesta etapa en tres fases, calcolític o bronze antic, bronze mitjà i bronze final.

En l'àrea penedesenca trobem esmentats els jaciments següents:

Cova del Garrofet (Aiguamúrcia), bronze.

Cova Vallmajor (Albinyana), bronze.

Cova de l'Artús (Albinyana), bronze.

Coves del Pèlag i de l'Artiga (Avinyonet del Penedès), calcolític.

Avenc dels Pelagons (Avinyonet del Penedès), bronze final.

Balma de Can Ràfols dels Caus (Avinyonet del Penedès), bronze.

Coves Cassimanya i Can Sadurní (Begues), bronze.

Cova de Mas Romeu (Calafell), bronze.

Cova Foradada (Calafell), bronze.

Coves XXV, del Pantà de Foix i Xuriguera (Castellet i la Gornal), calcolític i bronze final.

Cova de Can Pasqual (Castellví de la Marca), bronze final.

Cova de la Guineu (Font-rubí), bronze.

Cova de la Planà de la Pineda (Font-rubí), bronze.

Cova del Vapor (Font-rubí), bronze mitjà i final.

Cova Bonica (Gavà), bronze.

Coves del Castell (Gelida), calcolític.

Cova Valldecerves (la Llacuna), bronze.

Cova de les Rondes o de la Roca del Frare (la Llacuna), bronze.

Cova de la Moixeta (Marmellar), bronze.

Cova del Bolet (Mediona), calcolític i bronze mitjà.

Coves petites de Santa Anna (Mediona), bronze mitjà.

Cova de l'Olla o del Sumoi (Montmell), bronze final.

Cova de la Plana Rodona (Olèrdola), bronze mitjà.

Abric de Segarrulls o abric Sota Roca (Olèrdola), bronze final.

Cova Montnàs (Olivella), bronze.

Cova de la Font del Molinot (Pontons), calcolític.

Coves del Fondal de Valldellós (Pontons), calcolític bronze.

Cova de Bon Jaumet o Cova X (Pontons), calcolític.

Cova del Batllell (Pontons), calcolític.

Coves Salines i de la Pesseta (Pontons), bronze mitjà.

Cova de Can Soler de Secabecs (Pontons), bronze mitjà i final.

Coveta del Torrent dels Carbons (Pontons), bronze.

Cova dels Picons (Pontons), bronze.

Cova de les Calaveres (Pontons), bronze.

Cova de la Merla (Roda de Berà), bronze.

Cova de la Font de Sant Llorenç (Santa Margarida i els Monjos), bronze final.

Cova del Pi d'en Barba (Sant Cugat Sesgarrigues), calcolític i bronze mitjà.

Cova de la Guia (Sant Jaume dels Domenys), bronze.

Cova Miseracs (Sant Pau d'Ordal), bronze mitjà.

Cova Negra, forats d'en Bori o Sembori i avenc del Mas de Mossèn Alba (Sant Pere de Ribes), bronze.

Coves del Gegant, de Sant Llorenç, Verda, del Duc i els Covarrons (Sitges), bronze.
 Balms de la Bardera i coves de Can Ros del Torrent del Gavatx (Subirats), calcolític.
 Cova de la Masia (Torrelles de Foix), calcolític i bronze final.
 Cova de Cal Magí Rossell o avenc del Foc o Fissura de Can Rossell (Torrelles de Foix), bronze mitjà.
 Abric de la Font de Cal Rossell (Torrelles de Foix), bronze mitjà.
 Esquerda de les Roques del Pany (Torrelles de Foix), calcolític i bronze final.
 Cova Freda o de les Torres (Torrelles de Foix), bronze mitjà i final.
 Cova del Cingle de Foix 2 (Torrelles de Foix), bronze final.
 Cova del Toixó o de les Aranyes (Torrelles de Foix), bronze final.
 Coves de les Vinyes (Torrelles de Foix), bronze.

Encara que el ferro era conegut i susceptible de ser treballat, el metall bàsic era el bronze fins que, a causa de l'activitat colonial que s'obrí a les costes catalanes a la darrerïa del segle -VII i als moviments migratoris indoeuropeus, que ja van començar pels voltants de l'any -1000, van propiciar que la tècnica de la metal·lúrgia del ferro fos assimilada per la població indígena.

La tècnica del bronze era molt més senzilla que la del ferro, ja que aquest té una temperatura de fusió superior als 1.537 graus de Celsius i els forns dels quals llavors hom disposava assolien els 1.200 graus; així doncs, no eren aptes per a la fosa i d'aquesta manera exigia una manufactura més complexa, la forja, tot i això era menys resistent que el bronze i es corroïa amb bastant facilitat, la qual cosa no es va solucionar fins uns segles més tard amb la difusió per part dels colonitzadors fenicis i grecs del tremp i la revinguda.

Així va néixer l'etapa denominada l'edat del ferro (-1000 a - 500 anys) i durant aquesta època l'home millorà substancialment la seva activitat agrícola i incrementà notablement les varietats d'hortalisses, gramínies i verdures destinades al conreu.

L'altra gran font era la ramaderia, on també s'introduïren noves espècies tant vaquines com cavallars.

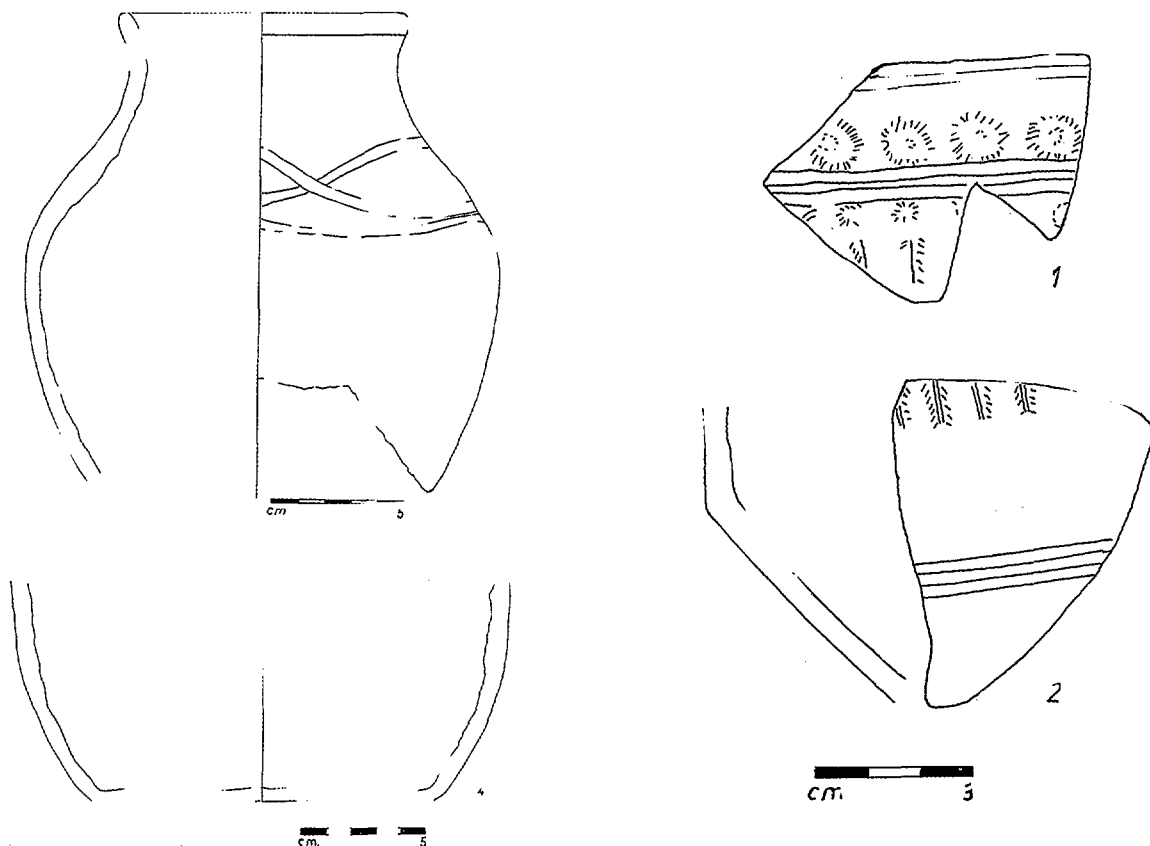
Els jaciments en cavitats corresponents a aquesta època els trobem en:

Cova Vallmajor (Albinyana).
 Cova de Can Sadurní i Cova Cassimanya (Begues).
 Coves Xuriguera, XXV, d'en Cabra i d'en Muntaner (Castellet i la Gornal).
 Cova sepulcral i avenc del Mas de Sant Antoni (Cunit).
 Coves del Castell (Gelida).
 Cova de l'Olla o del Sumoi (Marmellar).
 Coves del Castell Vell i dels Pelagons (Olivella).
 Cova de Mas Vila o de la Françaola (Santa Maria de Miralles).
 Coves del Duc i Verda (Sitges).

A partir del segle V aC es pot dir, a grans trets, que comença de ple el període ibèric, sobre el qual s'han escrit gran quantitat de publicacions i llibres de tota mena; així doncs, sols ens resta

fer esment de les cavitats del Penedès on s'han produït troballes de materials arqueològics corresponents a aquesta època.

Coves Artús i Vallmajor (Albinyana).
 Coves Cassimanya i Can Sadurní (Begues).
 Coves del Castell (Gelida).
 Cova de la Guineu (Font-rubí).
 Cova de Valldecerves (la Llacuna).
 Cova de l'Olla o del Sumoi (Marmellar).
 Coves del Bolet, d'Omella, Gran de Santa Anna i del Fondal de Valdellós (Mediona).
 Balma del Fum (Olèrdola).
 Cova d'Olèrdola (Olèrdola), ceràmica iberoromana.
 Balma dels Masets i Cova del Pi (Olèrdola).
 Coves Freda, de la Font del Molinot i de Can Soler de Secabecs (Pontons).
 Cova de Bon Jaumet o Cova X (Pontons).
 Cova del Garrofet (Querol).
 Cova del Pi d'en Barba (Sant Cugat Sesgarrigues).
 Cova de la Guia (Sant Jaume dels Domenys).
 Coves del Gegant i de Sant Llorenç (Sitges).

Ceràmica medieval de la Cova del Bolet (Mediona).

També s'han efectuat troballes de material romà a la Cova del Gegant (Sitges), Fondal de Valldellós (Mediona), Cova de la Font del Molinot (Pontons) i Balma del Fum (Olèrdola).

Els vestigis corresponents a l'alta edat mitjana han estat més generosos i s'han posat de manifest en les següents cavitats:

Balmes de Penya de l'Àliga, balmes de la Bobera, cova del Noguer, balma de la Caseta d'en Segura, cova del Toixó, coves de la Font d'Horta, coves del Frare i cova del Mas Andreva (Castellet i la Gornal).

Cova de la Guineu (Font-rubí).

Coves del Castell (Gelida).

Coves de l'Hort Xic (la Llacuna).

Cova de la Moixeta (Marmellar).

Coves de Santa Anna i del Bolet (Mediona).

Balma del Fum (Olèrdola).

Cova Rodona (Sant Martí Sarroca).

Cova del Gegant (Sitges).

Cova del Pi d'en Barba (Sant Cugat Sesgarrigues).

Cova de l'Home Mort (Torrelles de Foix).

En les línies precedents s'ha intentat donar una visió, la més ampla possible, de les cavitats del Penedès on, al llarg dels anys, s'han produït troballes arqueològiques; no obstant això, cal fer avinent que moltes excavacions han estat efectuades ja fa forces dècades i per aquest motiu possiblement caldria revisar els materials arqueològics, la qual cosa ens proporcionaria, gairebé amb tota seguretat, elements que farien modificar la datació de més d'un jaciment.

Un exemple prou clar el tenim en la cova de la Guineu de Font-rubí, on es van dur a terme, entre els anys 1979 i 1982, excavacions asistemàtiques i de caire il·legal que afectaren diversos nivells i que dificultaren en gran manera les interpretacions posteriors.

A partir de l'any 1988, s'estan efectuant en aquest jaciment acurades i serioses campanyes d'excavació, i s'endeguen multitud d'estudis així com l'elaboració de diversos articles.

Cal també afegir que s'han publicat notícies sobre troballes de materials arqueològics de filiació indeterminada com, per exemple, els Covarrons al massís de Garraf, la cova de Sant Pau a Vilafranca, les balmes del Coster Mitger a Sant Pere de Ribes, la cova de Rocacrespa a Castellet, la de la Carretera a Vilanova o la del Trader a Cubelles, la qual cosa, si més no, ajuda a la confusió.

També cal comentar que hi ha excavacions, unes efectuades amb caràcter d'urgència per tal de salvaguardar en el possible els materials arqueològics i altres que formen part d'un ampli pla de recerca d'un vast territori, del qual, per una causa o altra, encara no s'han publicat les memòries; de fer-se algun dia, la llista que hem ofert es veurà substancialment ampliada.

En els següents museus els estudiosos del tema poden trobar abundant material arqueològic, encara que n'hi ha d'exposat, la majoria resta emmagatzemat.

Museu Arqueològic. Barcelona.
 Museu de Vilafranca.
 Museu Monogràfic d'Olèrdola.
 Museu Vicenç Ros. Martorell.
 Museu de Sant Martí Sarroca (el castell).
 Museu de l'Associació d'Estudis Científics i Culturals de Mediona.
 Museu-molí Paperer. Capellades.
 Casa del Senyors de Gelida (Associació d'Amics del Castell).

Cal fer avinent que, a més a més de les troballes arqueològiques, algunes cavitats del Penedès, tals com l'avenc del Marge del Moro de Begues i la cova del Gegant de Sitges, han proporcionat troballes paleontològiques força interessants.

LES PINTURES RUPESTRES EN LES COVES DEL PENEDÈS

Podriem dir que la pintura rupestre és el tipus de manifestació més coneguda i possiblement la més atractiva i admirada de totes les diverses classes d'expressió que l'home prehistòric ens ha llegat ja des del paleolític superior.

Al llarg de mil·lennis els nostres avantpassats prehistòrics han anat realitzant un ampli ventall de manifestacions que semblen apuntar més a un desig de comunicació que a una exteriorització purament artística.

Aquest tipus de fenomen, estès a tots els continents, els especialistes l'han dividit en dos grans grups, el parietal i el mobiliari, i en ambdós els temes tant poden ser figuratius com no ser-ho.

En l'art parietal es poden distingir tres tipus: el gravat, el baix-relleu i la pintura.

El gravat s'efectuava generalment amb un punxó o buril i és força conegut en el món megalític.

En el baix-relleu s'aprofitava el relleu natural per donar volum al tema representat, són força coneguts de tothom els bisons d'Altamira, entre altres.

Pel que respecta a la pintura també s'ha dividit en dos grans grups: l'art francocantàbric, que, a grans trets, podríem dir que està representat per policromies i reproducció d'animals de tipus figuratiu, efectuat en sales i galeries situades a l'interior de les cavitats, i està relacionat amb cerimònies màgiques o d'iniciació tot evocant la cacera o la fertilitat, entre d'altres. La màxima representació, cal cercar-la en les pintures d'Altamira descobertes l'any 1879.

L'art llevanti peninsular és representat per pintures de tipus esquemàtic, d'un sol color, on ja apareix la figura humana, el trobem ubicat en balms i abrics, en moltes ocasions gairebé a l'ai-

re lliure, per la qual cosa moltes no ens han arribat en condicions idònies o, en el pitjor dels casos, no s'han conservat.

Aquí no es tracta de cerimònies de caràcter màgic, sinó d'evocacions, records o narracions, ja que el que hi ha representat són escenes de la vida quotidiana i precisament aquesta senzillesa és el que li dona aquest caràcter tan interessant.

L'art rupestre llevanti s'estén al llarg de tota la façana mediterrània, des de Catalunya fins a Andalusia, i penetra cap a l'interior de la península a la zona aragonesa i a la castellano-mangega.

L'any 1892 es van descobrir els primers abrics amb pintures d'Albarracín i a Catalunya va tenir el seu reconeixement l'any 1903 amb el descobriment de les pintures de Calapatà, a Cretes (Matarranya), i les de l'abric de Cogul (Garrigues) l'any 1908.

Pel que fa al grup de les formes mobiliars, trobem que si bé les tècniques són les mateixes —punxons, burils, pintura, etc.— que en l'apartat parietal, el suport és completament diferent, ja que aquí el trobem sobre os, marfil, banya, pedra, argila, metall, etc.

Pintures de la Cova de Segarrull (Olèrdola).

En l'àrea penedesenca les pintures rupestres són presents en les cavitats següents:

Cova de Segarulls. Olèrdola

Cavitat d'uns 10 metres de llargada situada mig penjada en un cingle al marge esquerre de la vall de la Seguera.

Les pintures, situades a l'entrada, foren descobertes per Pere Giró a l'agost del 1958 i estudiades per ell mateix i Eduard Ripoll el 1960.

Són atribuïdes cronològicament a la primera edat del bronze i consten de dues figures d'arquers amb grans arcs, d'estil molt esquemàtic i de color vermell vinós, i també hi ha gran nombre de punts, empremtes i restes d'idèntic color.

Cova de Can Castellví. Olèrdola

Forma part d'un conjunt de balmes situades entre la masia homònima i can Ximet.

En un petit ressalt, a uns vuit metres damunt del sòl, un grup del Museu de Vilanova i la Geltrú, tot efectuant prospeccions per la zona, descobriren, l'any 1971, unes pintures esquemáticoabstractes que representen un petit carnívor, dos animals indeterminats i diverses taques de color.

Hom creu, per les troballes arqueològiques realitzades, que podrien correspondre a l'època del bronze.

Cova de Can Ximet. Olèrdola

Aquesta cavitat és la continuació de l'anterior.

El 1984 Albert i David Rubió i Victoria del Castillo descobriren, en la seva part central, dues figures cruciformes pintades en color vermell, i uns metres enllà, juntament amb unes sitges i uns grans entallats en la roca, aparegueren un seguit de restes d'idèntic color.

Abric del Cementiri. Olèrdola

Petita cavitat situada molt a prop del fossar de la Plana Rodona.

Pel setembre de 1985 J. Comas i J. Pallarès, durant una visita de prospecció per la zona, van observar restes de pintura vermella, força malmeses, que semblen dibuixar un cercle.

Cova-avenc de Vallmajor. Albinyana

Aquesta cavitat de considerables proporcions està situada al capdamunt d'una barrancada enfront de l'ermita de Sant Antoni.

Les pintures descobertes per J. M. Solé l'any 1959 i estudiades per Salvador Vilaseca són en una sala lateral, a uns 40 metres de l'entrada, part d'elles en el moment de la descoberta estaven cobertes de sediments. Es tracta de set figures esquematitzades que representen animals de difícil determinació; a més a més, cal comptabilitzar dos motius indeterminats i catorze restes més.

Donat que els materials arqueològics localitzats en la cavitat corresponen al bronze mitjà i final, s'atribueix aquesta cronologia també per a les pintures.

Roca Roja. Santa Maria de Miralles

Es tracta d'una representació parietal a l'aire lliure, no lluny de la cova de Valldecerves excavada per S. Vilaseca, presenta la figura d'un càprid de tipus naturalista-estilitzat i esquemàtic, a més d'altres restes indeterminades.

Foren localitzades l'any 1982 per F. Navarro Ferré i publicades per ell mateix un any més tard.

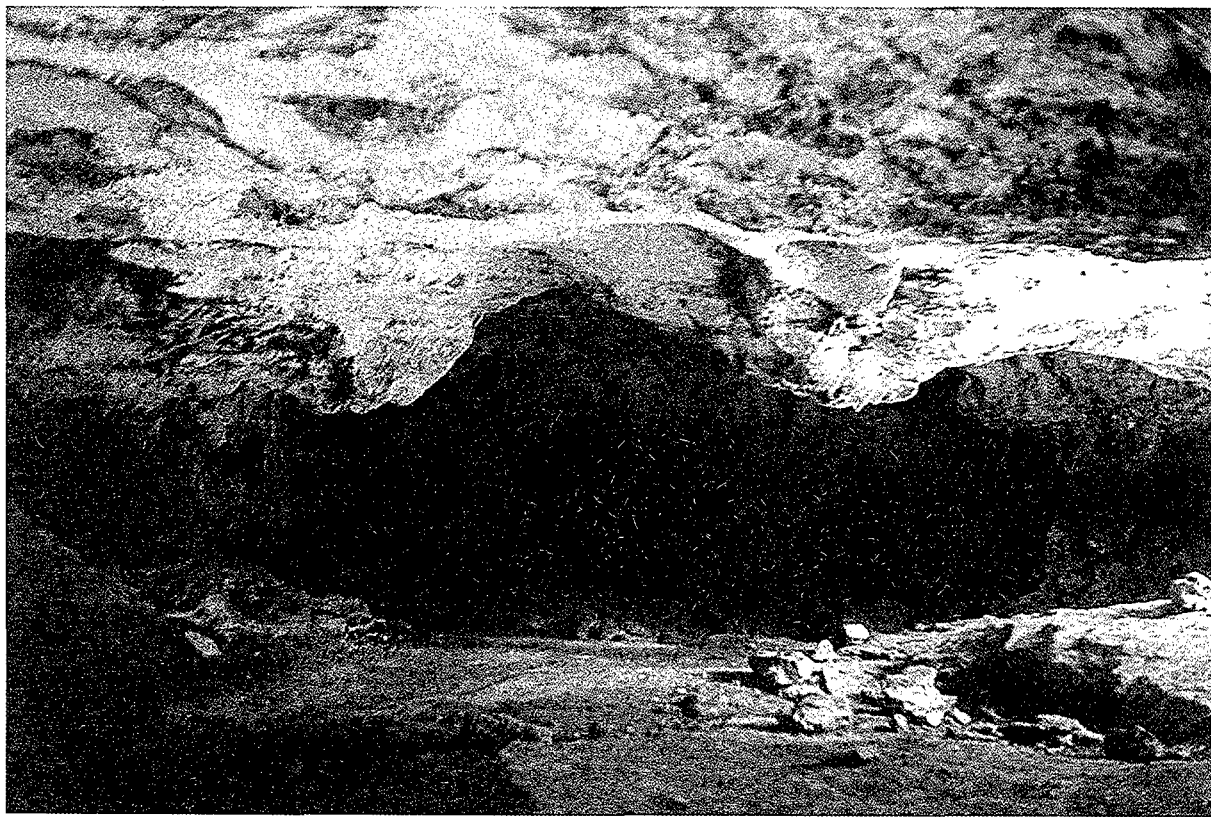
La presència de cavitats amb pintures rupestres a la zona penedesenca és força important i digne de tenir en compte, ja que constitueixen el límit, pel vessant nord-est, de l'àrea del denominat art llevanti.

LA COVA DEL BOLET. MEDIONA

Possiblement aquesta és una de les coves més conegudes del Penedès. Per arribar-hi cal anar fins al Mas Bolet, la cova es troba tan sols a cosa d'uns deu minuts de la casa que li dona nom.

Les primeres notícies que es tenen d'una exploració de caire científic a la cavitat es remunten a l'any 1907⁽¹⁾ en què s'efectuà un estudi espeleològic; l'any 1950⁽²⁾ va tenir lloc un estudi i prospecció sota l'aspecte biològic; no obstant això, l'any 1973⁽³⁾ es publicà la topografia de la cavitat així com les dades geoespeleològiques acompanyades d'un nou estudi de la fauna cavernícola.

Però aquí voldríem fer referència a l'aspecte arqueològic, millor dit, en les vicissituds de les primeres campanyes que es van dur a terme, pels voltants de l'any 1951, per membres del Grup Arqueològic de Vilassar de Dalt explicades per Pau Ubach,⁽⁴⁾ un dels principals protagonistes.

Cova del Bolet (Mediona).

L'eminent arqueòleg Josep de Calassanç Serra i Ràfols (1902-1971) era qui d'alguna manera dirigia i ajudava al grup arqueològic de Vilassar en les seves recerques i excavacions en els diversos jaciments del Maresme i fou ell qui va suggerir al grup d'anar a fer unes cates de temps a la Cova del Bolet.

Els dos arqueòlegs que es van desplaçar fins a la cova anaven carregats amb motxilles, dos picots, dues xapetes de mànec curt, tres cabassets de vímet, un garbell petit, llums de carbur, espelmes, una llum de petroli, llanternes amb piles, cordes, un martell i claus d'escalada, un fogonet, dos punyalets i una destrat i, per a més seguretat, un dels dos membres duia una pistola metraladora.

Dins del capítol alimentari, duien ametlles, avellanes, figues seques, dàtils, dos pots de llet condensada, galetes, un pot de llauna de quilo ple de sucre amb dos sostres de tres ous frescos cada un per tal que no es trenquessin, un pot de mig quilo de "Celac", que eren unes pólvores que barrejades amb la llet donaven a la canalla i com a complement un pa rodó de mig quilo i una ampolla de conyac de mig litre.

No obstant això, portaven dues cantimplores, dos plats d'alumini i una paella de dues nanses.

Els dos arqueòlegs anaven abillats de la següent manera: un d'ells duia uns pantalons de color verdós, uns botins de color verd i un cangur marró del tipus emprat pels alemanys en la Segona Guerra Mundial, i l'altre vestia uns pantalons de vellut negres, botes i un cangur semblant al del company, però de color blau marí.

El trajecte emprat per arribar a la cova fou el següent: van sortir de Vilassar de Dalt a tres quarts de tres de la matinada per tal de poder pujar a un camió atapeït de paneres i clavells, que els va dur cap a Barcelona, on van arribar a les quatre de la matinada per agafar el primer tren cap a Sant Sadurn d'Anoia i d'allí l'autobús fins a Mediona.

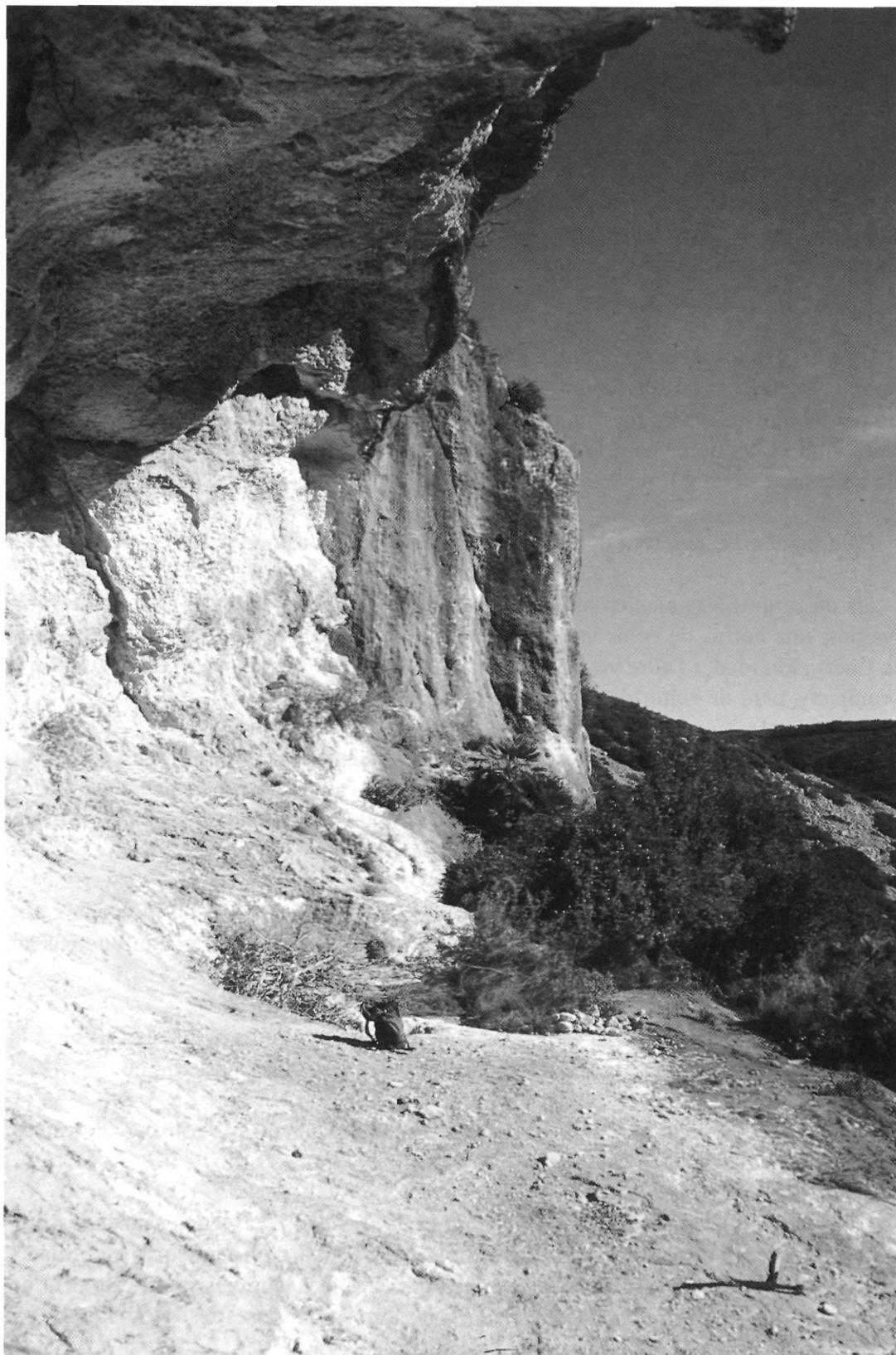
En ser a la vila van tenir un ensurt, possiblement, com molt bé Ubach reconeix, provocat per la seva indumentària, ja que van ser escorcollats per la Guàrdia Civil en confondre'ls amb uns maquis.

A les quatre de la tarda van arribar a Mas Bolet i pels voltants de les sis van ser a la cova. Val a dir que es van perdre enmig d'una espessa boira i d'una pluja insistent.

L'entrada de la cova la van trobar plena d'ampolles, llaunes i cartutxos descarregats... i això succeïa fa mig segle!

La pluja no els va abandonar durant tota la nit, l'endemà van començar la tasca arqueològica amb dues cates de vuitanta centímetres per cada costat d'on van sortir els primers fragments ceràmics que abraçaven des de l'època medieval fins al neolític, un petit fragment de gani-vet i en l'estrat final van exhumar dos raspadors, un burí i nombroses restes humanes.

Veritablement eren els temps heroics de l'arqueologia.

Balma de la Bobera (Castellet i la Gornal).

EL TROGLODITISME AL PENEDÈS

LES CAVITATS EMPRADES COM A HABITACIÓ O AMAGATALL I LES D'APROFITAMENT ESTRATÈGIC

Tot i que les coves i balmes penedesenques aprofitades com a assentament humà són minses, escadusseres i d'escàs desenvolupament si les comparem amb d'altres de Catalunya tals com la Vansa i Oroners a la Noguera, Can Puig de la Balma al Bages o Cal Cavallot al Solsonès per citar-ne algunes, cal, però, tenir-les en compte, ja que aquest és, sens dubte, l'apartat més suggerent quan hom estudia el fenomen troglodític d'un indret.

Arreu de Catalunya trobem habitacles d'aquestes característiques, sobretot a les muntanyes del Montsant, serra de Prades, Sant Llorenç del Munt, el Montsec, etc.

L'home abandona, en època històrica, les cavitats com a lloc per viure, ja que li resultaven poc aptes i inhòspites; no obstant això, ocasionalment, en èpoques de conflictes o de grans penúries econòmiques, l'home torna a ocupar coves i balmes sense intenció, però, de fer-hi un hàbitat estable, encara que l'ocupació de moltes d'aquestes cavitats ha estat força perllongada arribant fins ben entrat el segle XX i en alguns casos encara estan habitades en l'actualitat.

El món de l'arqueologia ha dedicat tradicionalment les seves excavacions al coneixement de l'apassionant època prehistòrica, fa pocs anys que s'estudia arqueològicament l'època medieval i d'aquesta manera, sense la valuosa ajuda que ens proporciona l'arqueologia amb les troballes liti-ques o ceràmiques i l'estudi estratigràfic, és molt difícil poder establir una cronologia de l'hàbitat en aquest tipus de cavitats, tan sols per paral·lelismes es pot arribar a apuntar unes conclusions.

Tot indica a considerar que fou en el moment de la invasió sarraïna quan s'ocupen gran nombre de cavitats a Catalunya. Pel que fa al Penedès, cal assenyalar que l'any 713 hi passà el cabdill Mussa Ben Nosair camí de Lleida a Tarragona i sobretot l'any 985, moment en el qual el creuà Al Man-sur camí de Barcelona, és quan es produeixen unes lluites contra els invasors, tot i que en les nostres terres la manca de vestigis àrabs sembla demostrar que la seva presència va consistir en esporàdiques ratzies bèl·liques. Aquestes i els temors de les possibles represàlies dels vencedors va fer, entre d'altres, que part de la població busqués la seguretat de les abruptes serralades, i en elles, ocupà coves i balmes i fins i tot, en segons quins indrets, fundà nous i petits poblat.

La supervivència en aquests assentaments fou amb tota seguretat molt difícil, ja que estaven allunyats de les principals vies de pas i els camps de conreu, quan n'hi havia, eren generalment molt migrats; així doncs, la subsistència es reduiria a la cacera i l'ajuda d'algun petit ramat, per això quan la pau arriba a aquestes terres penedesenques, terres de conflictes perennes, com ho demostra la presència de la Marca o línia fronterera, nom que apareix en més d'un topònim penedesenc, l'home comença a abandonar el seu hàbitat troglodític.

A tall d'exemple veiem que pel voltant del 1065 es començà a formar un petit nucli al voltant de la Torre Dela, es tractava d'una "vila franca" que va heretar els privilegis d'Olèrdola i que

a les darreries del segle XII ja era pràcticament la capital del Penedès, i és en aquesta època que comença el despoblament de moltes de les cavitats i dels nous hàbitats a la muntanya.

Aquest és un fenomen que es veu reflectit arreu de Catalunya, però, com hem apuntat abans, no totes les cavitats són abandonades, hi ha casos en els quals la seva ocupació és força perllongada i arriba fins als nostres dies.

Pel que fa a les coves penedesenques utilitzades com a habitació citem les següents:

Coves de la Moixeta (Montmell)

Cavitats situades a prop de la pista que mena al mas de la Moixeta.

A l'interior hi ha restes de parets d'un antic habitacle i, com que entre els materials arqueològics trobats hi ha mostres de ceràmica datable en l'alta edat mitjana, hom l'atribueix a aquesta època.

Balma del Solei de les Cabres (Castellet i la Gornal)

Enclavada en una cinglera per sobre la riba dreta del fondal de la Pòpia.

S'observa una espècie de seient treballat a la roca i algun forat de destinació dubtosa.

Balmes de la Bobera (Castellet i la Gornal)

Conjunt de balmes situades en els contraforts de la riba dreta del fondal homònim.

Sembla ser que la grafia antiga les esmentava amb el nom de Bovaria, que, segons fonts enteses en la matèria, vol dir "abundància de concavitats", nom que li és més que escaient, ja que hi ha una vintena de balmes de diverses dimensions.

Solament una de les balmes conserva vestigis d'habitació. Cal destacar la presència de dues sitges excavades en el sòl en les quals s'observa un rebaix en la boca destinat a rebre tapadora.

Pels contorns s'han recollit fragments ceràmics de l'alta edat mitjana, esclats de sílex i part d'un molí manual.

Balma de Serramala (Castellet i la Gornal)

Situada al serrat del mateix nom, el qual és delimitat entre els fondals de la Clua i del Noguer.

Cal denotar en aquesta cavitat la presència de forats circulars destinats a allotjar-hi pilastres de troncs per tal de sostenir un rudimentari sostre.

Cova Gran de Santa Anna (Mediona)

En la vessant sud de la muntanya de Clivelleres es troba aquesta cavitat, tot i que és de difícil localització, l'accés més fàcil és per una pista des del mas de Pereres.

A la cova, que mesura uns 12 metres de llargada per uns 8 de fondària, s'observen vestigis d'una perllongada ocupació.

Mines de la Timba del Ralet (Sant Pere de Ribes)

Estan situades al torrent de l'Esplugu, molt a prop del nucli fundacional.

Es tracta d'una sèrie de mines excavades en unes timbes argiloses i, encara que són de tipus artificial, en fem esment, ja que foren emprades com a sojorn d'algun obrer i posteriorment com a refugi de rodamons.

Coves del Terraire (Vilanova i la Geltrú)

Seguint la carretera de Vilanova a Vilafranca, poc abans del km 6, cal seguir la pista que passa pel costat de la masia Samà i després de deixar a l'esquerra el camí del mas Alonso, cal continuar pel fondal de l'esquerra i molt a prop hi trobem les mines que són dins d'una propietat particular, però que podem veure a bastament a través de l'enfilat.

En aquestes antigues mines d'aspecte laberíntic obertes aprofitant uns estrats de creta o "terra d'escudelles", vell conegut producte de neteja, es condicionaren a prop de l'entrada cambres per poder-hi fer estada i sojorn els treballadors.

Balmes de la Penya de l'Àliga o de la Pòpia (Santa Margarida i els Monjos)

Un bon accés per arribar-hi és des de Torrelletes, tot seguint el camí que tot passant pel corral de Muntanya duu cap al fondo de la Pòpia, on es troben les encinglerades balmes.

Aquest barranc és al costat del punxegut turó de la Pòpia, de 372 metres d'alçada, i que vist des de lluny aparenta la forma d'un pit femení, d'aquí li ve el topònim, ja que pòpia és igual a papiol o sínia.

El nom de Penya de l'Àliga ve donat per la forma d'un penyal que recorda el bec d'aquesta au rapinyaire.

En tot aquest reguitzell de balmes es pot veure, en la primera d'elles, la situada més a l'oest, un rebaix fet a la roca, d'uns dos per dos metres i mig metre de fondària.

Cal fer notar que el sostre té molt poca volada i gairebé no serveix ni d'aixopluc.

Després d'aquesta cavitat tenim la formació, abans esmentada, que recorda el bec d'una àguila, i més cap a l'est hi ha una petita coveta, d'uns sis metres de llargada, on es veuen diversos rebaixos amb aspecte d'armariets, el que possiblement podrien ser uns dipòsits i al sòl un forat circular i ben marcat.

A la següent balma, d'uns deu metres de llargada, trobem, a un nivell superior, tres clars encaixos per a bigues així com uns rebaixos fets a la roca, una sitja de forma oblonga de 65 per 10 cm i d'uns 110 cm de fondària amb la boca preparada per a tapadora, una altra sitja de forma arrodonida d'uns 90 cm de diàmetre, un dipòsit d'1 per 1,20 metres, el qual sembla que fou destinat a un possible trull. També es troben una sèrie de graons, dotze de molt ben marcats, amb una amplada de 40-50 cm, que donen accés a la cavitat; no obstant això, s'observen arreu forats a les parets i al sòl, així com rebaixos efectuats per anivellar el terra.

Els estudiosos dedueixen que es tracta de diverses petites construccions destinades a un fi determinat, d'aquesta manera una balma acolliria les persones, una altra el bestiar, una part d'una altra cova es destinaria a magatzem de gra, una altra al de vi, etc.

A més a més de les cavitats emprades com a habitacles hi ha en tot el Penedès un bon reguitzell de petites coves que foren utilitzades com a aixopluc de forma més o menys perllongada i no són poques les que s'empraren d'amagatall en les passades guerres i que esdevingueren, doncs, cavitats d'aprofitament estratègic.

Abans que tot cal dir que a voltes és difícil dilucidar quan una cavitat és emprada únicament i exclusivament com a amagatall o quan és utilitzada com a habitatge o quan ho és per a tot alhora o quan comença a ser emprada com a amagatall i esdevé amb el temps habitatge de caràcter més o menys perllongat.

Citem a tall d'exemple:

Cova de la Penya del Moro (Begues)

Cavitat situada en límits de Vallirana i Torrelles, que va servir d'habitació, encara hi ha una paret al davant de la porta.

També va tenir relació amb els moments turbulents de la nostra història, ja que el 20 de maig del 1823 un grup d'absolutistes fou sorprès a la cavitat.

Avenc Petit de Sant Roc o del Tabac (Begues)

Petita cavitat de 5 metres de fondària situada a la serra de la Guàrdia, al massís de Garraf.

El topònim es deu al fet que uns contrabandistes hi van amagar tabac.

Cova de l'Horta (Castellet i la Gornal)

Es troba a prop de la carretera de Castellet a Clariana, al costat de la font de l'Horta.

El lloc és conegut des d'antic, com ho demostra el vell camí empedrat, amb roderes marcades, que duu cap a l'indret on es troben la font i la cova.

No es tracta d'una cavitat tectònica, sinó d'una casa adossada a un gran bloc calcari de la qual es conserven tres panys de parets i el lloc on hi havia la porta. Al bloc de pedra es veu l'arrencada de la teulada.

En una paret hi ha una petita finestra espitllera que esdevé el més interessant de la construcció i li confereix un aspecte defensiu.

A primer cop d'ull, tot i que l'indret és força boscós i feréstec, a causa de la proximitat d'un vell camí, no sembla ser un lloc prou adient per ser emprat com a amagatall, però sí sembla un lloc adequat, camí i font a prop, per ser utilitzat com a habitatge més o menys temporal.

Així doncs, sembla ser que l'indret fou utilitzat com a habitació i durant un fet puntual –possiblement les guerres carlines– s'obrí l'espitllera defensiva.

Cova del Cingle (Gavà)

Petita cavitat de 10 metres de recorregut, situada a la vall de Joan, coneguda també com a cau de la Moneda o cova dels Diners, perquè, segons diuen, s'hi feia moneda falsa.

Casos de cavitats emprades pels falsificadors de moneda són freqüents en la nostra geografia; per aquest motiu, a causa de la seva ubicació en una amagada vall del massís de Garraf, pot ser factible aquesta possibilitat.

Cova de les Rondes o de la Roca del Frare (la Llacuna)

Es troba a la cinglera de la Roca del Frare i s'utilitzà com a amagatall en la passada guerra.

Cova del Carlí (la Llacuna)

És situada a la plana d'Ancosa, a uns 500 metres al NW del corral d'Ancosa.

En un extrem de la cavitat hi ha un petit pany de paret compost per pedres superposades que actuen més de paravents que d'altra cosa.

Es cita que havia estat utilitzada durant la guerra i també pels caçadors. Recentment, ha estat emprada com a cleda per al bestiar.

Per la seva situació, ja que es troba en la meitat d'una cinglera que forma part d'un fondal encloït, feréstec i herbat, és un bon amagatall, que hom no descobreix fins que no s'hi és pràcticament

Cova de Cal Sant (la Llacuna).

al davant; i, al contrari, des de la part superior del cingle, s'albira tota la plana d'Ancosa, que és una extensió d'uns tres quilòmetres, i es pot prevenir amb temps suficient qualsevol presència estranya.

Cova de Cal Sant (la Llacuna)

És situada al vessant est de la serra d'Ancosa, per sobre de la masia del mateix nom.

Es tracta d'una cavitat formada per esllavissaments d'estrats i la seva configuració és d'una galeria principal i diverses galeries laterals i secundàries.

Tot i que hem llegit que aquí s'hi amagaven emboscats, sobretot en temps de guerra, no vaig trobar res que evidenciés la utilització de la cova, encara que cal fer constar que es troba enmig d'un bosc i és de difícil localització.

Coves de l'Hort Xic (la Llacuna)

Es troben a l'est de la cinglera de la vora nord de la serra d'Ancosa, a uns 40 metres per sobre de la font del mateix nom.

Es tracta d'unes balmes arranjades amb uns panys de parets que arriben fins al sostre, i s'esmenta que foren utilitzades d'amagatall durant la darrera maltempada.

Més tard han servit de corral per al bestiar. També estan situades en lloc boscós i de complicada localització.

Cova de la Font de la Teula (Mediona)

És situada en el camí de Cal Jombo al costat de la riera de la Llacuna.

J. Iglésies, l'any 1934, diu que la cova és negra de fum, la qual cosa evidencia la seva utilització encara que sigui de forma ocasional.

Cova d'Omella (Mediona)

Es troba a uns deu minuts de la casa nova del Bolet i serví com a refugi en la darrera Guerra Civil.

Boques Calentes (Montmell)

Es tracta d'unes esquerdes situades sota les restes del castell de Montmell i que, sembla ser, segons alguns textos, foren utilitzades com a pas inferior de la fortalesa.

Per l'escassa distància que hi ha entre les dues sortides —uns sis metres— no creiem que poguessin oferir cap garantia d'utilització com a pas "secret".

Avenc de Roca Llisa (Montmell)

Cavitat de 19 metres de fondària sobre la qual Font i Sagué (1897) esmenta que en les guerres passades tiraven moltes persones. Hom creu que es tracta de la Guerra del Francès.

Cova P-3 (Olesa de Bonesvalls)

Es troba en el fons del Molí, en la zona denominada de les Costesses.

Es tracta d'una petita cavitat d'uns 12 metres que presenta, segons el plànol topogràfic, una paret a l'entrada.

Cova Fosca (Santa Margarida i els Monjos)

Situada en el fondal de la Pallissota, entre el vèrtex de la Senabra i la masia del Bellestar.

Cavitat on es poden encabir una quarantena de persones i on sembla ser que serví d'amagatall durant la darrera guerra.

Cova del Coral d'en Falç o del Molí (Sitges)

Situada a la urbanització Centre-Llevantina.

Emprada com a aixopluc, avui és plena de deixalles.

Cova dels Bous (Torrelles de Foix)

Situada en el congost per on passa la riera de Pontons.

És esmentada com una cavitat bastant gran i on s'amagà molta gent en temps de la revolució francesa.

A causa de les poques dades de les quals disposàvem per a la seva localització vam preguntar a un veí de la població de 80 anys d'edat i que era fill de la vila, el qual ens va dir que aquest nom no l'havia sentit a dir mai.

Davant d'aquesta circumstància, cal preguntar-se si no es deurà tot a una confusió amb la cova avui anomenada del Toixó, que és a prop de les fonts de les Dous, a la riera de Pontons.

Pou de Cal Pau de l'Hostal (Vilanova i la Geltrú)

Es localitza a la partida del Fraig.

Es tracta d'un pou que s'obri per regar i que va donar pas a una petita caverna que en la passada guerra fou utilitzada com a amagatall.

Cova sense nom (Vilanova i la Geltrú)

Cavitat situada al costat de la via del tren, eixamplada durant la darrera guerra per tal d'utilitzar-la com a refugi i magatzem.

No és d'estranyar que durant el conflicte bèl·lic s'aprofités més d'una cavitat per a aquests menesters.

Indubtablement, a aquesta llista se n'hi podrien afegir moltes i moltes més, ja que el Penedès és ple de petites cavitats que segurament han estat utilitzades en els diversos moments turbulents de la història. No oblidem que en les bregues i en especial quan hom fa servir les tècniques de "guerrilla", que, per altre costat, han estat constants al llarg de la història, aquestes petites i amagades cavitats esdevenen un recer molt cobejat pels combatents.

El fet d'arribar tan sols a fer una aproximació de les cavitats emprades per a aquesta finalitat és molt difícil i força complicat, ja que gairebé a cada població han sentit parlar d'una cova on "la gent s'hi amagava durant la guerra". A més a més, la documentació al respecte tampoc ajuda gens, ja que la referent a les activitats dels Mossos d'Esquadra o altres forces (exèrcit, Guàrdia Civil...) en relació al refugi d'homes i d'armes en les cavitats de la contrada són en coves inidentificades, esmentades a "l'engròs" per la qual cosa és força difícil poder establir la situació exacta. Cal, aleshores, pensar que qualsevol catau que reuneixi unes condicions mínimes va ser emprat, d'una manera o altra, pels combatents de la muntanya.

El mateix tarannà de les lluites va fer que els establiments dels homes a aquestes cavitats fos sempre provisional, que l'estada no solés perllongar-se gaire, per això no hi trobem condicionaments ni restes d'importància. Els estadants s'adaptaven al terreny i l'abandonaven quan les condicions de seguretat provocades pel pas d'una partida perseguidora els era desfavorable, o quan les condicions els eren a favor per anar-se a hostatjar a masies o pobles més confortables.

Per altre costat, en el silenci "imposat" per la pau, hom no vol parlar sovint dels temps foscos de les guerres, i això ha estat un condicionant perquè la tradició oral ens hagi transmès poques dades sobre la utilització dels fenòmens càrstics.

COVES UTILITZADES PER A ÚS AGRÍCOLA I RAMADER

L'apartat dedicat a aquest ús no és minso, ja que hi ha gran quantitat de cavitats que han estat emprades fins a temps recent —i encara ara— com a barraques per guardar estris i eines del camp o com a cleda per al bestiar. Dintre d'aquest capítol, a tall d'exemple citem les següents:

Coves del Frare (Castellet i la Gornal)

Situades a la zona de Cal Peroter, l'accés s'efectua des de Clariana.

Es tracta de dues coves de reduïdes dimensions on s'han recollit alguns materials arqueològics d'època indeterminada tals com fragments de ceràmica negra a torn, esclats de sílex atípics, uns ossos humans així com alguns fragments de ceràmica ibèrica, que són els únics que es poden datar, això sí, sense la precisió desitjada.

El motiu d'incloure-les en aquesta relació es deu al fet que sembla ser que foren emprades pels pastors per sojornar-hi.

Cova de la Guineu (Font-rubi)

Cavitat situada en el puig de la Plana de la Pineda, a prop de la font de Llinars.

Per les seves condicions tèrmiques i d'il·luminació, fou emprada com a fresquera durant els segles XVIII-XIX.

Cova d'Omella (Mediona)

Està a uns deu minuts de la casa nova del Bolet i els pastors l'han emprat per guardar-hi el ramat, sembla ser que hi van arribar a encabir fins a tres-centes ovelles.

Cova Gran (Sant Jaume dels Domenys)

Entre la riera de Marmellar i el torrent de Lligamosques.

Cavitat amb una entrada gairebé circular d'uns vuit metres de diàmetre i uns divuit metres de fondària, esmentada com a probable refugi de pastors i ramats.

Cova Rodona (Sant Martí Sarroca)

Es troba al cingle situat al davant de l'església de Sant Martí. En la cavitat hi ha unes sitges excavades en la roca del sòl.

Balma de Can Vallès (Sant Martí Sarroca)

Situada a la dreta de la riera de Pontons, a prop de la casa que li dona nom.

Hi ha un petit edifici bastit a l'interior de la balma, i com que aquesta està situada a frec del riu, creiem que era massa arriscat per viure; tot apunta que en els darrers anys s'utilitzava com a corral o galliner.

Cova de Santa Bàrbara (Sant Pere de Ribes)

Situada no gaire lluny de la creu de terme que hi ha al costat de la carretera de Sitges a Ribes.

Havia estat utilitzada com a corral de bestiar i refugi de pastors, i va esdevenir, posteriorment, un cau d'immundícies.

Cova dels Bous (Torrelles de Foix)

Es troba molt a prop del congost de la riera de Pontons.

S'esmenta que durant la Guerra del Francès s'hi va amagar molta gent de la contrada.

Cova de la Riera (Torrelles de Foix)

Es troba per sobre la riba esquerra del riu Foix, entre el mas de la Pineda i l'aiguabarreig amb la riera de Dos-Rius.

Fou utilitzada com a cleda per al bestiar i amb un possible condicionament hi podien romandre temporalment unes sis persones.

Resten encara uns panys de parets.

COVES D'APROFITAMENT HIDROLÒGIC

El relleu característic de moltes zones del Penedès, compost per roques calcàries que no permet la retenció de les aigües pluvials, ha fet que al llarg dels anys l'home se les hagi enginyat per construir recs, reguerots i bassiols allà on hi hagués una minsa possibilitat d'aprofitament hídric.

Citem a continuació, tan sols a tall d'exemple, algunes de les cavitats penedesenques on hi ha hagut un aprofitament hidrològic.

Pou de Can Jaques (Begues)

Situat al pla de Can Jaques.

Avenc utilitzat antigament com a pou, ja que reté l'aigua a l'interior, producte d'una impermeabilització motivada per un dipòsit d'argiles.

Pou de les Agulles (Begues)

Cavitat situada a la carena nord de la serra de les Agulles.

Es tracta d'un fenomen càrstic fossilitzat que igual que l'anterior, a causa d'un revestiment argilós, reté l'aigua, per la qual cosa fou emprat també com a pou.

Balma del Noguer (Castellet i la Gornal)

Cavitat situada a la riba esquerra del torrent de la Font de l'Alzina o del Noguer.

S'esmenta que aprofitava l'aigua dels degotalls mitjançant un rec obert artificialment fins a una bassa i que era un lloc molt concorregut pels habitants de la propera masia de Can Balaguer, que hi anaven a omplir els cànirs.

Aquests elements actualment són molt difícils d'apreciar a causa de l'abandó i de l'esponerosa vegetació que l'envolta.

Cova del Llambeig (Castellet i la Gornal)

És situada al fondal del mateix nom.

Es tracta d'una cavitat on s'han construït bassiols per recollir l'aigua dels degotalls.

Cova dels Bassiols (Castellet i la Gornal)

Es troba a sota de Can Balaguer i és d'identiques característiques a l'anterior.

Cova de l'Ametlló (Olèrdola)

Actualment aquesta cavitat està tapiada. A la boca hi ha una font amb data 12-2-1926, amb l'accés arranjat.

Cova de la Pedrera o Balma de la Pica (Sant Martí Sarroca)

És situada al marge dret de la riera de Pontons i gairebé enfrontada a l'absis de l'església romànica de Sant Martí.

És una balma allargassada on s'observa una canalització que duu l'aigua procedent d'un minso degotall cap a una pica excavada en la roca que mesura 90x30 cm i 10 cm de fondària.

Els Covarrons (Sitges)

Es troben entre el pla de la Senyal i el fondo de les Coves.

Són cavitats d'escàs recorregut on s'han excavat petits bassiols per tal d'aprofitar els degotalls del sostre.

Avenc del Pèlag (Vallirana)

Es localitza a la urbanització del mateix nom.

Als pocs metres de l'entrada hi ha una paret d'obra destinada a retenir l'aigua de l'escorrentiu.

Barri de Somella (Vilanova)

En aquest barri vilanoví, s'han efectuat diverses perforacions per tal de poder trobar i aprofitar aigües subterrànies per regar.

Hi ha l'extraordinari cas d'haver realitzat tres perforacions, a prudent distància una de l'altra, i es va foradar el sostre d'una mateixa caverna.

Pou de Cal Pau de l'Hostal (Vilanova)

Es troba a la partida del Fraig, a la barriada de la Collada - Sis Camins. Quan a principis del segle passat es perforà un pou per regar els camps propers, es foradà el sostre d'una petita caverna.

Durant la passada guerra fou utilitzada com a amagatall.

Fontanilles

Amb aquest topònim trobem diverses cavitats, generalment petites balmes, on brolla una font o bé s'aprofiten els degotalls tot excavant-hi piques o bassiols.

A manera d'exemple podem dir que les trobem esmentades, entre altres, a Olivella, Olèrdola, Santa Maria de Miralles, el Montmell, Masllorenc, el Vendrell, etc.

Safareig al Balç de Fontanilles (Santa Maria de Miralles).

LES COVES D'ÚS INDUSTRIAL

Les roques calcàries que han modelat el típic paisatge càrstic de moltes zones del Penedès, en especial del massís de Garraf, ha proporcionat l'explotació per part de l'home, al llarg dels segles, de la calcita (CO_3Ca), mineral que a l'igual que la dolomia ($\text{CO}_3\text{Ca} \cdot \text{CO}_3\text{Mg}$) subministra la cal (CaO), que és l'element estabilitzant en la fabricació del vidre, ja que proporciona elasticitat i eleva el punt de fusió en relació a la quantitat emprada.

Recordem que la composició centesimal del vidre és la següent: Sílice (SiO) 72 - Sosa (CO_3Na^2) 19 - Cal (CaO) 8,5 - Impureses i residus 0,5.

La fabricació del vidre, de manera gairebé artesana, era una activitat força important a la comarca, que la mecanització amb el conseqüent canvi de sistema de producció ha relegat a un ofici en vies d'extinció, tan sols uns topònims esparsos en la nostra geografia ens ho evoquen.

A l'Ordal, a tocar la carretera, hi trobem la barriada del Vidre, que és un agrupament de cases al costat d'una antiga indústria vidriera, on van arribar a treballar uns quaranta homes, va ser inaugurada l'any 1833 i persistí exactament una centúria, és a dir, fins a l'any 1933.

Begues, Vilafranca del Penedès, els Monjos i Vilanova i la Geltrú són altres centres de producció vidriera al Penedès, avui extingits.

No és d'estranyar, doncs, que alguns avencs foren descoberts precisament en la recerca de la calcita espàtica, la varietat més pura, molt sovint anomenada "sal de llop" perquè una vegada elaborada prenia un aspecte salí i per la presència d'animals com el llop o la guineu —en certs indrets també se l'anomenava sal de guineu— que hi acudien a la recerca del característic sabor tan atraient per a moltes espècies animals.

A continuació es dona una breu relació d'alguna de les cavitats emprades com a pedrera de "sal de llop".

Avenc del Gravat I (Begues). Situat al Fondo de Mas Grau.

Avenc del Pla de Bassallacuna (Begues). Es troba a l'indret homònim.

Avencs Gruixut i Prim (Begues). Ambdós estan situats al Pla de Bassallacuna.

Avenc Tapat de Mas Traval (Begues). Es localitza al Fondo de la Troneda.

Avenc de la Sal del Llop (Begues). Es troba a la zona de la riera d'Aigua, al sud de les Agulles. Aquesta cavitat no l'hem trobada esmentada com a pedrera de "sal de llop" malgrat el nom que ostenta i, pel que fa a les seves dimensions, podem dir que la boca d'accés és més reduïda que en les altres cavitats explotades amb aquest fi; per contra, aquest avenc està excavat en calcàries dolomítiques i situat, doncs, en lloc idoni.

Avenc de la Colla del Pinxo (Begues). Situat a prop de la urbanització Begues Park.

Avenc del Pont de l'Escalat (Olesa de Bonesvalls). Es troba a prop del Pla de la Creu.

Encara que ha estat esmentat com a pedrera de "sal de llop" la boca no presenta l'aspecte més idoni per a aquest afer i algunes notícies recollides així ens ho indiquen.

Avenc del Fons del Pou Sec (Olesa de Bonesvalls). Es localitza a la capçalera del Fondo del Molí.

Avenc dels Esquirols o de la Sal de Llop (Vallirana). Situada al Fondo de la Verdor.

El primer pou de 25 metres de fondària era conegut des d'antic per l'extracció de la calcita espàtica, fet que va motivar la localització de la gatera que dona accés als pous inferiors d'aquest complex sistema subterrani de 180 metres de fondària molt freqüentat pels espeleòlegs.

Avencó de Coll Verdaguer (Cervelló). Es troba molt a prop del coll del mateix nom.

Avenc Tapat (Cervelló). Petit pou situat no gaire lluny de Coll Verdaguer.

Avenc dels Azimuts o del Vèrtex (Cervelló). Situat a uns 200 metres abans d'arribar al Fondo de Sant Ponç i per damunt del clot del Cocó.

Coves de Can Rigol (Corbera). Situades a l'agregat de l'Amunt.

Avenc Snoopy (Subirats). Cavitat situada a uns 500 metres del coll de l'Ordal, actualment es troba tapat per les escombraries.

A aquesta relació cal afegir la Cova de la Font de la Salut (Sant Martí Sarroca), que es tracta d'una balma, sense interès espeleomètric, situada al costat de la font homònima i que ha estat utilitzada com a pedrera, encara es poden veure d'on s'extreien i s'aprofitaven els blocs de pedra.

Una altra utilització de tipus industrial de les cavitats fou el del conreu del xampinyó, sobretot la varietat *Agaricus bisporus*, que s'adapta perfectament al conreu en coves i que va ser

molt estès durant les dècades dels anys 1950-60, en què hom aprofitava coves, balms, mines abandonades i soterranis de diversos tipus per al conreu, ja que necessitava escassa dedicació i ajudava, encara que fos poc, a les economies familiars de l'època.

També hi ha algunes cavitats documentades que s'utilitzaven per a aquesta finalitat, a tall d'exemple en citem algunes.

Mines de la Timba del Ralet (Sant Pere de Ribes). Situada al torrent de l'Espluga.

Cap als anys 1955-60 es van allargar i obrir noves galeries que es van utilitzar per al seu conreu.

Mines de Pontons (Pontons). Es troben al costat de la riera del mateix nom. Sembla ser que en la seva darrera etapa, en abandonar-se la recerca minera, van tenir aquesta utilitat.

Cova dels Xampinyons o del Lledoner (Cervelló). Petita cavitat situada al coll Verdaguer.

El seu interior va ser completament transformat, ja que es va aplanar per poder procedir al conreu de l'esmentat bolet.

Cova dels Xampinyons (Subirats). El seu nom indica clarament llur utilització.

Mines de la Timba del Ralet (Sant Pere de Ribes).

LES ESGLÉSIES TROGLODÍTIQUES

Com hem vist, des d'èpoques molt remotes, el món subterrani ha exercit una potent fasciació i l'home ha transformat allò misteriós i fantàstic en lloc sagrat, així, ja des del paleolític, anem trobant el seu testimoni en les cavitats, representat primerament en l'art parietal i mobiliari; no oblidem que les coves amb pintures rupestres estan considerades com a veritables "santuàries".

Les coves s'associen, no obstant això, de forma molt estreta, amb tota mena de ritus, sobretot de tipus religiós.

S'ha esmentat que des del segle V aC fins al cristianisme, en les espelunques tenien lloc les celebracions del mite eleusià, culte a Demèter, que representa la fecunditat i la fertilitat, i a la seva filla Persèfone, que representa els misteris de la vida i de la mort, amb ritus d'iniciació i amb la presència d'una beguda, el "kykeón"—farina d'ordi i poliol—, barrejat amb algun al·lucinogen de tipus vegetal.

Les troballes de petits recipients, calzes i gots de mida reduïda, trobats en el fons de cavitats que generalment no presenten condicions d'habitabilitat, mentre que les restes arqueològiques corresponents a l'hàbitat es troben a l'entrada, sembla demostrar que en temps ibers a algunes coves se'ls dedicava un destí completament ritual.

A tall d'exemple esmentem la cova de l'Olla a Marmellar, les coves Cassimanya i de Can Sadurní a Begues, del Gegant a Sitges, del Bolet a Sant Quintí de Mediona i del Garrofet a Querol, entre altres.

Amb l'arribada del cristianisme, les coves, a més a més de ser un dels primers llocs de congregació, segueixen sent un indret misteriós i de caràcter pagà i tal com es va fer en els monuments megalítics, on es gravaren signes cruciformes, per posar un exemple, se'ls santifica, i aquesta sacralització de les cavitats explica les nombroses referències a troballes de verges en coves. Montserrat, Núria, Montgrony, Rocacorba i les penedesenques de Foix i Penafel en són alguns exemples. Després, generalment al mateix indret de la troballa, es bastí una ermita o santuari, que, en molts casos, sense abandonar-se al culte, ha arribat fins als nostres dies.

No obstant això, molts indrets de les nostres muntanyes foren escollits pels eremites com a lloc de culte, són generalment llocs solitaris, apartats de les vies de comunicació, i en més d'una ocasió es serveixen de les coves per bastir-hi un rústec oratori que més endavant es converteix en una esplèndida ermita.

Tot i que al nostre país no tenim conjunts tant remarcables com els de Capadòcia o Sumela a Turquia, ni alguns dels temples budistes excavats a la roca de Xina i l'Índia, sí que disposem d'algunes belles mostres d'esglésioles troglodítiques. Al Penedès hem constatat l'existència de les següents:

Sant Salvador de la Balma (Pontons).

Sant Salvador de la Balma (Pontons)

Aquesta capella és situada no gaire lluny del molí de Baix, avui casa de colònies Penyafor.

A grans trets podríem dir que està adossada en l'interior d'una balma i aprofita la roca com a absis. La porta, situada a la façana nord, és de mig punt dovellada i a l'interior hi ha arcades de punt d'ametlla, una finestra d'espitllera i al sostre de volta de canó es conserva, curiosament, l'empremta de l'encanyissat del xindri, que era la carcassa provisional de fusta que servia per rebre les dovelles en la construcció d'una volta.

A uns metres hi ha una esberla en la roca que fou emprada com a habitatge complementari de l'ermita, en la qual es pot observar una fornícula i altres mostres d'aprofitament. Al fons d'aquesta cova es troba una comunicació amb la part superior del cingle per mitjà de l'anomenat avenc del Ral.

Encara es pot veure un pany de la muralla, amb els encaixos de la porta, que tancava aquest petit clos, que juntament amb el difícil accés, convertia aquest lloc en un indret gairebé estratègic.

Com a dates més representatives de la capella cal citar l'any 1319, que surt esmentada per primera vegada.

El 1508 queda consignada en una visita pastoral.

A la meitat del segle XVIII es concedí permís per captar a la rodalia per al sosteniment del temple.

El 1777 consta que la capella era dels pares bernats del castell de Pontons.

Ja sigui catalogada com a romànica per alguns estudiosos o situada en temps menys tardans, atansant-se a les referències documentals, per altres, Sant Salvador constitueix un exemplar únic al Penedès.

Sant Julià —nom popular Sant Domènec— (Sant Pere de Riudebitlles)

Sembla ser que existia, pels voltants de l'any 1000, una petita capella excavada al costat del riu, de la qual avui no resta cap vestigi, ja que els esllavissaments del terreny primer i les riuades després l'han esborrat completament.

Ningú no s'explica per què s'edificà una capella en un lloc tan insegur, a no ser que fos amb caràcter eventual o de tipus votiu.

En una fotografia datada a l'abril del 1977⁽⁵⁾ es mostra part de l'absis enrunat i en una publicació del 1983 es pot llegir: "Sols es pot veure l'absis encastat a la roca amb un nínxol al mig i un tros de mur amb l'arrancada de la volta de canó, fet en reble i d'una forma bastant barroera... Per la forma de l'obra que resta sembla ésser del segle XI."

Encara que tot apunta que ja existia el 999, la primera referència documental duu la data del 24 d'octubre del 1029 en què Gigo i els seus fills permuten a Sant Cugat un alou al terme de Lavit, comtat de Barcelona, que confronta a ponent amb terra de Sant Julià.

Cova de la Verge (Torrelles de Foix)

Es tracta d'una cavitat d'uns 15 metres de llargada per uns 4 d'amplada i uns 5 d'alçada situada sota l'església romànica de Santa Maria de Foix.

En una fotografia de l'any 1980 l'entrada està tapada per la terra, en procedir a la restauració de l'església, que es va finalitzar l'any 1987, es va netejar el camí d'accés a la cavitat, s'arranjà l'interior i es col·locà una rèplica de la imatge, ja que l'original de fusta, de tradició romànica, va ser destruïda durant els fets bèl·lics de 1936-39.

Aquesta petita cavitat s'inclou dintre de les llegendes de les marededéus trobades.

Cova de Sant Pau (Vilafranca del Penedès)

Encara que es tracta d'una cavitat artificial, per la seva importància, creiem necessari que figuri en aquesta relació.

És situada a dalt del turó de Sant Pau, que es troba al nord-oest de la ciutat al qual s'accedeix fàcilment per la carretera de les Cabanyes.

Pel que fa a la seva història, extraïem les següents notes:⁽⁶⁾

Sembla que al segle XVI hi havia una capella a dalt del turó, que substituïa una que possiblement datava de l'any 1392, que estaria en la falda de la muntanya, cara a sol ixent, i que hauria resultat insuficient.

Aquesta nova capella era encerclada per un ampli baluard amb dos portals d'entrada, amb habitatge per a l'ermità i una sala-menjador. Per les fotografies antigues que hem vist publicades devia semblar, més aviat, una casa de pagès que no pas un edifici religiós.

L'ermità que vivia del conreu de les terres pròpies de la capella, a més a més del ramat que tancava en una cleda situada sota l'explanada del turó, com a resultat de la desamortització de l'any 1837, es veié obligat a abandonar-les en ser venudes juntament amb altres béns de la capella, i així, sense guarda, l'edifici a poc a poc s'anà enrunant.

No sense enrenou s'optà per obrir una cova de forma artificial per bastir-hi la nova capella, la qual s'inaugurà el 25 de gener del 1910.

Arreu es veuen els forats deixats pel primitiu edifici, encara que no es descarta que n'hi puguin haver d'anteriors, possiblement d'algun assentament d'època medieval.

El turó ha estat emprat, en època moderna, com a pedrera i els senyals encara són prou visibles. Cal afegir que l'edifici actual dels que tenen cura de la capella és sota la plana d'accés i en part és construït sota el rocam, esdevé per aquest motiu una mostra més de trogloditisme, i per la seva situació, molt bé podria correspondre al lloc on els antics ermitans tancaven el ramat sota l'explanada del turó.

NOTES SOBRE L'EREMITISME PENEDESENC

A partir del segle XI, la vocació religiosa féu que molts homes cerquessin la vida solitària en boscos i muntanyes allunyats de nuclis de poblament, tot imposant-se un tipus de penitència i aixoplugant-se, primerament, a recer de balms i coves i posteriorment en petites capelles o ermites, algunes de les quals, en l'esdevenir dels segles, es convertiren en santuaris de ferma vocació popular.

Hi ha estudiosos del tema⁽⁷⁾ que divideixen l'eremitisme que hi havia a Catalunya en els tres tipus següents:

1) L'anacoretisme o eremitisme contemplatiu que va proliferar a la Catalunya nova en els segles XI-XII, que era de vocació penitencial i contemplació solitària.

2) L'eremitisme mixt, que a més a més de la donació regulava el servei del santuari i l'atenció als romeus.

3) L'eremitisme o eremitisme preferentment administratiu, on els ermitans adquirien compromisos i obligacions amb l'autoritat civil local, amb l'eclesiàstica o amb l'arquebisbat.

En el Concili d'Agde de l'any 506 i en el de Toledo del 646 es fa referència als eremites diferenciant els dignes dels indignes, ignorants i d'execrables costums.

Si bé durant el segle VII aquest tipus de nuclis eremítics acabarien gairebé per desaparèixer, també tot sembla apuntar que el fenomen s'expandí simultàniament als móns islàmic i cristià, a Catalunya durant els segles IX-X l'eremitisme va experimentar una certa revifalla.

Tot i que és un fenomen molt poc estudiat a Catalunya, en zones properes al Penedès trobem mostres d'alguns antics eremitoris, a tall d'exemple citem els següents:

El roc foradat de Ca n'Espanyol i els habitacles de Seguers a Prats de Rei.

El conjunt eremític de Cal Ferré a Rubió.

Els exemplars de Benviure i Llor a Sant Boi de Llobregat.

Els tres eremitoris del Puig del Revell a Sant Esteve de Sesrovires.

En terres penedesenques cal esmentar el conjunt eremític del fonal de Valldellós, a Mediona, datable, segons els materials trobats, al segle V, i Sant Salvador de la Balma, a Pontons, on, com hem comentat anteriorment, tot apunta que la cavitat situada a pocs metres de la capella fos emprada com a eremitori.

LES COVES DE CAN CASTELLVÍ I DE CAN XIMET O COVES DE LA VALL (OLERDOLA)

L'accés més fàcil per arribar-hi és seguir la carretera que des de Moja duu a les Cases de la Vall, la qual passa a frec de can Castellví, al costat de la masia es troben aquestes balmes encinglerades.

Es tracta de dues balmes que s'estenen des de can Castellví fins a can Ximet, que mesuren uns 183 metres de llargada per uns 10 metres en el lloc més ample i constitueixen, sens dubte, un dels conjunts troglodítics més remarcables del Penedès.

Al llarg d'aquestes dues cavitats es poden veure en les parets tot un reguitzell de forats, els quals servien per allotjar-hi bigues de fusta per tal de sostenir un pis o una rústega talaia.

Així mateix, se succeeixen els vestigis que ens parlen d'una antiga i potser perllongada ocupació, excavats en el sòl trobem dipòsits per a líquids, sitges, graons, etc.

Cal destacar un dipòsit circular excavat en una roca enlairada enmig de la balma de can Ximet i la base d'un primitiu molí fariner que es troba en la de can Castellví.

Molí a la Balma de Can Castellví (Olèrdola).

El topònim de les Cases de la Vall ve d'antic, ja que surt esmentat en una escriptura del 978 "ipsa valle, subtus Olerdula".

Per sobre de la masia de can Castellví encara es conserva part d'un antic camí empedrat, amb roderes marcades, d'origen medieval, així com un dipòsit excavat a la roca del sòl enmig d'un petit bosquet.

En aquestes balmes s'han efectuat troballes arqueològiques corresponents a èpoques del bronze, ibèrica i alt medieval, així com unes mostres de pintures rupestres que tractem en un altre apartat.

L'ALBÀ VELL

Per anar cap al despoblat de l'Albà Vell, cal seguir des de la vila d'Aiguamúrcia la carretera que, tot passant pels veïnats de les Destres i Masbarrat, arriba en cosa d'uns 4 km a l'Albà Nou, un cop aquí cal continuar per la pista que surt del darrera de l'església de Santa Maria, es deixa primerament un trencall a l'esquerra que duu a Can Bernat i més endavant un altre a la dreta que va cap a Can Cortada, es segueix el que pel coll Bo i pel costat de les runes de Can Guillem duu cap al turó de l'Albà Vell o de Dalt.

En aquest tossal de 797 metres d'altitud cobert d'esponerosa vegetació, s'alçava el castell de l'Albà. La història ens parla que l'any 977 el bisbe Vives de Barcelona va confiar el lloc a

Entrada de la cova de l'Albà Vell.

Guitard de Mura —també esmentat com Guitard de Muradell— per tal que el repoblés i el defensés, i el Bisbat es reservava el dret de posar-hi castlans.

Del poblat medieval es conserven bona part de les muralles, una torreta rodona i panys de parets de diverses edificacions.

Al costat de migdia del recinte defensiu hi ha el temple romànic de Santa Maria, que es trobava en relatiu bon estat a principis del segle XX, tal com es pot veure en una fotografia publicada l'any 1934 on es mostra la façana i el campanar escapçat en part. Avui tan sols conserva un tros de l'absis.

Els edificis del costat de l'església estan, no obstant, enderrocats i els esbarzers ho envaeixen tot.

Aquesta breu descripció d'un despoblat de l'època medieval ve motivada perquè el terreny on s'assenta és de roca calcària que, en aquest sector concretament, en estar sobre un llit tou que tendeix a fragmentar-se, està sotmès a l'esquarterament tectònic, la qual cosa provoca la formació de petites, però laberíntiques cavitats.

Així doncs, qualsevol construcció feta sobre una base tan inestable com aquesta estava abocada, tard o d'hora, a l'enderrocament.

Tot corroborant a l'exposat, a pocs metres de l'església s'obre la boca d'una cavitat, formada per un conjunt de diaclasses, denominada cova-avenc de l'Albà Vell.

Podríem dir que aquest és un exemple clar on el terreny, en la seva labor de formació de cavitats, ha estat el que ha contribuït a enderrocar un petit nucli de població.

CAVITATS MODIFICADES PER L'ACCIÓ HUMANA: UNA ALTRA FORMA DE TROGLODITISME

Al llarg dels segles l'home ha anat modificant algunes cavitats per tal d'anar-les adaptant a la seva forma de vida, d'aquesta manera tancava la cova amb parets en les quals col·locava una porta i alguna finestra, a vegades espitllerada, per tal de convertir-la en un habitatle més o menys adequat a les seves necessitats.

Altres vegades tancava el balmat amb uns rústics murs i el convertia en una cleda on s'arrecerava el bestiar o bé l'emprava per guardar-hi algun tipus d'aliment, generalment gra, i a tal efecte excavava unes sitges al sòl.

També hem vist com s'aprofitava l'aigua, el tan preuat líquid que tan escasseja en aquestes latituds, tot excavant recs i bassiols allà on era factible de fer-ho.

A continuació es donen unes notes sobre cavitats penedesenques que han estat modificades de forma substancial per l'home.

Avenc dels Esquelets (Olivella)

Cavitat de vint-i-un metres de fondària, situada en la riera de Jafra, a uns 300 metres del Corral Nou.

Al pou d'entrada, de 19 metres de fondària, se li ha practicat, s'ignoren els motius, a sis metres sobre la base, una perforació horitzontal a manera de túnel que permet l'accés justament a nivell del thalweg.⁽⁸⁾

Avenc de Sant Antoni (Cunit)

Cavitat situada al nord de Cunit, dins de la propietat de Cal Marquès.

Es tracta d'un petit avenc de deu metres de profunditat, la boca d'entrada està tapada i l'accés es fa per una obertura artificial a nivell del fons. S'utilitza com a celler.

Avenc del Castell (Olèrdola)

Petita cavitat d'uns sis metres de fondària situada molt a prop del castell d'Olèrdola.

Actualment està obstruït, com a mesura de precaució, ja que es troba al costat d'una pista.

Avenc de les Granotes (Castelldefels)

Aquesta cavitat, de cinquanta-tres metres de profunditat, es troba dins d'un jardí particular situat al passeig Miramar de la urbanització Bellamar.

Segons dades de 1974, el propietari de la finca va tapiar l'entrada i per informacions posteriors ens assabentem que és emprada com a fosa asèptica.⁽⁹⁾

Cova Fumada de Vallbona (Castelldefels)

És al peu del vessant SE del turó de Cova Fumada, dins d'una propietat particular de la urbanització Bellamar.

La cova té una longitud de 35 metres i presenta un procés litogènic de certa importància i un sífó d'aigua dolça. Cap a l'any 1878 l'entrada de la cova estava feta de maons i la porta era d'arpiller. Pels voltants del 1920 fou visitada per Rafael Amat i Carreras i amb posterioritat s'hi ha construït una nova porta i unes escales i fins ara es feia servir de celler.

En l'actualitat, s'organitzen visites per a grups reduïts.

No obstant això, hi ha dos tipus de cavitats que han estat modificades per l'acció humana, però de forma que ha estat més punyent, ens referim a les cavitats desaparegudes i les utilitzades com a abocador.

L'acció humana mitjançant "el progrés" ha contribuït a la desaparició d'un bon nombre de cavitats, a tall d'exemple només cal comentar que l'*Inventari Espeleològic de Catalunya* de l'any 1994⁽¹⁰⁾ esmenta un total de vuitanta-tres cavitats desaparegudes, la majoria per l'acció de les pedreres i per la construcció d'urbanitzacions.

La instal·lació de l'abocador d'escombraries de Garraf, a més a més de produir directament la desaparició de sis cavitats, ha contribuït al fet que molts avencs de la zona no puguin ser visi-

tats per la perillositat que comporta les emanacions constants de gasos altament tòxics procedents de l'abocador.

I tal com dèiem al començament d'aquestes línies, a més a més de les cavitats desaparegudes hi ha les emprades com a abocador.

Al llarg dels segles molts avencs han estat utilitzades per llançar-hi animals morts, i és encara una pràctica usual a les zones de muntanya.

Recentment, moltes de les nostres cavitats serveixen per rebre tota mena de deixalles, per aquest motiu algunes esdevenen veritables caus d'immundícia.

Serveixin aquestes línies, si més no, per ajudar a prendre consciència que el medi subterrani també és quelcom que s'ha de salvaguardar.

COVES ARTIFICIALS I COVES TURÍSTIQUES

Com hem vist, l'home al llarg dels segles ha anat aprofitant les cavitats i les ha anat adaptant, en cada moment històric, d'acord amb les seves necessitats, però en més d'una ocasió, quan la natura no les hi ha posat a l'abast o bé no les ha trobat adients per a les necessitats del moment, l'home se les enginyà per tal de construir-ne de forma artificial.

Els fenòmens artificials al Penedès són prou minsos, estan molt lluny dels monumentals exemplars, dedicats a habitacle, de Matmata (Tunísia) Sacromonte (Granada) Cuevas de Almanzora (Almeria) o de les que voregen el riu Júcar (Albacete), però un bon exemple, dins del camp de les activitats econòmiques, són els cellers subterranis tan estesos a tota la comarca penedesenca.

Uns altres exemples, aquests de tipus religiós, els trobem en les criptes d'algunes esglésies que eren espais subterranis utilitzats com a oratori o necròpolis.

Cal citar, en terres del Penedès, dues mostres, una la tenim en la "cova" o cripta de la capella del castell de Calafell, la qual surt documentada l'any 999, i el culte a la Mare de Déu de la Cova, nom prou evocador, que es venera en aquest lloc, apareix esmentat ja al segle XVII.

L'altra mostra la trobem en l'absis semicircular mig excavat a la roca de l'església de Sant Pere del castell de Subirats, el qual és una construcció molt rudimentària, amb una finestra espiellerada i un nínxol d'arc de mig punt.

Presenta unes minses mostres de pintures i hom creu que devia d'estar tot ell pintat, però durant molt de temps va estar tapat per una paret, la qual cosa podria haver creat una cambra d'aire que podria molt bé haver-les fet malbé.

Alguns estudiosos situen aquesta estança en època preromànica i d'altres, pel contrari, la daten en època plenament romànica.

Una altra mostra de coves de tipus artificial el tenim en els antigament anomenats hipogeus i en l'actualitat denominats construccions o estructures subterrànies o més popularment grutes, que trobem en el subsòl d'algunes masies o cases i que han estat datades des de l'època alt-medieval fins a l'edat moderna.

A tall d'exemple, citem els soterranis de Vilanova i la Geltrú on, tant al nucli antic de Vilanova com al barri de la Geltrú, hi ha uns enigmàtics soterranis excavats en terrenys poc consistents d'argila o en conglomerats de pedruscall poc compactes.

La seva estructura és gairebé sempre la d'un llarg passadís, d'uns dos metres d'alçada per un metre d'amplada, de recorregut sinuós que mena a una placeta que, fins i tot, pot estar a uns nou metres per sota el nivell del carrer.

D'aquest passadís surten, generalment, d'altres galeries de similars característiques.

La boca del túnel sol estar situada a prop de l'entrada de la casa.⁽ⁱⁱⁱ⁾

Les coves turístiques són un altre apartat que cal comentar encara que sigui de forma breu. Al Penedès no hi ha les grans cavitats de recorregut turístic que trobem en d'altres àrees geogràfiques, però també hi ha uns exemples.

A la població de Santa Oliva, a tocar el castell, hi ha unes antigues mines d'aigua on el propietari ha obert noves galeries construint un conjunt que durant uns anys fou apte per a la visita turística.

Als afores de Sant Quintí de Mediona es troba la bonica zona arranjada de les Deus, on hi ha la cova homònima, que és una de les poques urbanitzades a Catalunya.

El visitant recorre uns tres-cents metres d'estrets passadissos i petites galeries, algunes d'elles amb el sostre curull de petites formacions litogèniques.

A l'interior hom pot veure una deu d'aigua, d'aquí prové el nom de la cavitat, que aflora a les fonts de l'exterior.

Cal anotar que en temps pretèrits ja s'arranjà i canalitzà el curs del riu subterrani, el guia creu que possiblement fos obra dels àrabs, encara que crec que als àrabs se'ls atribueixen erròniament masses coses a casa nostra.

La cova de l'Ordal, a Subirats, és una cavitat força coneguda que s'habilità per a la visita turística a primers de segle i es cobrava vint-i-cinc cèntims l'entrada.

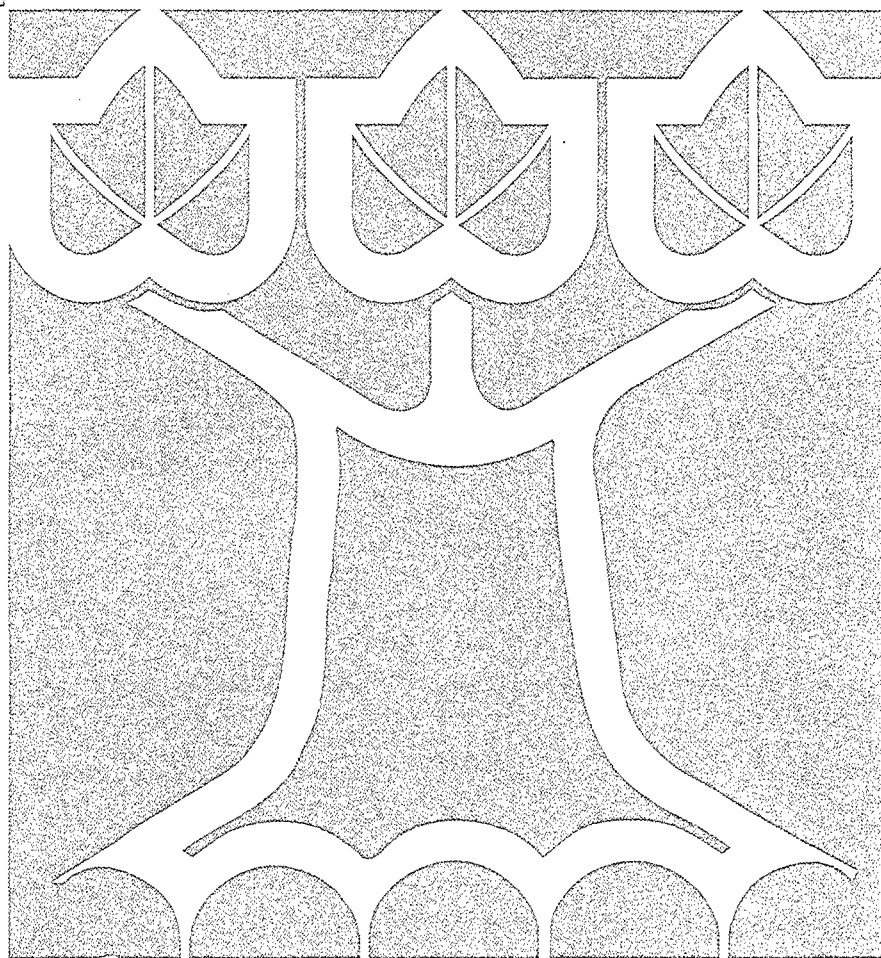

Entrada a les mines d'aigua de Santa Oliva.

NOTES

- (1) FAURA I SANS, M. Explicació del full núm. 34. Vilafranca del Penedès. Servei del Mapa Geològic de Catalunya, pàgs. 1-91. Barcelona, 1922.
- (2) ZARIQUIEY, R. "Nueva especie del género Troglodactylus". *Sepeleon* 1 (3-4), pàgs. 191-202. Oviedo, 1950.
- (3) LAGAR, A.; SABATER, J., i TORROELLA, J. "La cova del Bolet". *Senderos de la Unió Excursionista de Catalunya*, núm. 174, pàg. 20. 1973.
- (4) UBACH, Pau. *Memòries Etno.Arqueològiques*. Vilassar de Dalt, 1934-1993. 6.000 anys d'història en el Maresme. L'Aixernador Edicions. Argentona. 1994.
- (5) GAVÍN, J.M. *Inventari d'esglésies*. Vol. 10. Arxiu Gavín. Barcelona, 1981.
- (6) MASACHS, Josep M. *Notes i fonts històriques*. Vilafranca del Penedès, 1991.
- (7) FORT I COGUL, Eufemià. "L'eremitisme a la Catalunya Nova". *Studia Monàstica*. Vol. 7 fas. 1. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 63-126, Barcelona, 1965.
- (8) BORRÀS, J. *Catálogo espeleológico del macizo de Garraf*. Vol. III. Pàg. 100. 1974.
- (9) BORRÀS, J. *Op. cit.* Pàg. 26.
- (10) MIÑARRO, J.M. *Inventari espeleològic de Catalunya*. Vol. 3. Federació Catalana d'Espeleologia, pàg. 24. 1994.
- (11) *Gran Penedès* núm. 43 febrer, 1995.

MISCEL·LÀNIA
PENEDESENCÀ

11enes Jornades d'Estudis
Penedesencs. Vilafranca del
Penedès, 4-7 de juny de 1998

PRIMERES DADES SOBRE LA CERÀMICA MEDIEVAL D'OLÈRDOLA (ALT Penedès)

RESUM

Amb aquesta comunicació es presenta un primer avanç de l'estudi de la ceràmica medieval d'Olèrdola (Alt Penedès), el qual s'inscriu dins un treball més ampli sobre les produccions ceràmiques altmedievals dins el marc territorial de les comarques de Barcelona. L'estudi que ens ocupa es basa en l'anàlisi morfològica dels materials ceràmics procedents de contextos estratigràfics tancats, a partir de la seva observació a nivell macroscòpic. En aquesta ocasió, es presenten els materials localitzats en el nivell de rebliment i amortització de la pedrera medieval, la qual fou objecte d'una intervenció arqueològica l'any 1990.

ABSTRACT

The first delivery of the study on Olèrdola's Medieval Pottery comes with this paper, which is part of a larger project on pottery production by early Middle Ages in the geographical area around Barcelona. The present study is based on the morphological analysis of pottery materials coming from closed stratigraphic contexts after macroscopic observation. On this occasion, the paper presents the materials found in the backfill and damping of the medieval quarry, which was the object of archaeological works in 1990.

INTRODUCCIÓ

El treball que aquí es presenta forma part d'un estudi que recentment s'ha iniciat sobre la ceràmica medieval del jaciment d'Olèrdola (Alt Penedès).⁽¹⁾ Aquest jaciment ha estat objecte d'intervencions arqueològiques, més o menys continuades, des de l'any 1983 fins a l'actualitat, amb diferents campanyes d'excavacions, les quals han afectat diverses àrees de conjunt. Les darreres dades i tota la informació coneguda del jaciment la podem trobar en els últims treballs i articles publicats (BATISTA-MOLIST-ROVIRA, 1991), (BATISTA-MOLIST-ÀVILA, 1992) i (MOLIST, 1997 i 1998), així com en les memòries d'excavació.

En aquest sentit, durant aquestes 11enes Jornades d'Estudis Penedesencs s'ha presentat una comunicació sobre el projecte pluridisciplinar de recerca i actuació al conjunt d'Olèrdola, que actualment s'està portant a terme (MOLIST et alii, 1998).

El nostre estudi es centra, doncs, en l'anàlisi detallada dels materials ceràmics procedents de contextos estratigràfics tancats i homogenis, els quals ofereixen uns conjunts susceptibles de ser tractats estadísticament (quantitativament i percentualment, NMI, grau de fragmentació...). L'anàlisi s'ha efectuat a partir de l'observació a nivell macroscòpic dels fragments ceràmics, amb una classificació seguint criteris tipològics i qualitatius de les pastes –coloració, modelat de les peces i tractament de les superfícies–, amb l'intent d'elaborar un repertori formal del conjunt cerà-

mic olerdolenc. Aquest primer estudi haurà de ser completat amb una posterior anàlisi fisicoquímica de les pastes que permeti una caracterització arqueomètrica de la ceràmica. També són objecte d'estudi els materials recuperats d'antic, fruit de troballes puntuals o excavacions arqueològiques antigues, els quals, però, no són contextualitzables estratigràficament. Tots aquests materials es troben localitzats al Museu d'Arqueologia de Catalunya-Olèrdola.

L'enquadrament i l'amplitud cronològica d'aquestes ceràmiques medievals és, *a priori*, la mateixa que s'ha proposat per a l'ocupació feudal de l'enclavament d'Olèrdola, i que és possible fixar-la, a grans trets, a l'entorn de les primeries del segle X (929-937) fins al progressiu abandó com a lloc de poblament concentrat, a partir de les darreries del segle XIII. En aquest sentit, la seqüència estratigràfica del jaciment, i els mateixos registres ceràmics, juntament amb l'estudi global de tot el conjunt, han de permetre confirmar i precisar aquest marge cronològic i identificar les diferents fases d'ocupació medieval del jaciment.

L'estudi del material ceràmic d'Olèrdola esdevé interessant pel fet que ens ofereix la possibilitat d'analitzar un conjunt ceràmic procedent d'un establiment feudal –integrat per l'església de Sant Miquel, el castell i el vilatge–, que s'ha gestat a inicis del segle X a instàncies del comte Sunyer, dins el context d'avançament fronterer vers el sud del comtat de Barcelona. I esdevé, d'aquesta manera, un enclau estratègic en el procés de reorganització de les terres del Penedès.

ESTUDI DEL MATERIAL CERÀMIC

En aquest article ens limitem a presentar, de forma molt sintètica, una part dels materials analitzats, sense aprofundir en els aspectes comparatius i cronològics, tot considerant la provisionalitat de l'estudi encara en curs. Així doncs, es presenten dos contextos ceràmics corresponents al nivell d'amortització de la pedrera medieval, els quals esdevenen un conjunt ceràmic tancat i homogeni.

El nivell d'amortització de la pedrera medieval

Dins el sector 03 del jaciment ha estat possible identificar un espai destinat a pedrera durant l'època medieval, que va ser objecte d'una intervenció arqueològica l'any 1990 sota la direcció de R. Batista, N. Molist, M. Blasco i F. Burjachs (BATISTA et alii, 1991). Durant aquesta campanya es va documentar un potent estrat (UE330) que colmatava tot l'espai identificat com a pedrera medieval (UE1058). Així mateix, s'individualitzaren altres estrats menys potents (UE864, 865 i 872) que reblen alguns forats/retalls de la pedrera, i que s'igualaven, tots plegats, en un mateix nivell d'amortització d'aquest espai un cop perduda la seva funcionalitat. S'ha analitzat, doncs, el material ceràmic procedent de la UE330 i la UE872, oferint un registre ceràmic quantiós i estudiable en conjunt, fruit d'un mateix rebliment de terres procedents d'abocador.

La UE330

Es tracta d'un estrat de terres de coloració fosca que rebleix la majoria de les rases i cobreix alguns blocs i empremtes de bloc de la pedrera. Altres estrats diferenciats dins les rases, UE864, 865 i 872, corresponen igualment a estrats de reble de la pedrera, i ofereixen fragments de pedra de mida variable fruit del tallat i extracció de carreus (BATISTA et alii, 1991).

Aquest estrat ha proporcionat un total de 927 fragments ceràmics, els quals presenten un grau de fragmentació considerable, amb pràcticament cap peça reconstruïble. De tot aquest conjunt ha estat possible calcular un NMI (Número mínim d'individus) de 39 exemplars, a partir de la presència mínima d'individus en base a les formes identificables i individualitzables seguint criteris de morfologia.

Ha estat possible distingir tres grans grups diferenciats de pastes, a partir de la seva observació macroscòpica, en base a la coloració, textura i elaboració:

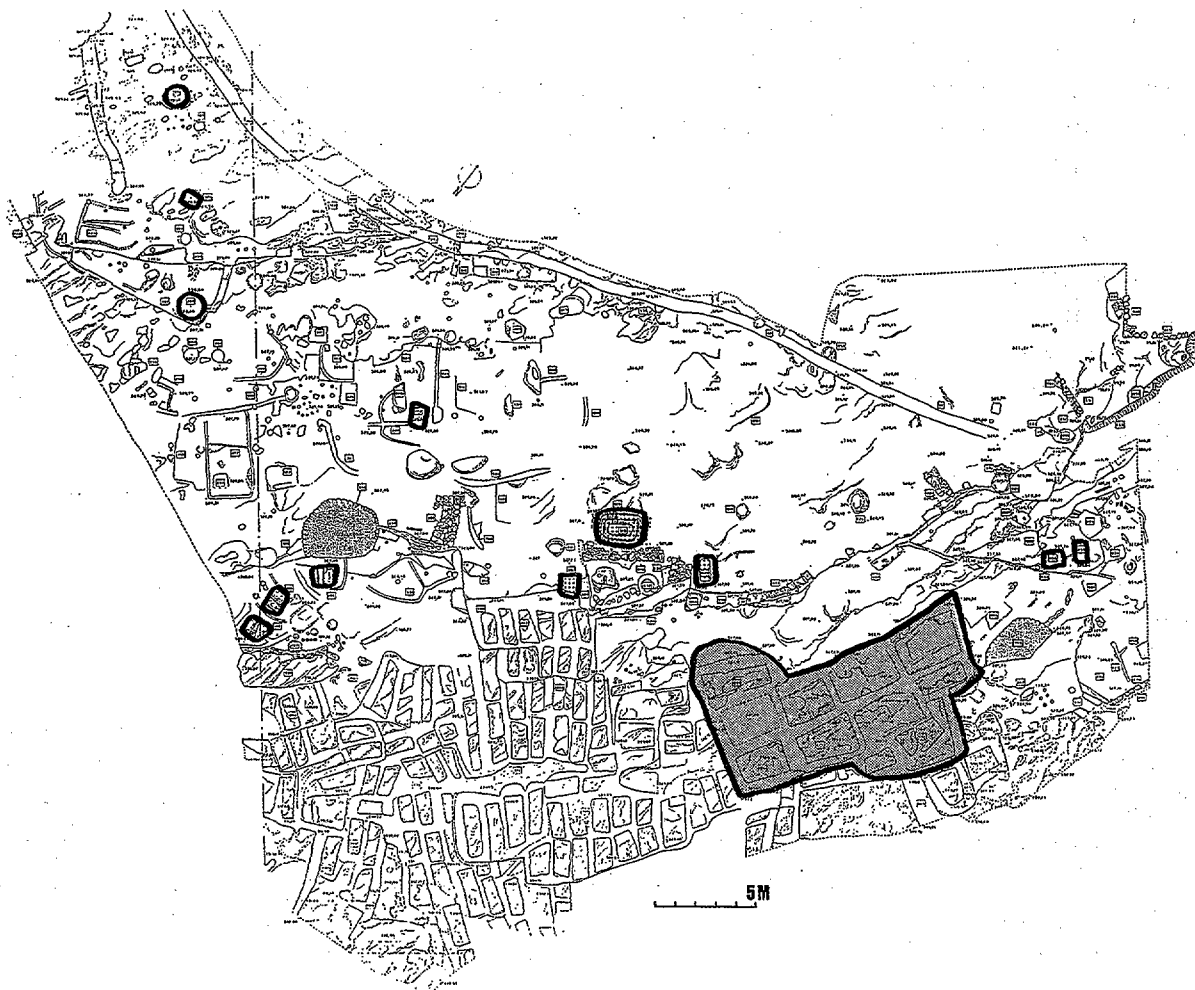
Grup 1. Ceràmiques de cuita oxidant de pastes ben depurades i bon tornejat, de textura fina i compacta, i una coloració ataronjada. Aquestes estan mínimament representades, amb només 10 fragments. Destaca un fragment de vora amb bec pinçat amb l'inici de la panxa, que presenta 4 línies incises horitzontals paral·leles, de pasta totalment de color taronja. La resta de fragments són informes.

Grup 2. Ceràmiques de cuita reductora de pastes ben depurades i compactes, amb bon tornejat i de textura fina. Presenten una coloració grisa, i estan representades per 600 fragments i un NMI total de 31 peces, de les quals es poden identificar tres formes principals, l'olla (NMI 9), el cossi (NMI 11) i la sitra (NMI 1).

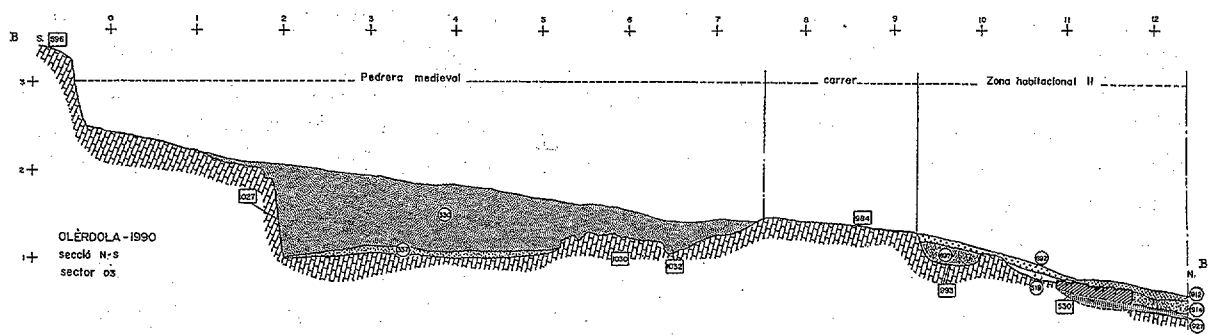
Grup 3. El tercer grup correspon a ceràmiques de cuita reductora de pastes menys depurades, amb un tornejat menys acurat i una textura grollera de superfície rugosa. Presenten una coloració més fosca, de tonalitats grises-negres, i estan representades per un total de 317 fragments i un NMI total de 7 peces, de les quals només ha estat possible identificar una única forma, l'olla (NMI 5).

Pel que fa a la tipologia general dels atuells ceràmics ha estat possible individualitzar, a partir dels fragments determinables dels tres grups de pastes, un total de tres formes principals: l'olla, el cossi i la sitra. Així mateix, ha estat possible calcular un NMI total de 39 peces, de les quals 12 corresponen a peces no identificables amb cap dels tres tipus establerts, ja que ofereixen uns trets morfològics poc clars. No obstant això, dins d'aquest darrer grup d'indeterminables podríem individualitzar una quarta forma atribuïble a un gran recipient contenidor tipus gerra; malauradament, el grau de fragmentació de les parts conservades, essencialment panxes i vores amb bec, no permet confirmar-ho.

La forma predominant és l'olla amb un NMI de 14 exemplars. Respon a un recipient tancat de cos globular, de vora exvasada i llavi arrodonit i cuita reductora, amb 9 exemplars de pasta fina depurada i 5 exemplars de pasta grollera. La majoria d'exemplars presenten una decoració

Làmina 1. Planta del sector 03, amb indicació de la pedrera medieval (Arxiu del Museu d'Arqueologia-Olèrdola).

Làmina 2. Secció nord-sud de la pedrera medieval (Sector 03) amb el seu estrat d'amortització UE330 (Arxiu del Museu d'Arqueologia-Olèrdola).

exclusiva de línies incises horitzontals paral·leles en grups de 5 o 6 a la meitat superior de la peça (*Làm. 1, fig. 1-4*). Únicament un fragment informe presenta una decoració singular i característica, consistent en una alineació horitzontal de petites flors incises de 8 pètals, que es van alternant (*Làm. 2, fig. 5*); no podem constatar, però, si aquest fragment pertany a la forma olla o a qualsevol altre recipient tancat.

El segon tipus, identificat com a cossi, correspon a un recipient obert de cos troncoconic i parets rectes, lleugerament inclinades vers l'exterior, amb vora també recta de llavi arrodonit amb engruiximent intern o extern, i dotada d'un bec pinçat prominent, el fons és lleugerament còncau o pla (*Làm. 3, fig. 1-11*). La cuita és reductora, de pasta depurada i de textura fina i sabonosa, amb tonalitats grises, beix i marronoses clares. S'ha identificat un NMI d'11 exemplars, 3 dels quals presenten línies incises concèntriques, horitzontals paral·leles, a la cara interior de la paret de la peça (*Làm. 3, fig. 1, 8-9*).

Una tercera forma, representada per un únic individu, es correspon amb el tipus conegut com a sitra. Es tracta d'un fragment de vora reentrant de llavi arrodonit que presenta l'arrencada d'un bec arquejat aplicat a la vora (*Làm. 2, fig. 1*). La cuita és reductora i la pasta és depurada i compacta de color gris clar.

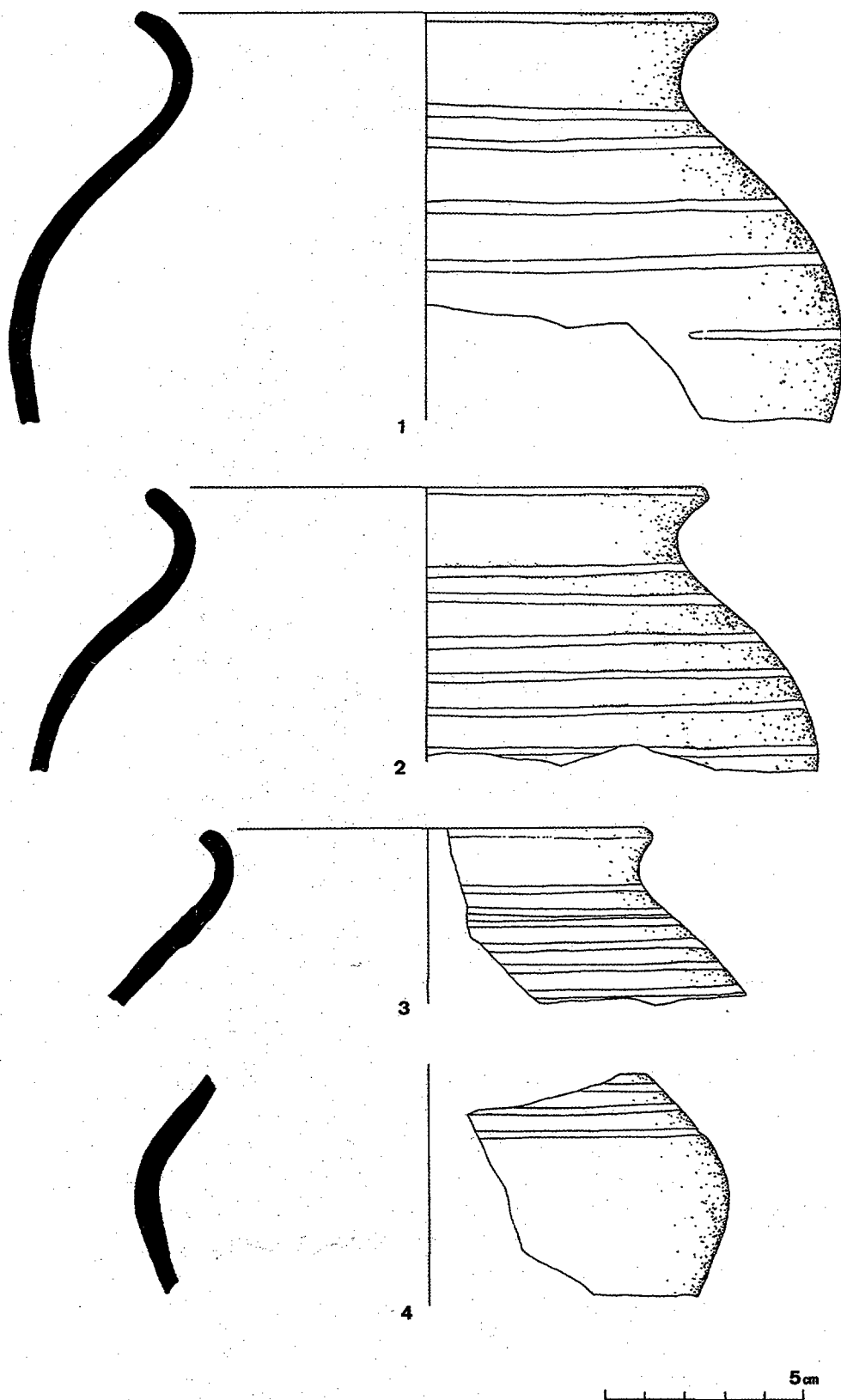
Dins del grup de formes indeterminables, amb un NMI de 12 exemplars (10 de cuita reductora de pasta fina i 2 de cuita reductora de pasta grollera), cal destacar un gran fragment informe de panxa de pasta grisa fina, que sembla intuir-se com una possible gerra o gran recipient contenidor de cos globular, el qual presenta 8 línies incises horitzontals paral·leles a la meitat superior del cos (*Làm. 5, fig. 2*). Així mateix, és possible que alguns dels fragments de pasta més depurada corresponguin a atuells de majors dimensions dotats d'un bec vessador, a manera de gerra, donada la presència dins del conjunt d'alguns fragments de becs pinçats, que esdevenen 6 individus.

La UE872

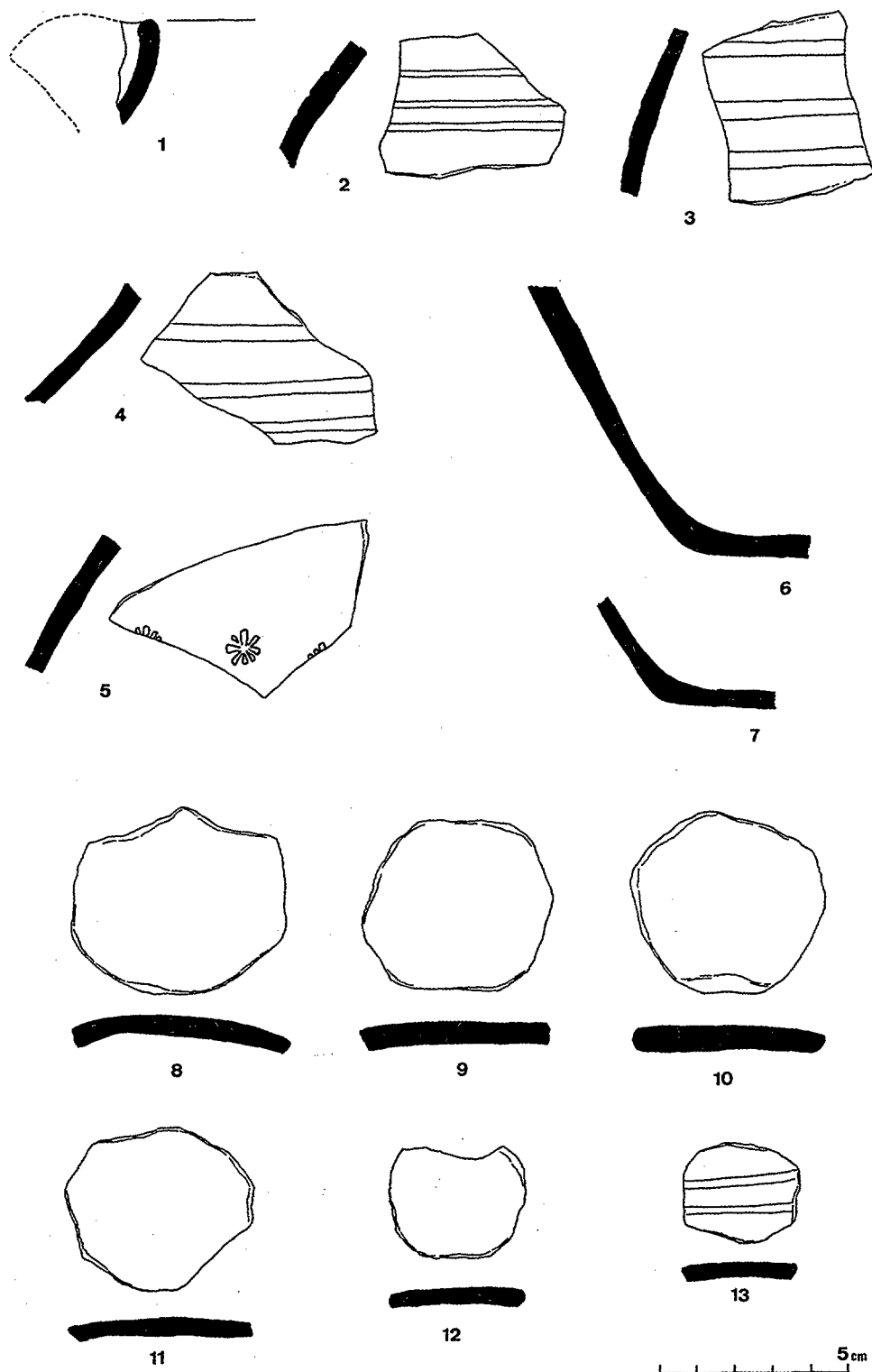
Aquest estrat rebleix un dels retalls (UE873) de la pedrera medieval, i ha estat igualat amb la UE330, abans analitzada.

Aquesta unitat ha proporcionat un total de 85 fragments ceràmics, els quals han permès reconstruir una forma sencera i calcular un NMI d'11 exemplars, 2 dels quals no són identificables amb cap tipus. Així mateix, s'han distingit, a partir de l'observació visual i a l'igual que la UE330, tres grups de pastes: pasta de cuita oxidant (6 fragments, NMI 1), pasta de cuita reductora ben depurada (51 fragments, NMI 6) i pasta de cuita reductora grollera o poc depurada (28 fragments, NMI 4).

Formalment es distingeixen les olles, amb un NMI de 6 exemplars (4 de pasta grollera i 2 de pasta fina), de cos globular a voltes lleugerament carenat, vora exvasada i llavi arrodonit. La cuita és reductora i la pasta ofereix tonalitats grises i negres. En tres casos presenten decoració a la meitat superior de la peça consistent en línies incises horitzontals paral·leles (*Làm. 4, fig. 2-4, 7*). Comptem amb un exemplar pràcticament sencer, de pasta grollera de color negre, cos globular

Làmina 3. UE 330. Fig. 1-4, olles de ceràmica grisa grollera amb decoració de línies incises.

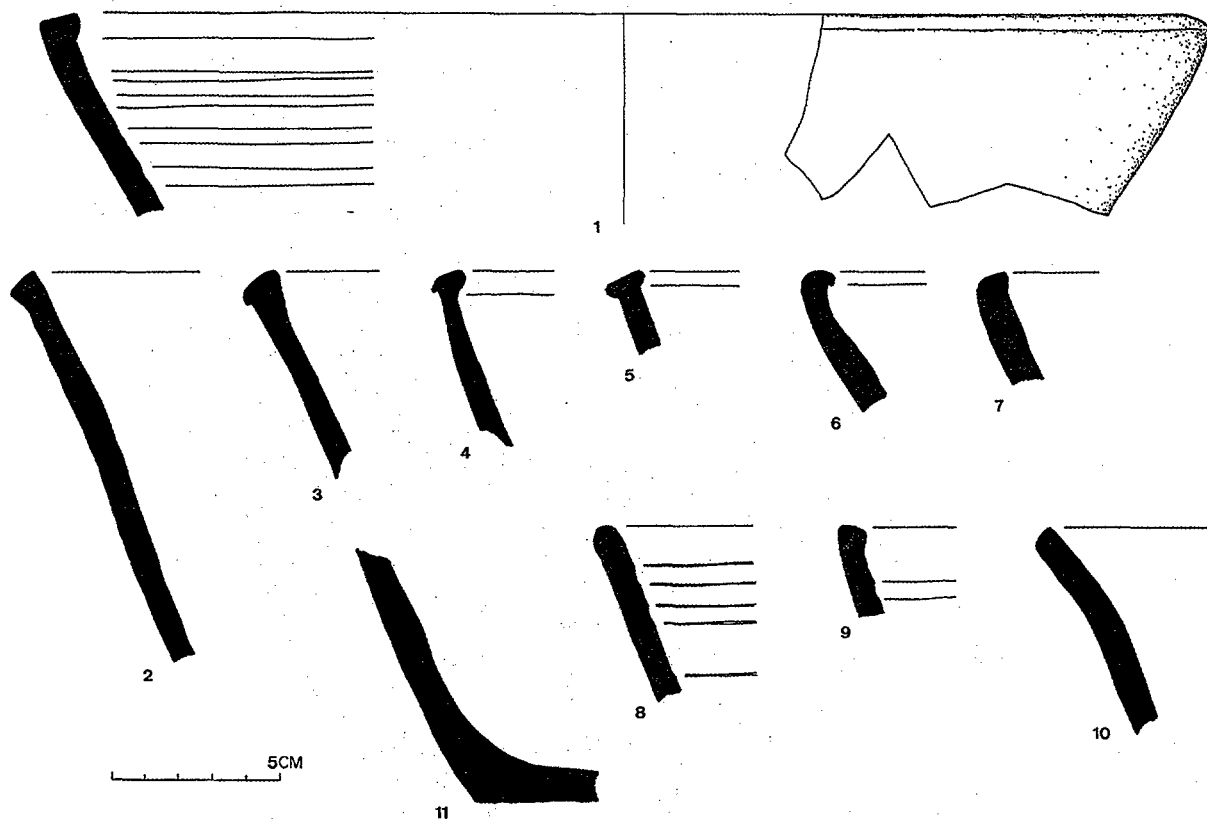
Làmina 4. UE 330. Fig. 1, vora de sitra de pasta grisa fina. Fig. 2-4, informes de pasta grisa grollera amb decoració de línies incises. Fig. 5, informe de pasta grisa fina amb decoració incisa de petites flors. Fig. 6-7, fons de pasta grisa fina. Fig. 8-12, peces discoïdals retallades sobre fragments de ceràmica de pasta grisa fina. Fig. 13, peça discoïdal retallada sobre un fragment de ceràmica de pasta grisa grollera.

carenat i llavi quadrangular i fons bombat, presenta un grup de 4 línies incises (*Làm. 4, fig. 7*). Dins d'aquest grup, cal destacar part de la vora d'un exemplar de majors dimensions amb les mateixes característiques que la resta (*Làm. 4, fig. 1*).

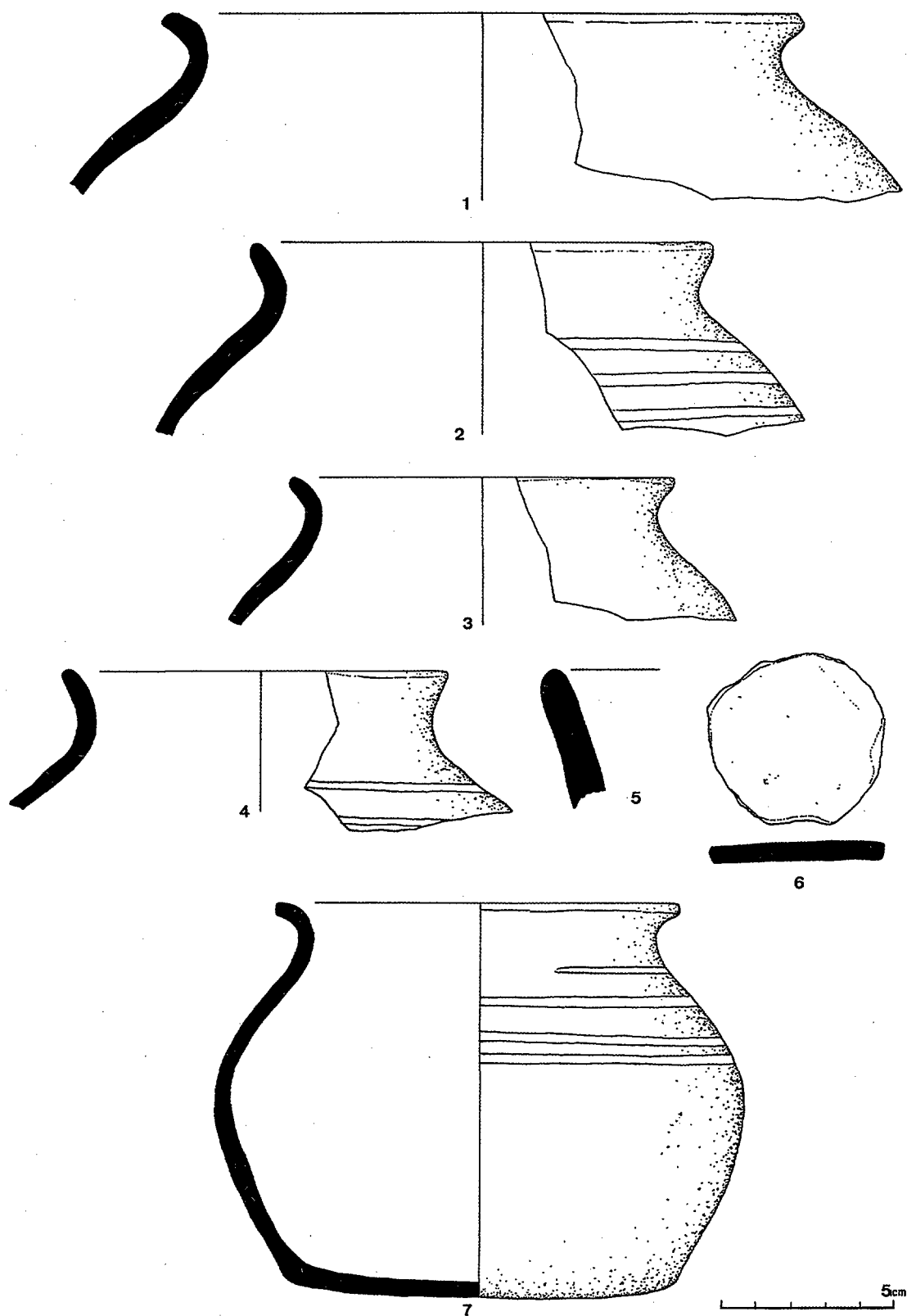
Un altre exemplar, representat per un sol fragment, pot identificar-se com un gran recipient contenidor, tipus gerra, amb la vora exvasada de llavi arrodonit i un bec pinçat a la vora. La pasta és de color gris clar molt depurada, presenta 4 línies incises a la part superior (*Làm. 5, fig. 1*).

L'única forma oberta està representada també per un sol fragment de vora, pertanyent, tal vegada, a un cossi de perfil troncoconic i vora recta de llavi arrodonit. La pasta és depurada i de color gris (*Làm. 4, fig. 5*).

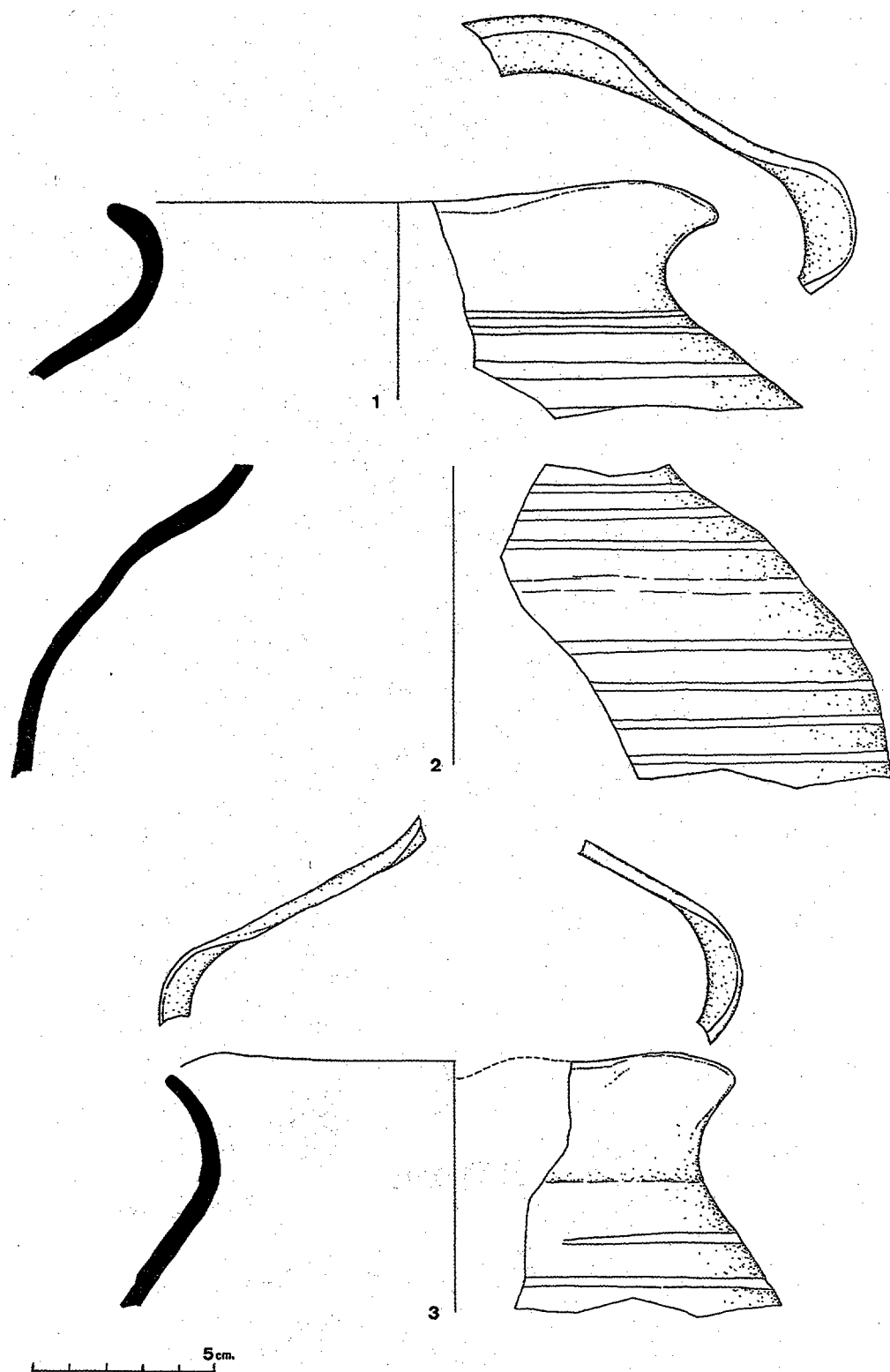
La darrera forma identificada, representada per 6 fragments corresponents a una mateixa peça, és de cuita oxidant de pasta molt depurada tipus sandvitx, de color gris al nucli i taronja a les cares interior i exterior. Sembla atribuir-se a un atuell de cos esferoïdal i boca tetralobulada, del qual només es conserven dos becs pinçats i l'arrencada d'un tercer. Altrament, cal considerar la possibilitat que es tracti d'un recipient amb tres becs i una nansa, no conservada. Presenta dues línies incises horitzontals paral·leles (*Làm. 5, fig. 3*).

Làmina 5. UE 330. Fig. 1-10, vores de cossis de ceràmica grisa fina. Fig. 11, fons de pasta grisa fina.

Làmina 6. UE 872. Fig. 1-4 i 7, olles de pasta grisa poc depurada. Fig. 5, vora de cossi de pasta grisa fina. Fig. 6, peça discoïdal retallada sobre un fragment ceràmic de pasta grisa fina.

Làmina 7. UE 872. Fig. 1, vora amb bec pinçat de gran contenidor de ceràmica grisa fina. UE 330. Fig. 2, informe de gran contenidor de ceràmica grisa fina amb decoració de línies incises. UE 872. Fig. 3, atuell amb becs lobulats de ceràmica oxidada.

MATERIAL SENSE CONTEXT ESTRATIGRÀFIC

Dins d'aquest grup comptem amb un exemplar procedent d'antigues excavacions al jaciment i que dissortadament ha perdut el seu context estratigràfic. Actualment forma part del fons de material del Museu Monogràfic d'Olèrdola amb el número d'inventari MMO-94. Aquesta peça va ser estudiada per primera vegada en un article sobre un conjunt de ceràmiques medievals de les comarques de Barcelona (LÓPEZ-CAIXAL-FIERRO, 1997, p. 105-107, *Làm. X, fig. 3*). Recentment ha estat possible recuperar més fragments de la mateixa peça i completar-ne així gran part del seu perfil. Ha estat reintegrada i restaurada.

Aquesta peça, no sencera en la seva totalitat, respon a una forma oberta, lleugerament ovalada, de perfil troncocònic amb les parets i vora rectes poc altes, el llavi és un xic engruixit i bisellat, i el fons lleugerament còncav. Singularment presenta un broc cilíndric prominent de 4'5 cm de diàmetre i uns 5'5 cm de llargada conservada, està lleugerament escantonat al llavi. Aquest broc està aplicat a la vora del recipient i col·locat en posició quasi vertical amb un orifici de comunicació a la seva part baixa. La peça no sembla haver tingut nanses, si bé el costat oposat al broc no s'ha conservat. La cuita és reductora irregular amb la pasta de tonalitats negres a la cara exterior i interior, i marronoses-vermelloses al nucli (*Làm. 6*) (*Foto 1*).

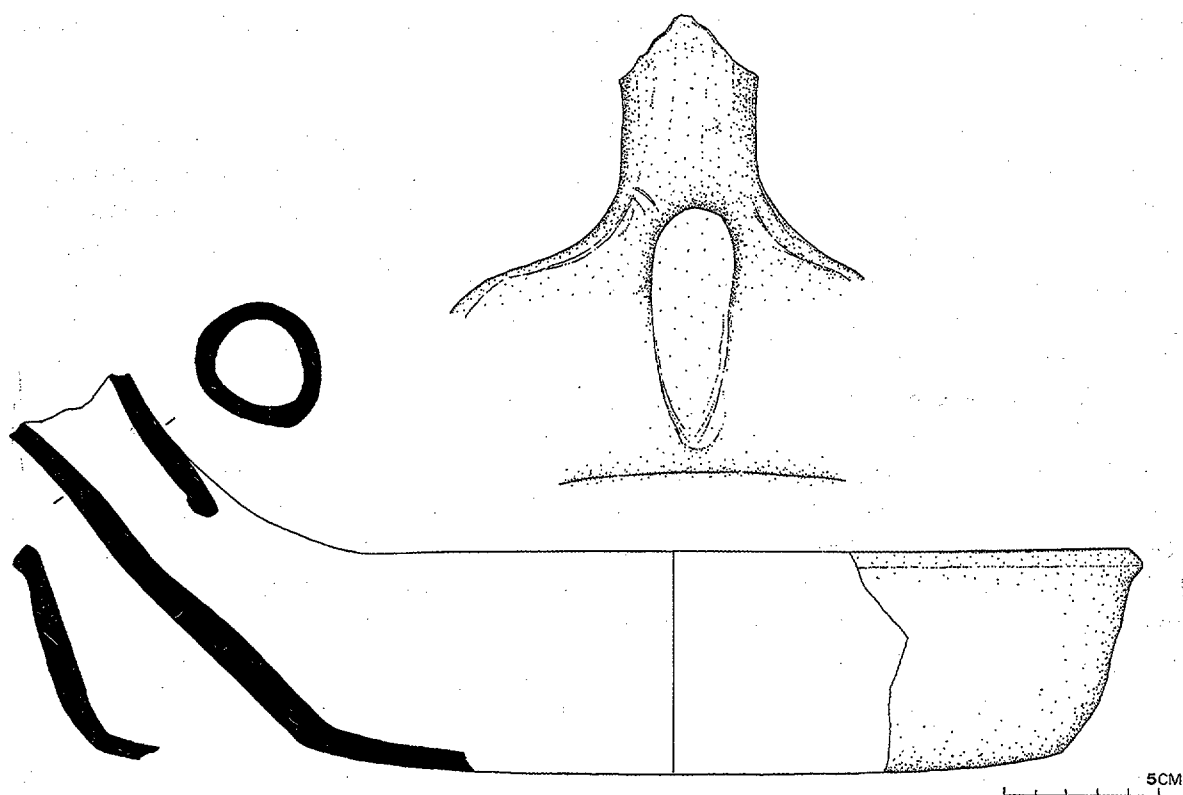
Es tracta d'un atuell singular, desconegut en els repertoris ceràmics alt medievals, i que tipològicament podria assimilar-se a una cassola o paella. En aquest sentit, la funcionalitat d'aquest recipient esdevé incerta. D'una banda, el seu ús com a atuell culinari és del tot possible donada la seva forma de cassola, i de l'altra, l'abocament de líquids o semilíquids es constata per la presència del broc vessador. Del tot incerta és també la seva atribució cronològica, si més no a partir de la seqüència estratigràfica. Mitjançant, però, la comparació tipològica es possible paral·lelitzar aquesta peça amb un exemplar procedent de l'església de Sant Menna (Sentmenat, Vallès Occidental), amb el qual presenta clares afinitats. Es tracta també d'un broc cilíndric d'uns 4 cm de diàmetre, adossat en posició quasi vertical a les restes de vora d'un recipient obert, la cuita és reductora de pasta grisa, i ofereix una datació estratigràfica dins el s. X-mitjan s. XI (ROIG-COLL-MOLINA, 1997) (ROIG, 1998).

DARRERES CONSIDERACIONS

L'anàlisi d'un conjunt ceràmic del jaciment d'Olèrdola, concretament el context d'amortització de la pedrera medieval, ens ha permès obtenir una sèrie de dades generals sobre la ceràmica de l'assentament, i proporcionar-nos així un major coneixement del registre material de l'enclavament feudal olerdolà, del qual es poden avançar unes primeres consideracions.

D'aquesta manera, ha estat possible identificar, a grans trets, tres grups de pastes, diferenciades pel tipus de cuita i el modelat: pasta de cuita oxidant (16 frag. i NMI 2), pasta de cuita reductora depurada –que esdevé majoritària– (651 frag. i 37 NMI) i pasta de cuita reductora grollera (345 frag. i NMI 11).

Així mateix, s'ha observat una certa varietat formal, amb la presència de recipients tancats, sobresortint les olles per anar al foc i en molt menor nombre els atuellers contenidors dotats

Làmina 8. Sense procedència estratigràfica. Atuell amb broc vertical de ceràmica de cuita reductora irregular.

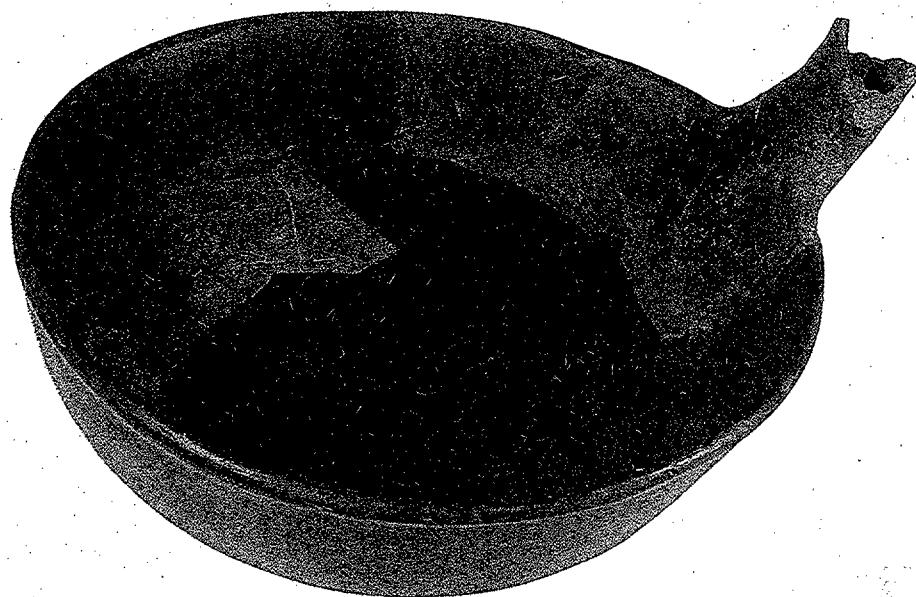

Foto 1. Atuell amb broc vertical de ceràmica de cuita reductora irregular. Sense procedència estratigràfica (Arxiu del Museu d'Arqueologia-Olèrdola).

de bec –sitra i possibles gerres–, així com la presència de recipients oberts, representats essencialment per cossis.

La forma sitra, identificada en el seu moment en diferents jaciments alt medievals de Barcelona i la Catalunya Vella (RIU-BARRERA, 1984 i 1991), sembla centrar la seva cronologia entorn als segles IX-XI, mentre que la seva àrea de difusió sembla abraçar gran part de la Catalunya Vella, especialment les actuals comarques de Barcelona i Girona. Al Penedès no coneixem cap jaciment amb presència d'aquesta forma, que, d'altra banda, és força representada al territori vallesà, amb exemplars de cuita oxidant i reductora de superfícies espatulades, així com també a la ciutat de Barcelona, on es localitzen exemplars de cuita reductora sense tractament espatulat (ROIG-COLL-MOLINA, 1996-1997 i 1997).

Pel que fa a la forma cossi, la tenim testimoniada en contextos alt medievals procedents de conjunts religiosos propers, amb una àmplia mostra a l'església de Sant Menna (Sentmenat, Vallès Occidental), on es constata un predomini d'exemplars oxidats, alguns d'ells espatulats (Tipus SM-5) (ROIG-COLL-MOLINA, 1997) (ROIG, 1998). Així com també a l'església de Santa Margarida de Martorell (Martorell, Baix Llobregat) (NAVARRO-MAURI, 1997). Al territori del Penedès, només coneixem un exemplar de cossi, de pasta grisa, procedent de l'església de Santa Maria de Lavit (Torrelavit, Alt Penedès) (LÓPEZ-CAIXAL-FIERRO, 1997, p. 147, *Làm. XXXI, fig. 4*).

Pel que fa als tractaments decoratius de les peces, aquests es redueixen a les línies incises horitzontals paral·leles situades generalment a la meitat superior dels recipients, a excepció d'un sol cas, que presenta petites flors incises. Aquest tipus decoratiu és força atípic en les produccions ceràmiques medievals i, ara com ara, sembla característic de l'àmbit olerdolà, i es documenta també en altres estrats del jaciment. Ha estat possible constatar, també, la total absència de fragments ceràmics vidriats dins d'aquest context, la qual cosa permet, si més no, fixar el límit cronològic d'aquest conjunt ceràmic amb anterioritat al segle XIII.

Actualment, a la comarca del Penedès comptem amb alguns estudis sobre contextos ceràmics medievals de cronologia tardana (segles XIII-XV), concretament els de l'església de Santa Maria de Lavit (Torrelavit, Alt Penedès) i el castell de Mediona (Mediona, Alt Penedès), els quals es caracteritzen per la presència de vores de perfils geomètrics amb llavis elaborats i decoracions incises també geomètriques, amb aspes i combinacions de línies (LÓPEZ-CAIXAL-FIERRO, 1997). Per contra, el coneixement de les produccions ceràmiques dels segles X-XII al territori és encara parcial i del tot insuficient.

NOTA

- (1) Volem agrair a Núria Molist i Capella, codirectora de les excavacions arqueològiques a Olèrdola, i al Museu d'Arqueologia de Catalunya-Olèrdola la possibilitat de realitzar aquest estudi, així com tota la informació, documentació gràfica i dades inèdites referents a les excavacions i al jaciment, a més de totes les ajudes facilitades.

BIBLIOGRAFIA

- BATISTA, Ricard; MOLIST, Núria; ÀVILA, Jesús (1992). «El poblat d'Olèrdola», *Catalunya romànica*, vol. XIX, El Penedès. L'Anoia, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, pp. 133-140.
- BATISTA, Ricard; MOLIST, Núria; ROVIRA, Jordi (1991). «El conjunt monumental d'Olèrdola: les darreres campanyes d'excavacions (1983-1989)», *Tribuna d'Arqueologia 1989-1990*, DCGC, Barcelona 1991, pp. 87-99.
- BATISTA, R.; MOLIST, N.; BLASCO, M.; BURJACHS, F. (1991). *Memòria de l'excavació al conjunt monumental d'Olèrdola, 1990*, Memòria inèdita dipositada al SAGC i al MAC, Barcelona, maig de 1991.
- LÓPEZ MULLOR, Albert; CAIXAL MATA, Àlvar; FIERRO MACÍ, Xavier (1997). «Cronologia i difusió d'un grup de ceràmiques medievals trobades a les comarques de Barcelona (segles VII-XIV)», *Quaderns Científics i Tècnics*, 9, *Ceràmica medieval catalana - El monument, document*, Diputació de Barcelona, Barcelona 1997, pp. 101-142.
- MOLIST I CAPELLA, Núria (1997). «Les necròpolis altmedievals d'Olèrdola», *Miscel·lània Arqueològica (1996-1997)*, Museu d'Arqueologia de Catalunya, Barcelona, maig de 1997, pp. 215-241.
- MOLIST, Núria (1998). «L'estructura urbana del castrum d'Olèrdola (Alt Penedès)», I Simposium d'Arqueologia Medieval, Homenatge al prof. Manuel Riu, Berga (Barcelona), 25-28 març 1998, Pre-Actes, p. 24 (en premsa).
- MOLIST, Núria; BOSCH, Josep M^a; MESTRES, Josep; SENABRE, Mª Rosa; SOCIAS, Joan (1998). «La recerca a Olèrdola. Una aposta pel futur», 11enes Jornades d'Estudis Penedesencs, Vilafranca del Penedès, 4-7 de juny de 1998 (en premsa).
- NAVARRO SÁEZ, Rosario; MAURI MARTÍ, Alfred (1997). «La ceràmica medieval de Martorell», *Quaderns Científics i Tècnics*, 9, *Ceràmica medieval catalana - El monument, document*, Diputació de Barcelona, Barcelona, pp. 89-100.
- RIU-BARRERA, Eduard (1984). «D'algunes formes de terrissa alt-medieval barcelonina», *Acta Mediaevalia. Annex 2*, Universitat de Barcelona, Barcelona, pp. 29-48.
- RIU-BARRERA, Eduard (1991). «La ceràmica espatulada de Barcelona», *Actes de CMMO*, Mértola, pp. 587-592.
- ROIG BUXÓ, Jordi (1998). *L'església Vella de Sant Menna (Sentmenat, Vallès Occidental). Estudi arqueològic d'una església preromànica del Vallès (segles V-XI)*, Treball de llicenciatura inèdit, Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana, Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona, setembre de 1998.
- ROIG, J.; COLL, J. M.; MOLINA, J. A. (1996-1997). «Proposta d'estudi de la ceràmica medieval a la Catalunya Vella (segles IX-XI): Contextos estratigràfics i avenç tipològic i funcional», *Anals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XXXVIII, IEG, Girona, pp. 1.445-1.453.
- ROIG, J.; COLL, J. M.; MOLINA, J. A. (1997). «Ceràmica d'època carolíngia i comtal al Vallès», *Quaderns Científics i Tècnics*, 9, *Ceràmica medieval catalana - El monument, document*, Diputació de Barcelona, Barcelona, pp. 37-62.

NOVES APORTACIONS AL CONEIXEMENT DE LES ESTELES DEL PENEDES-GARRAF: SANT PERE DE CASTELLET

RESUM

En aquestes Jornades presentem una peça de l'església de Sant Pere de Castellet, que podem identificar, en base a les seves característiques tipològiques i estilístiques, com una estela funerària de tipus discoïdal.

ABSTRACT

The study of a piece from Sant Pere de Castellet church that, on the basis of its type and style features, the authors identify as a disk-shaped funeral stela.

L'església de Sant Pere de Castellet es documenta el 1151 a la butlla del papa Eugeni III. A l'acta de consagració de Santa Maria de Solsona (1163) el bisbe de Barcelona reconeix que aquesta església era una possessió de Solsona. El 1195 Bertran de Castellet elegeix l'església com a lloc de sepultura. El 1484 l'església de Sant Esteve es va convertir en sufragània de la parròquia de Sant Pere (PUIGFERRAT, 1992; LLORAC, 1992).

L'edifici actual és un temple molt transformat pel pas del temps. És un edifici d'una nau, cobert amb volta de canó reforçada amb arcs torals, absis semicircular a llevant amb un petit tram presbiteral. La porta s'obre a la façana de ponent i és sota un atri o porxo una mica més tardà. El temple es data a finals del segle XI (ADELL, 1992).

INVENTARI: CAT 14.02 CAS 01⁽¹⁾

UBICACIÓ ACTUAL: al carener de la teulada de l'església de Sant Pere de Castellet.

PROCEDÈNCIA: podria ser una estela del fossar de l'església medieval.

ALÇADA CONSERVADA: no mesurada.

DIÀMETRE DISC: no mesurat.

GRUIX 1: no mesurat.

GRUIX 2: no mesurat.

GRUIX 3: no mesurat.

COLL: no mesurat.

AMPLADA PEU: no mesurada.

MATERIAL: pedra calcària.

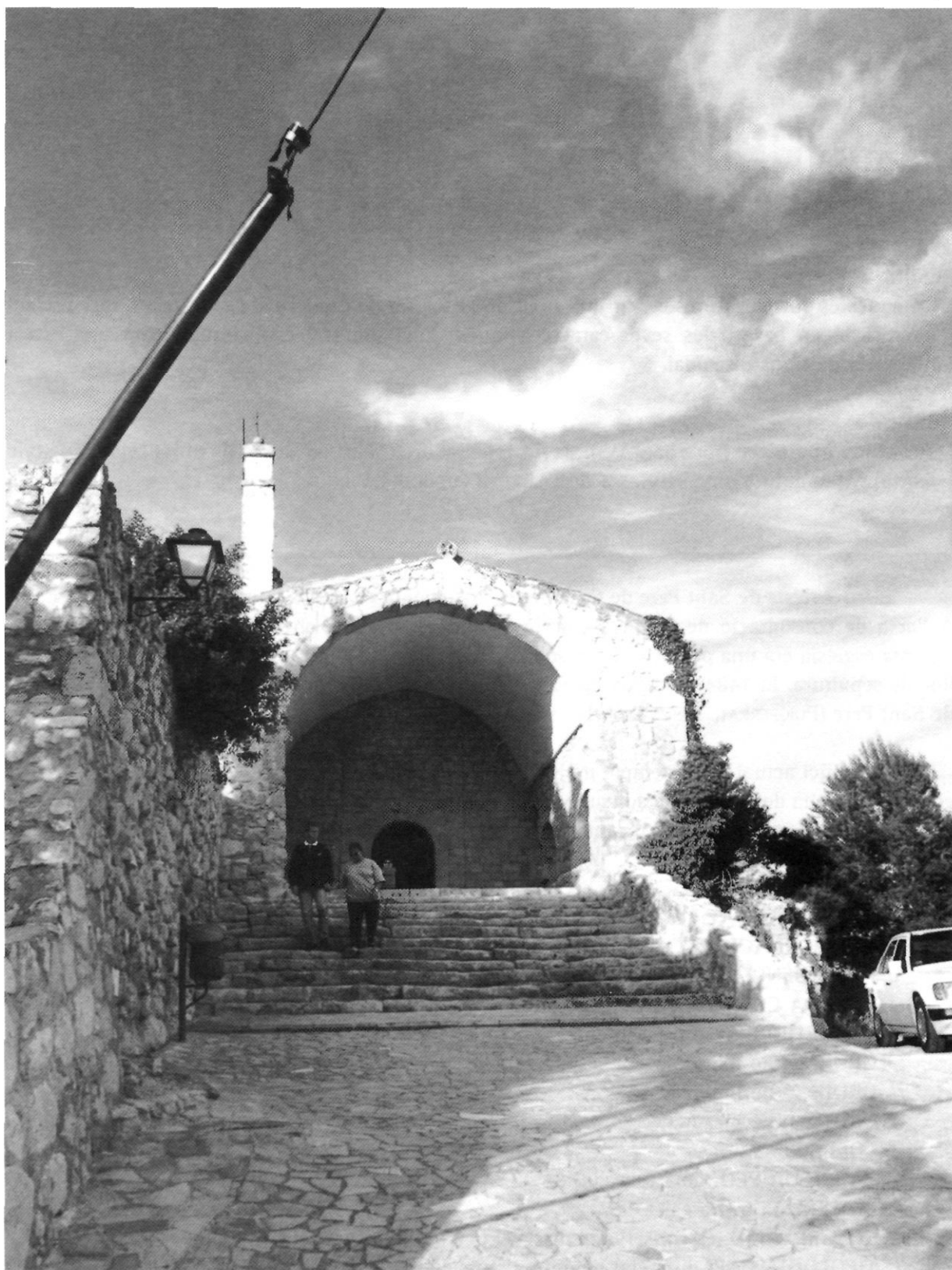
CONSERVACIÓ: es conserva el disc i el peu sembla ser també l'original.

TIPOLOGIA CAP: discoïdal buidat o creu calada.

TIPOLOGIA PEU: trapezoïdal o en cua d'oreneta.

Vista de l'estela de Sant Pere de Castellet sobre l'atri de l'església.

Vista de l'estela de Sant Pere de Castellet sobre l'atri de l'església.

DECORACIÓ CARA A: creu patent de braços curvilinis i remat recte, amb els braços remarcats, dins una bordura amb una ziga-zaga. Els cantons de la creu són buidats o perforats, que li donen la característica fesomia de creu calada.

DECORACIÓ CARA B: no es pot veure.

DECORACIÓ PERFIL: no es pot veure.

TÈCNICA CARA A: baix relleu pla.

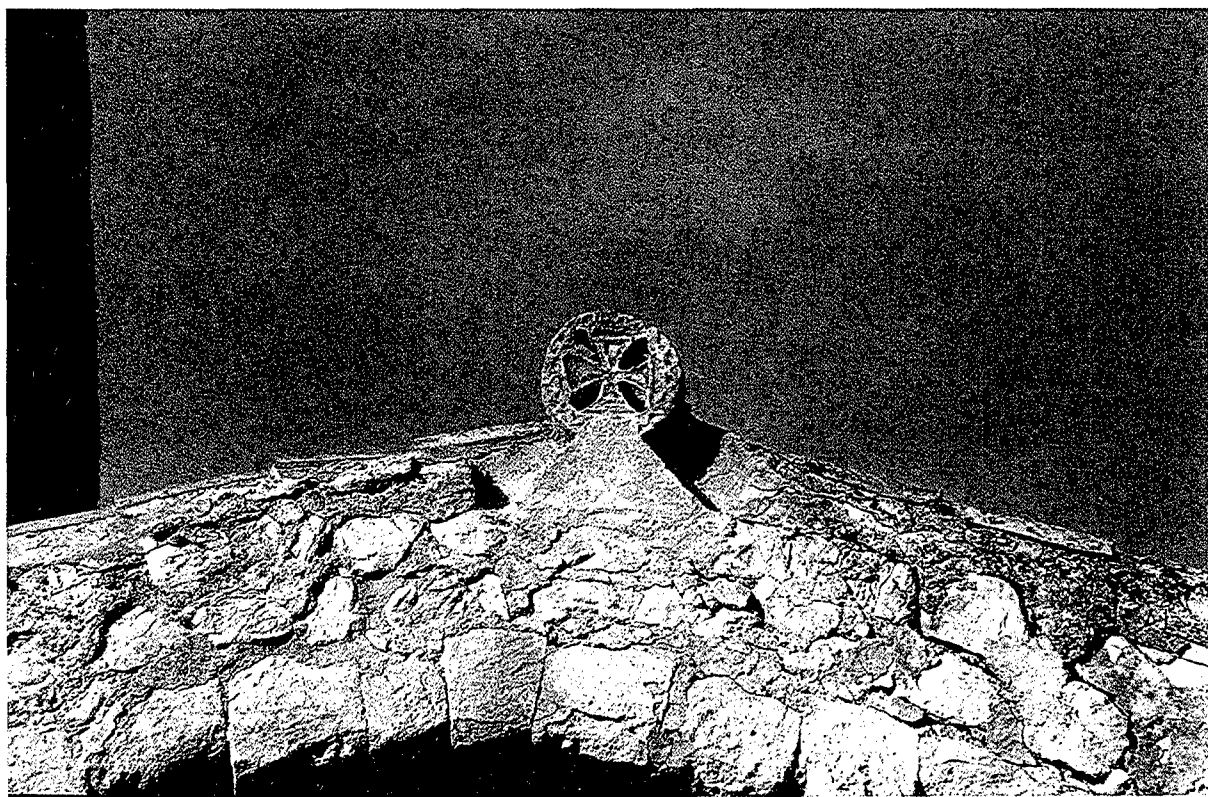
TÈCNICA CARA B: no es pot veure.

TÈCNICA PERFIL: no es pot veure.

BIBLIOGRAFIA: fotografia publicada a *Catalunya romànica*, vol. XIX, pàg. 102.

Les característiques de la peça, juntament amb la decoració i les seves dimensions, amb un diàmetre que calculem proper als 40 cm, ens fa pensar que es tracta d'una estela funerària discoïdal datable entre els segles XII i XIII, reaprofitada com a decoració de la teulada de l'atri, que Joan Albert Adell data al segle XII avançat (ADELL, 1992).

Hem de fer dues observacions: suposar que la peça és una estela funerària dels segles XII-XIII implica que es va col·locar dalt de la teulada en una reforma posterior, fet que es corrobora per ser en un petit encaix i arpenjar-se en la coberta de teules, i no ser dalt del carener com seria de suposar en el cas que fos un remat de teulada.

Detall de l'estela de Sant Pere de Castellet.

DECORACIÓ CARA A: creu patent de braços curvilinis i remat recte, amb els braços remarcats, dins una bordura amb una ziga-zaga. Els cantons de la creu són buidats o perforats, que li donen la característica fesomia de creu calada.

DECORACIÓ CARA B: no es pot veure.

DECORACIÓ PERFIL: no es pot veure.

TÈCNICA CARA A: baix relleu pla.

TÈCNICA CARA B: no es pot veure.

TÈCNICA PERFIL: no es pot veure.

BIBLIOGRAFIA: fotografia publicada a *Catalunya romànica*, vol. XIX, pàg. 102.

Les característiques de la peça, juntament amb la decoració i les seves dimensions, amb un diàmetre que calculem proper als 40 cm, ens fa pensar que es tracta d'una estela funerària discoïdal datable entre els segles XII i XIII, reaprofitada com a decoració de la teulada de l'atri, que Joan Albert Adell data al segle XII avançat (ADELL, 1992).

Hem de fer dues observacions: suposar que la peça és una estela funerària dels segles XII-XIII implica que es va col·locar dalt de la teulada en una reforma posterior, fet que es corrobora per ser en un petit encaix i arrenjar-se en la coberta de teules, i no ser dalt del carener com seria de suposar en el cas que fos un remat de teulada.

Detall de l'estela de Sant Pere de Castellet.

Quant a les seves característiques decoratives, hem de posar-la en relació amb altres conjunts d'esteles medievals com les ja conegudes de la Conca de Barberà, la Segarra o les terres de Sòria (MENCHON, 1996; MIRÓ, 1987; CASA/DOMÈNECH, 1983).

Aquesta estela s'ha de posar en relació amb els sepulcres que hi havia a l'atri de l'església, destruïts en temps de la Guerra Civil. Es tractava de sengles sarcòfags sobre columnetes datats al segle XIII, dels quals es conserven dos capitells al Museu de Vilafranca (GONZÁLEZ, 1992, pàgs. 102-103).

BIBLIOGRAFIA

- ADELL, S. «Sant Pere de Castellet». *Catalunya romànica*, vol. XIX, Barcelona 1992, pàg. 102.
- CASA, C de la; DOMÈNECH, M. (1983). *Estelas medievales de la provincia de Soria*. Soria, Excma. Diputación Provincial.
- MENCHON, J.; TÉVAR, A. (editors). «Les esteles discoïdals dels Països Catalans, estat de la qüestió». *Actes d'estudi sobre les esteles discoïdals*. Reus, 9 i 10 de gener de 1988. Reus, Carrutxa/Centre de Documentació sobre Cultura Popular 1993.
- GONZÁLEZ (1992). «Sant Pere de Castellet». *Catalunya romànica*, vol. XIX, Barcelona, pàgs. 102-103.
- LLORACH, S. (1992). «Sant Pere de Castellet». *Catalunya romànica*, vol. XIX, Barcelona, pàg. 102.
- MENCHON, J. (1993). «Aspectes metodològics i terminològics al voltant de l'estela discoïdal». *Les esteles discoïdals* 1993, pàgs. 51-75.
- MENCHON, J. (1996). *Arqueologia funerària medieval a la Conca de Barberà. Estat actual*, Montblanc, Consell Comarcal de la Conca de Barberà, 1996.
- MENCHON, J.; RIUS, P. (1995). «Una estela discoïdal a Sant Martí Sarroca». *Miscel·lània Penedesenca XX-1994*, Comunicacions en les 7enes Jornades d'Estudis Penedesencs, Sant Sadurn d'Anoia, 3-4-5 de juny de 1994, vol. II El Penedès, pàgs. 221-228.
- MENCHON, J.; RIUS, P. (en premsa). «Una estela funerària a l'Estudi Vidal' de Sitges (Garraf)». 9enes Jornades d'Estudis Penedesencs, Calafell, juny de 1996.
- MENCHON, J.; RIUS, P. (en premsa). «Nova estela discoïdal al Penedès». 10enes Jornades d'Estudis Penedesencs, Santa Margarida i els Monjos, maig-juny de 1997.
- MIRÓ I ROSINACH, J. M. (1987). *Esteles funeràries discoïdals de la Segarra, aproximació a una significació simbòlica*. Barcelona, Grup de Recerques de les Terres de Ponent - Fundació d'Història i Art Roger de Belfort.
- PUIGFERRAT, C. (1992). «Sant Pere de Castellet». *Catalunya romànica*, vol. XIX, Barcelona 1992, pàg. 102.

NOTA

(1) Agraïm a F. Xavier Virella i Torras la informació sobre la peça.

Per a l'inventari de les peces s'aplica un sistema alfanumèric en el qual s'especifica la comarca i el municipi d'on procedeix pel sistema establert per l'Institut Cartogràfic de Catalunya. En aquest cada comarca té un número de codi així com cada municipi. Al Garraf li correspon el 14 i a Castellet i la Gornal el 02. Les sigles de cada peça seran, doncs: CAT (abreujament de Catalunya) + número de la comarca + núm. del municipi + abreujament del municipi + número d'estela. En aquest cas seran CAT 14.02 CAS + núm. estela. (Vid: *Mapa topogràfic de Catalunya*. 1:250.000. Barcelona, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Institut Cartogràfic de Catalunya, 1983). En donar les mides de les peces hem adoptat el següent codi: en el cas que la mida sigui d'una part trencada i que podem reconstruir, la posem entre parèntesi (x) ; en el cas que no es pugui s'acompanya d'un interrogant i un signe de sumar (x+?). Gruix 1 és la mida del gruix de la peça a l'alçada del cap, Gruix 2 al coll i Gruix 3 al peu (MENCHON, 1993).

LA RESTAURACIÓ I LA REPOSICIÓ DE LA IMATGERIA DE LA PORTALADA MONUMENTAL DE L'ESGLÉSIA ARXIPRESTAL DE SANT SALVADOR DEL VENDRELL

RESUM

La portalada monumental de l'església arxiprestal de Sant Salvador del Vendrell va ser obra a les darreries del segle XVIII per Pere Cañellas. La portalada ha patit els efectes destructius del pas del temps i de la mà de l'home. Per això, en el moment actual, i gràcies a la major sensibilització envers la conservació del nostre patrimoni cultural, s'està treballant perquè la conservació-restauració dels materials de fàbrica d'aquest singular element i la recuperació de la imatgeria que contenia sigui una realitat. Per tal que aquesta intervenció es plantegés d'una forma rigorosa, va ser necessari realitzar uns estudis científics previs, així com un aixecament planimètric detallat d'aquest element. Així, doncs, en aquest treball es presenten els resultats d'aquests estudis, pel que toca a la identificació de la imatgeria i dels materials constituents del monument. També es recullen aquelles formes d'alteració que afecten i determinen el seu estat de conservació i es citen els criteris i conceptes fonamentals en els quals s'ha de basar una bona execució de conservació-restauració.

ABSTRACT

The monumental gate at El Vendrell's Archpriest Church of Sant Salvador was built by Pere Cañellas late in the 18th century. The gate has endured the destructive effects of time and man-making. Today, thanks to greater awareness towards the preservation of our cultural heritage, efforts are being made so that the restoration and preservation of the original materials held in this unique building element and the recuperation of the religious images it contained may be a reality. Some preliminary scientific surveys and a detailed planimetric section of the gate were developed before this project was thoroughly presented. As a result, the present work provides the results of such surveys relating the identification of religious images and materials held in the monument. It also refers to those alteration systems that affect and determine its state of conservation and the basic criteria and ideas on which proper restoration-conservation processes must be based are quoted.

1. INTRODUCCIÓ

La portalada monumental de l'església arxiprestal de Sant Salvador del Vendrell és una de les obres artístiques més rellevants i emblemàtiques del Penedès. Va ser realitzada, amb una pedra carbonatada d'origen local, al darrer quart del segle XVIII per Pere Cañellas. La mateixa naturalesa fisicoquímica d'aquesta pedra, juntament amb altres factors de tipus extrínsec, han determinat el seu estat de conservació, el qual, en el moment actual, no es pot considerar del tot satisfactori.

A més a més, i des d'un altre punt de vista, si tenim present que aquesta peça forma part del nostre patrimoni cultural i reconeixem que les generacions que han de venir també tenen el dret de conèixer-la i gaudir-ne, podem concloure dient que és indispensable una intervenció global de conservació-restauració que faci possible la seva permanència.

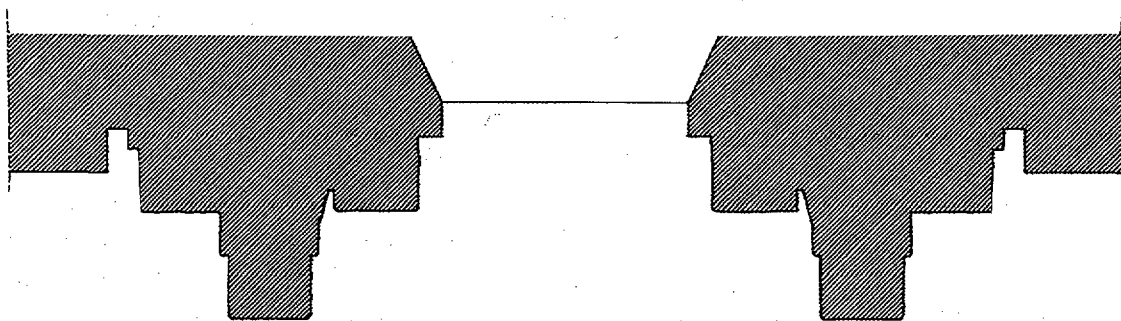
2. ESTUDI HISTORICOARTÍSTIC

2.1. Cronologia i autor

La portalada va ser construïda entre els anys 1784 i 1786 pel mestre de cases, picapedrer i escultor barceloní Pere Cañellas. Es conserva el rebut signat per Cañellas on diu haver rebut l'import total de les 1.510 lliures acordades per a "la construcció de la portalada y sans de ella" (ARROYO JULIVERT, 1996). Pot ser interessant dir que Cañellas, entre els anys 1783-1784, va treballar en la conclusió del cos superior del campanar vendrellenc.⁽¹⁾

2.2. Descripció i tipologia⁽²⁾

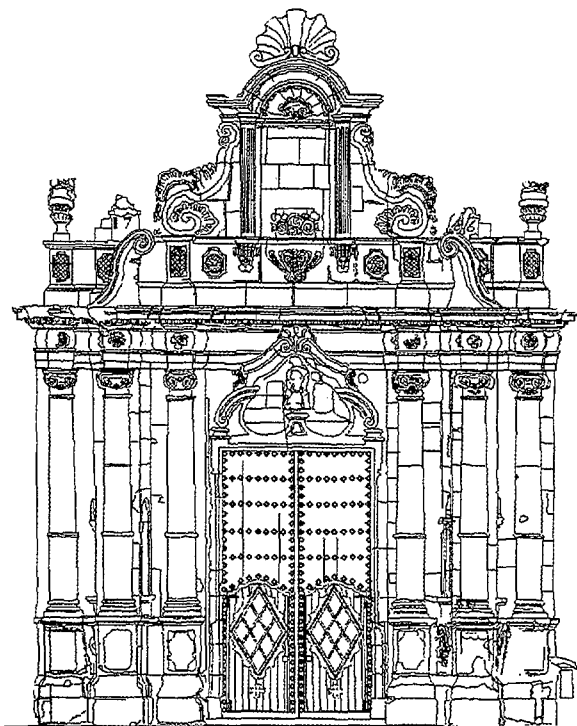
La portalada, que està situada al cos central de la façana principal de l'edifici, s'estructura, simètricament, a partir d'un eix central. Al mig hi ha la porta d'accés a l'interior, la forma de la qual és rectangular. La porta queda flanquejada per un conjunt de tres pilastres i columnes per banda. La pilastra i la columna central sobresurten, mentre que les altres dues resten quasi tocant el parament de la façana.

Secció horitzontal (planta) de la portalada al nivell del banc. Dibuix fet per Pau Arroyo.

Podem anomenar les diferents parts de la portalada amb la mateixa terminologia que s'usava per designar les divisions horitzontals dels retaules.

Així, la portada presenta un banc a la part inferior, damunt del qual es disposen els diferents cossos, tres en el cas que ens ocupa. El primer cos està format per un pedestal (o basament), el qual té la funció d'eleva el monument amb la finalitat que les figures siguin perfectament visibles i preservar-les del deteriorament (allunyant-les de la mà de l'home). El pedestal es delimita horitzontalment per una motllura en la part inferior i una cornisa en la superior.

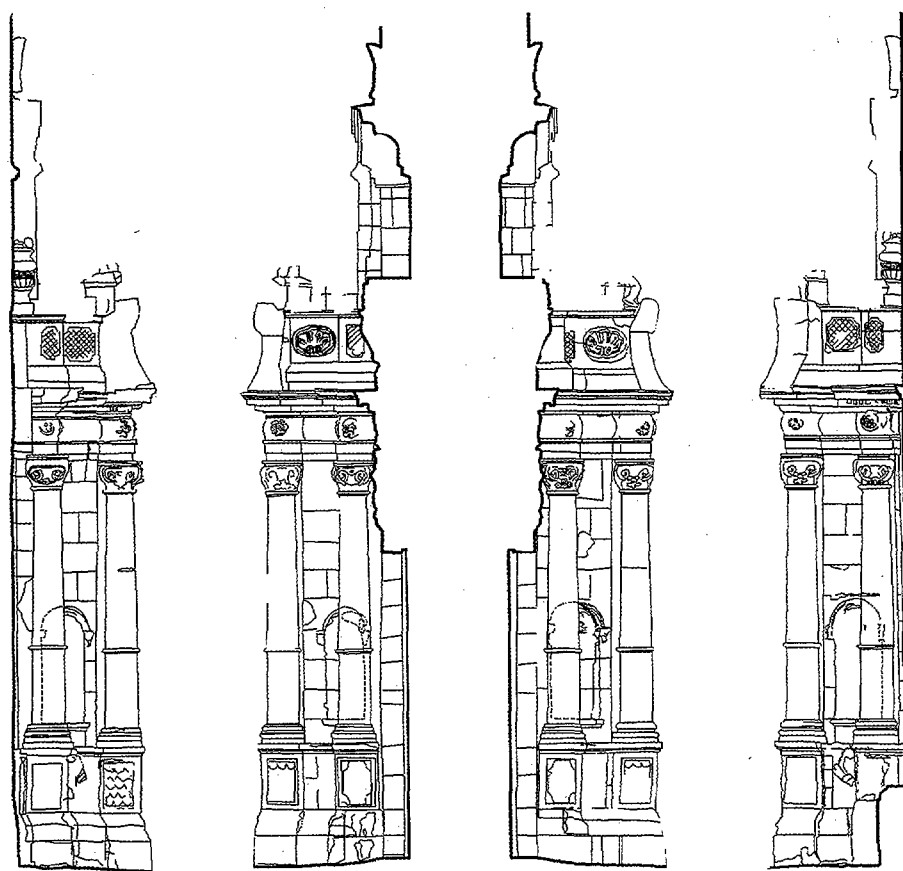
*Alçat frontal de la portada monumental de l'església de Sant Salvador del Vendrell.
Dibuix fet a partir d'una restitució fotogramètrica (LFT.UPC³), retocat per Pau Arroyo.*

Pel damunt d'aquest, es localitza un segon cos en què hi ha les columnes i les fornícules. Les columnes –en nombre de sis– són de secció circular i estan formades per la base, el fust i el capitell. La base està constituïda per un plint i per un conjunt de motllures. Aquest és format per una motllura còncava (escòcia) situada entre dues motllures convexes (tor). El fust, el qual té collarí, és llis i, al seu terç inferior, hi ha una anella. El capitell en recorda un de compost, on les fulles d'acant han estat substituïdes per flors i fulles que pengen d'unes cintes que surten de les volutes.

La planta de les quatre fornícules és semicircular i estan rematades amb petxines a la part superior. Al damunt, hi ha una petita cornisa que arrenca de dues mènsules. A la base del nínxol hi ha una motllura convexa que sobresurt del pla recte dels murs laterals. En aquestes fornícules hi havia les imatges de quatre Virtuts morals, les quals no es conserven. Les escultures tenien una alçada de 150 cm.

Damunt de la porta, formant part també d'aquest segon cos, hi ha, en relleu, la imatge de santa Anna,⁽⁴⁾ la qual és situada a la part central d'un frontispici circular que es presenta escapçat. Damunt de la santa, que es presenta mutilada, hi ha una motllura cargolada coronada amb una petita petxina.

Aquest segon cos és rematat per un entaulament format per arquitrau, fris i cornisa, a la manera clàssica. L'arquitrau és constituït per diverses motllures planes que es sobreposen. El fris és de perfil convex i és decorat amb flors. Damunt hi ha la cornisa, formada amb motllures planes, convexes i mixtes. Hi destaca una línia de dentells.

*Seccions o vistes laterals de la portada de l'església de Sant Salvador del Vendrell.
Dibuixos fet a partir d'una restitució fotogramètrica (LFT.UPC), retocats per Pau Arroyo.*

Damunt de l'entaulament hi ha el tercer cos, on hi ha disposats, seguint l'estructura vertical de les columnes, uns pedestals en els quals hi ha les restes de dos *putti* asseguts. Els seus peus coincideixen amb la part superior de dos frontons cargolats. Entre els peus d'aquestes figures hi ha la data de finalització de l'obra: 1786. Sobre els pedestals dels extrems hi ha uns gerros amb fruita en relleu, encastats al parament de la façana.

A la part central d'aquest cos de coronament, hi ha una altra fornícula amb petxina, de majors dimensions que les que emmarquen les columnes del cos inferior, en la qual hi havia la

imatge de Crist sobre un núvol. La seva alçada era, sense el nimbe, de 180 cm. Als peus del nínxol hi ha una gran mènsula, que servia de base a la imatge. Els muntants són pilastres estriades que es recolzen, també, sobre mènsules. La fornicula és resseguida, per la seva part superior, per una cornisa a modus de guardapols. Al seu damunt, rematant aquest element, hi ha una nova petxina, disposada de manera perpendicular al parament de la façana.

Cal destacar, en la concepció formal, la gran similitud de la portalada vendrellenca amb el sepulcre de Fernando de Valdés, que es troba a la Colegiata de Salas (Astúries), fet per Pompei Leoni entre els anys 1576-1580.^[5]

Tipològicament, podem dir que el disseny de la portada es basa en les formes i concepcions del món clàssic imposat en l'època del Renaixement. De fet, l'estructura de la portadada segueix els models del segle XVI, i només determinats elements decoratius són característics del Barroc.

2.3. Programa iconogràfic

El conjunt escultòric de la portada de l'església vendrellenca es presenta, com ja hem dit, com un verdader retaule major, obrat en pedra, que, amb un total de vuit imatges, és dedicat a les dues advocacions patronals de la vila: santa Anna i sant Salvador.

Reconstrucció ideal de la imatge de santa Anna, a partir de la documentació fotogràfica conservada i de les indicacions de Salvador Arroyo. Dibuix de Pau Arroyo.

El programa iconogràfic del conjunt es centra en dos estadis prou diferenciats. La part baixa, la zona de la columnata, és dedicada a santa Anna, la imatge de la qual es situa damunt de la porta principal d'accés al temple. La porta és, precisament, el símbol de la santa. Anna és la dona justa que engendrà Maria, la mare escollida per materialitzar el projecte de la redempció. Santa Anna va infantar Maria sense màcula, i va obrir la porta a l'arribada messiànica del Crist, la imatge del qual trobem, immediatament, damunt mateix de la de la patrona de la vila.

Reconstrucció ideal de la imatge de sant Salvador, a partir de la documentació fotogràfica conservada i de les indicacions de Salvador Arroyo. Dibuix de Pau Arroyo.

Als peus de la santa, dintre de les fornícules dels dos conjunts de columnes, que fan de suport a tot el programa, apareixen quatre imatges que personifiquen les virtuts de la patrona, mitjançant la representació al·legòrica de quatre matrones caracteritzades amb els símbols i atributs amb què solen representar-se dins la imatgeria religiosa.⁽⁶⁾ Concretament, es tracta de la representació de les tres virtuts teològals: Fe, Esperança i Caritat,⁽⁷⁾ i de la tercera de les quatre virtuts cardinals, la Fortalesa.⁽⁸⁾

Reconstrucció ideal de les Virtuts: Fe, Esperança, Caritat i Fortalesa. La reconstrucció de les imatges de la portalada s'ha fet a partir de la documentació fotogràfica existent i de les indicacions de Salvador Arroyo. Dibuix fet per Pau Arroyo.

Totes les representacions de les Virtuts estan personificades per matrones que porten diversos símbols, els quals les identifiquen.

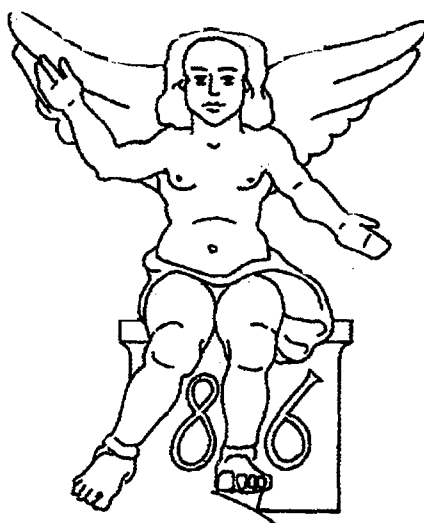
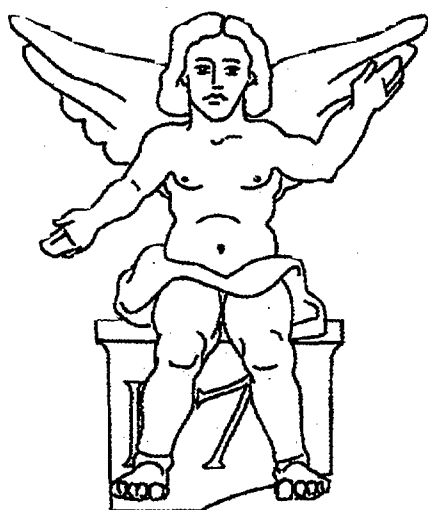
La Fe sol portar a la mà dreta un calze d'on sobresurt una Sagrada Forma. A l'altra mà porta un llibre, la Bíblia, que recull la paraula de Déu. A la banda dreta porta també un anyell, símbol de l'antiga aliança entre Déu i l'home. La unió de l'anyell amb la Fe prové del passatge del sacrifici d'Isaac, quan Abraham, el Pare en la Fe, sacrificà un be a la muntanya de Morià quan Déu va posar a prova la seva fe (*Gènesi* 22, 1-19).⁽⁹⁾

L'Esperança porta, com a atribut principal, una àncora. El símbol té l'origen en les paraules de l'Epístola de sant Pau als Hebreus (9,19): "[...] la qual tenim com segura i ferma àncora de la nostra ànima".

La Caritat amb la mà dreta recull un infant que s'arrapa a la seva faldilla. Tradicionalment porta al coll un altre nen petit. Els infants simbolitzen l'amor al proïsme.

La Fortalesa porta com a atribut principal una columna trencada. De vegades també és normal veure les representacions d'aquesta Virtut amb un escut i un lleó, símbol, aquest darrer, del valor i la força. La unió de la Fortalesa amb el símbol de la columna prové de dos passatges bíblics. El primer és a l'*Apocalipsi* (3, 12): "El qui sortirà vencedor, el faré columna del temple del meu Déu". L'altre prové de la fortalesa de Samsó que, lligat a una columna, va aconseguir enderrocar el temple de Dagon, on va perdre la vida junt amb els filisteus (*Jutges* 16, 26-30).

Per un altre costat, la part alta del conjunt, pel damunt de la cornisa de l'entaulament, ens presenta ja un aspecte més transcendent, que situa l'espectador en un nivell celestial: la imatge del Salvador, damunt d'un núvol, glorificat en l'Ascensió i beneint amb la mà dreta. Flankejen la figura dos *putti* que mostren i lloen la pujada al cel del fill de Déu.⁽¹⁰⁾

Reconstrucció ideal dels putti situats al tercer cos de la portalada, la qual s'ha fet a partir de la documentació fotogràfica existent i les indicacions de Salvador Arroyo. Dibuix de Pau Arroyo.

2.4. Altres dades històriques

El principal edifici històric del Vendrell ha estat protagonista en molts esdeveniments, com ara diversos conflictes armats, que han marcat, o determinat, el seu estat actual.

L'església va ser convertida en una fortificació durant la tercera guerra carlina (1872-1876), mostres de la qual cosa són ben presents al campanar en forma d'esvorancs a la pedra a causa de les bales que van disparar els que van assaltar i sotmetre la nostra vila.

De rastres d'aquest fet històric també n'hi ha a la portalada, la qual va ser recoberta amb una estructura provisional per tal d'impedir d'accés de l'enemic a l'interior de l'edifici.⁽¹¹⁾ Així, el dia 28 de febrer de 1876, al *Llibre d'Actes* de l'Ajuntament es redacta el "Pliego de condiciones para la subasta del derribo del Tambor de la fortificación de la puerta de la Iglesia".⁽¹²⁾ En el text no s'especifiquen els materials amb els quals està construït aquest "tambor". Si més no, podem pensar que es tracta d'una obra de fàbrica de peces de maó massís agafades amb morter, sobretot si comparem aquest element amb d'altres que es van aixecar per fortificar l'església. Així, en el mateix *Llibre d'Actes*, però amb data del 20 de maig, s'estableix el "Pliego de condiciones para la subasta del derribo de las paredes de ladrillo del coro, tribunas y dos balcones de la Iglesia, que dan a la plaza Vieja de esta villa". Hem d'entendre que les obres de fortificació es van fer totes al mateix moment, amb tota probabilitat durant l'any 1873 i, per tant, es van usar els mateixos materials.

Vista general de la portalada. Les coloracions de la superfície dels paraments ens indiquen la presència de crostes i recobriments de diferent naturalesa, que, a part de dificultar el gaudi estètic i la lectura del monument, en determinats casos ens alerten de problemes d'alteració dels materials de pedra (Pau Arroyo, 12/2/94).

Una de les poques intervencions que es van fer a les imatges va ser l'any 1894, cosa que es recull a la premsa local (*El Vendrellense*, 25 de novembre de 1894), on diu:

“Nuestro celoso cura parroco ha tenido la feliz idea de hacer restaurar las estatuas decapitadas que cobijan las hornacinas que hay en el intercolumpio de la portada de nuestro templo parroquial. Muy mal efecto producía contemplar aquellas imágenes sin cabeza, que parecían denunciarnos á los ojos de los forasteros que nos honran con su visita como un pueblo iconoclasta”.

Si més no, aquesta intervenció va ser criticada uns anys més tard per Josep Ramon i Blanch en un article que publicà l'any 1927:

“I si a la façana adresem els ulls hi veurem [...] un estat tan deplorable de les escultures que les fa avui incomprensibles de detall i obliga a endevinar a les palpentes el que representen; i no volem parlar de l'arranjament fet un quart de segle enrera a les que ornem el pòrtic, puig hauria sigut millor no haver-la realitzada.” (*El Baix Penedès*, 3 de setembre de 1927).

Igualment, en la darrera Guerra Civil el temple vendrellenc va patir el saqueig i la destrucció de tots els seus elements litúrgics i ornamentals, alguns de gran vàlua artística. Aquests fets van ocórrer el dia 22 juliol de 1936. Va ser en aquest moment que la portalada va patir la pèrdua de la seva imatgeria i trencaments importants de part d'alguns dels seus elements arquitectònics, com ara la cornisa.

3. ESTUDI DELS MATERIALS CONSTRUCTIUS I DE L'ESTAT DE CONSERVACIÓ⁽¹³⁾

3.1. Identificació dels materials de construcció

La portalada monumental de l'església de Sant Salvador del Vendrell va ser construïda, completament, amb blocs de pedra treballada. Per unir els carreus es va emprar un morter format per calç i un àrid procedent, possiblement, de la riera de la Bisbal en algun indret del tram que passa a tocar del nucli històric.

La pedra també és d'origen local i, segons els estudis realitzats, va ser extreta de la pedrera de la Masia del Bassa. El tipus de roca d'aquesta pedrera es pot definir com una biocalcarenita miocènica, la qual presenta components clàstics de natura carbonatada, matriu poc abundant i un xic argilosa, i ciment també calcari. Presenta un procés desigual de dolomitització i no és excessivament porosa.

3.2. Identificació dels productes superficials

En aquest apartat es descriuran els productes que hi ha a la superfície dels materials petris. Cal dir que alguns d'ells els podríem considerar com a “productes de degradació” en causar, en

major o menor grau, processos que afecten l'estat de conservació dels materials. En aquest grup s'inclouen l'anomenada crosta negra, les sals solubles, els morters de ciment i els recobriments biogènics. En un altre grup, caldria situar el recobriment que s'ha detectat (pàtina artificial), que té una finalitat decorativa i protectora. Aquest producte va ser aplicat, probablement, en el mateix moment de finalitzar l'obra.

Pel que toca a la crosta negra, cal dir que està formada, majoritàriament, per cristalls de guix, els quals són el producte de la sulfatació dels carbonats de la roca amb la qual és feta la portalada. Igualment, s'han identificat altres materials com calcita i dolomita, els quals provenen, també, de la degradació de la pedra. D'igual manera, s'ha detectat la presència d'un producte orgànic, possiblement un oli, que podria provenir de la pàtina citada anteriorment, formant part de la crosta negra. La seva coloració fosca és causada per òxids de ferro.

Pel que fa a la morfologia de la crosta, cal dir que presenta espessors variables segons el lloc on s'ha format. Així, pot presentar gruixos poc rellevants en les zones més rentades per l'aigua de pluja, o bé molt importants en les parts més protegides com, per exemple, a les cares inferiors de la cornisa de l'entaulament.

A l'interior de la xarxa porosa dels materials petris de la portalada hi ha sals solubles que, en cristal·litzar, poden provocar la seva alteració. Han estat identificats tres tipus de sals: sulfats SO_4^{-2} , nitrats NO_3^{-1} i clorurs Cl^{-1} (en aquest ordre, de major a menor quantitat).

Aquestes sals solubles han cristal·litzat a la portalada en forma d'eflorescències i, possiblement, també de subeflorescències.

A la superfície dels materials de pedra, i en moltes ocasions formant part de les juntes, hi ha materials aplicats en antigues intervencions que poden causar problemes de conservació. Ens referim als ciments, ja siguin aplicats sols o bé formant part de morters. Les característiques físico-químiques d'aquests materials són incompatibles amb les dels materials petris, fonamentalment d'aquells més tous i porosos.

En relació als agents biològics, s'ha identificat la presència de líquens, cianòfits (algues) i briòfits (molses). També s'han detectat plantes com el magraner, la morella (herbàcia) i el jusquiam blanc (herbàcia). En aquest grup també podríem incloure els nius de colom i les acumulacions d'excrements.

Finalment, com s'ha dit, cal remarcar l'existència d'una pàtina artificial, la qual està formada per un aglutinat orgànic, probablement un oli, i un pigment de color marronós d'origen mineral. La seva finalitat podria ser doble: per un costat, actuar de protector de la pedra davant els agents atmosfèrics i, per un altre, uniformar el color superficial de tota la portalada.^[14]

3.3. Estat de conservació

La portalada ha patit, en els seus anys d'existència, les conseqüències del pas del temps i de les accions dels homes. Realment, en el moment actual, l'estat global de conservació dels mate-

Detall de l'entaulament. S'observa l'arenització de la pedra a causa de la presència de sals solubles o d'una disgregació dels seus elements detrítics o biogènics per la pèrdua del ciment carbonatat. L'arenització causa la pèrdua de volum dels elements constructius provocant, indirectament, la destrucció dels elements decoratius (Pau Arroyo, 26/2/98).

Detall de la part inferior de santa Anna. S'aprecien perfectament les grans acumulacions de crostes de brutícia. Hi destaca la que es coneix amb el nom de "crosta negra", els components de la qual, bàsicament cristalls de guix, faciliten l'ateració de la pedra amb la qual estan en contacte amb la presència d'aigua (Pau Arroyo, 26/2/98).

Macrofotografia del basament de la portalada. És evident l'alteració dels materials lítics que formen el monument. Es poden apreciar les formes d'alteració conegudes amb el nom de piting i alveolització. Igualment, la imatge mostra un rejuntament de morter de ciment, el qual no és adequat per tractar els materials històrics (Pau Arroyo, 26/2/98).

rials de fàbrica de la portalada no és satisfactori. Les alteracions principals dels materials lítics de construcció són la pèrdua de volum –a causa de l'arenització dels materials o de trencaments– i la presència de crostes o recobriments de diferent naturalesa, com hem vist en el punt anterior. Igualment, cal remarcar l'alteració i la desaparició, en diversos sectors, dels morters de les juntes, així com la reposició de morters poc adequats en reparacions dutes a terme en diferents moments històrics.

Cal dir que les pèrdues més importants dels materials petris han estat causades per l'home. Aquí, també cal fer referència a altres accions antròpiques inadequades per a una correcta conservació dels materials de la portada que, a més, desmilloren notablement el seu component estètic. Ens referim a la instal·lació d'il·luminació i a l'armari d'un quadre elèctric existents.

És important recordar que, en el moment actual, la portalada es presenta afectada per la presència de coloms que nidifiquen a les superfícies horitzontals de les cornises i pilastres. No cal dir que les grans acumulacions d'excrements que es formen danyen el component estètic del conjunt, a més de provocar problemes en la conservació de la pedra a causa de les substàncies químiques que desprenen.

4. CONSERVACIÓ-RESTAURACIÓ DELS MATERIALS I REPOSICIÓ DE LA IMATGERIA

4.1. Justificació

La portada monumental de l'església de Sant Salvador forma part de l'edifici més emblemàtic del municipi del Vendrell. El seu valor és, des de tots els punts de vista, inqüestionable.

Una intervenció de conservació-restauració és, a més, del tot necessària per garantir la pervivència d'aquest element tan singular. Nosaltres tenim l'obligació moral de mantenir-lo i salvaguardar-lo per a les generacions que han de venir.

4.2. Criteris d'actuació

La intervenció de conservació-restauració de la portada s'ha d'emmarcar en uns criteris, establerts a nivell internacional, per tal de garantir el seu resultat final i permetre a l'obra el manteniment del seu significat original. Entre aquests criteris cal destacar els següents:

Vista del cos superior de la portada. La imatge mostra els recobriments biogènics existents: plantes superiors, líquens, molses, algues, etc. Aquests recobriments dificulten la lectura dels elements constructius i decoratius. A més, des del punt de vista de la conservació, aporten i retenen humitat, la qual ajuda a malmetre els materials porosos com la pedra (Pau Arroyo, 27/7/98).

- El total respecte per l'obra original.
- Els aspectes formals, materials i estructurals de l'obra tenen la mateixa importància.
- Intervenir sempre en una obra el mínim indispensable.
- Mai no es procedirà a una reconstrucció si no es té una documentació bona i detallada.
- En tota restauració la part reconstruïda ha de ser llegible.
- Els mètodes i productes que s'utilitzin no han de provocar cap tipus d'alteració a l'obra.
- Abans d'iniciar qualsevol intervenció sobre l'obra, cal reunir-ne tota la informació disponible (històricoartística, tècnica, etc.).
- És indispensable redactar una memòria de tot el procés de conservació-restauració que s'ha efectuat.⁽¹⁵⁾

També cal dir que el procés de conservació-restauració que es proposi ha de partir de plantejaments científics. A més, cal esmentar que s'han de fer prevaler els tractaments pròpiament conservatius (consolidació, dessalatge, fixació de fragments, hidrofugació, etc.) sobre els de reconstrucció, adoptant el que es coneix com a "restauració arqueològica".⁽¹⁶⁾

4.3. Reposició de la imatgeria

En aquest treball es recull l'interès d'un col·lectiu ciutadà, aglutinat amb el nom d'"Amics de la història del Vendrell", per reproduir les imatges religioses que hi havia originalment a la portalada.

És fonamental, des d'aquesta intenció, el compliment del següent requisit: la nova imatgeria ha de respectar l'esperit de l'estil artístic –el barroc– en el qual es va dissenyar la portalada. Per tant, ha de mantenir la concepció formal d'una obra del segle XVIII. A més a més, les noves escultures s'han de basar en la documentació fotogràfica existent de les imatges originals i en les reconstruccions ideals que es mostren en aquest text. Per tant, han de ser rèpliques al més fidels possible de les originals.

Pel que toca al material amb el qual s'han de fer les escultures, cal dir que han de ser esculpides amb un tipus de pedra que tingui unes característiques concretes. Es demana que la pedra tingui uns caràcters petrogràfics suficientment diferents dels de la portada per permetre la seva identificació (per no produir el que s'anomena "fals històric" en el món de la conservació-restauració), però que, alhora, tingui un aspecte similar pel que toca al seu color i a la seva textura superficial per tal que no es produeixi un contrast massa important, el qual podria crear disfuncions des del punt de vista estètic.

És necessari remarcar que s'ha de tenir una cura especial en el cas dels *putti*, ja que part d'aquestes figures encara es conserven *in situ*. No cal dir que aquests fragments s'han de respectar, afegint els elements mancants, els quals s'han d'esculpir en pedra. Un altre cas també complex és el de la figura de santa Anna. Aquesta hauria de ser reconstruïda amb morters específics.

NOTES

- (1) Per a més dades referents a Cañellas, s'ha de consultar l'obra citada de Salvador Arroyo.
- (2) Part d'aquest punt, així com de la terminologia usada, es basa en el treball de Salvador Arroyo citat i en l'obra de María José Redondo (REDONDO, 1987).
- (3) Tot el procés per a la restitució fotogramètrica ha estat realitzat pel Laboratori de Fotogrametria Terrestre de la Universitat Politècnica de Catalunya, dirigit per l'arquitecte Fernando Álvarez.
- (4) De fet, la imatge de santa Anna està esculpida en la clau de l'arc recte de la porta.
- (5) En el treball de María José Redondo hi ha un croquis i fotografies d'aquest enterrament. *Op. cit.*
- (6) Hem vist representacions de les Virtuts en diverses portalades d'esglésies de la província de Jaén. En destaca l'església de Santa Maria dels Reials Alcàssers de la ciutat d'Úbeda. Aquest edifici té dues portades amb representacions de les Virtuts. A la principal, que és de l'any 1614, hi ha la Fortalesa i l'Esperança. A la portalada situada en una façana lateral, de l'any 1604, hi ha representades la Caritat i la Fe. Com es pot comprovar, en un mateix edifici, encara que formant part de dos conjunts monumentals diferents, hi ha les mateixes Virtuts que hi havia a la portalada vendrellenca.
- (7) Segons l'*Enciclopedia Universal Ilustrada* Espasa-Calpe, la virtut de la Fe representa la llum i el coneixement sobrenatural mitjançant el qual, sense veure, creiem el que Déu ens diu. Amb l'Esperança esperem que Déu ens donarà els béns que ens ha promès. La Caritat consisteix a estimar a Déu sobre totes les coses i el proïsme com a nosaltres mateixos.
- (8) La Fortalesa és el símbol de la fermesa de caràcter i de la resistència.
- (9) Es reconeixen altres representacions d'aquesta Virtut, amb l'atribut de l'anyell als peus, com és el cas de l'obra de Joan de Bolònia que es conserva a la Universitat de Gènova.
- (10) A la part superior de la façana de l'església, ja fora del conjunt de la portada, es representa la Transfiguració de Crist, a la qual és dedicat el temple vendrellenc. Jesús apareix entre Moisès i Elies. Aquests darrers simbolitzen la Llei i els Profetes, respectivament, les dues bases del culte antic, mentre que Crist és la Paraula i el Temple del culte nou. La corba del frontispici simula la muntanya del Tabor, mentre que el conjunt de la imatgeria té una composició triangular: el triangle és el símbol del Déu Pare que parla: "Aquest és el meu fill estimat en el qual jo m'he complagut; escolteu-lo".
- (11) En diversos llocs de la portalada hi ha addicions de pedra, a modus d'empelt, que no corresponen a les filades originals. Igualment, hi ha restes de morter en algun dels capitells. Aquests materials són, probablement, del moment posterior al desmuntatge d'aquesta estructura.
- (12) *Llibre d'Actes* de l'Ajuntament del Vendrell de l'any 1871 a 1876, el qual es conserva a l'Arxiu Històric Comarcal del Vendrell.
- (13) Es va encarregar a Parmon (Patrimoni Artístic i Monumental), entitat que depèn de la Universitat Autònoma de Barcelona, un estudi dels materials que formen la portalada i del seu estat de conservació. En aquest treball, dirigit per Aureli Álvarez, es basa bona part d'aquest punt.
- (14) És freqüent que elements de pedra procedents de la mateixa pedrera tinguin coloracions diferents a causa dels estrats de sedimentació i que, per consideracions de tipus estètic, s'intentés igualar-los un cop acabada l'obra amb l'aplicació d'una capa de pintura. Capes similars a aquesta han estat perfectament identificades en moltes edificacions històriques.
- (15) Aquests punts són extrets de les *Normes Bàsiques de Conservació-restauració de Béns Culturals*.
- (16) En el camp de la conservació-restauració de béns culturals, s'entén com a "restauració arqueològica" aquella que valora i respecta totes les empremtes que el pas del temps ha deixat sobre l'objecte, com ara les llacunes, les parts perdudes, etc. Així, els processos de conservació-restauració només es circumscriuen a accions purament conservatives, i es descarten les que pretenguin millorar, únicament, l'aspecte estètic de l'obra.

5. BIBLIOGRAFIA

- ALCOLEA, S., ROCA, J. i XARRIÉ, J. M. *Normes Bàsiques de Conservació-restauració de Béns Culturals*. Barcelona. 1998. (Extretes de "Conservació i restauració de béns mobles a Catalunya. Exemples i conceptes" a *De Museus. Quaderns de museologia i museografia*. Núm. 2. 1989).
- ARROYO JULIVERT, Salvador. "El campanar i la portada de l'església del Vendrell: l'obra de Pere Cañellas (1783-1786)". *Miscel·lània Penedesenca*, 1995. Institut d'Estudis Penedesencs. 1996.
- REDONDO CANTERA, María José. *El sepulcro en España en el siglo XVI: tipología e iconografía*. Madrid. Ministerio de Cultura. Dirección General de Bellas Artes y Archivos. Centro Nacional de Información y Documentación del Patrimonio Histórico. 1987.

Arxius on s'ha extret documentació:

- Arxiu Històric Comarcal del Vendrell.
- Institut Amatller d'Art Hispànic.

CRÒNICA

2003

20 DE DESEMBRE

La Bisbal del Penedès. Inauguració de l'exposició "25 sortides a peu pel Penedès"

El Centre Municipal de Cultura de la població va acollir durant les diades nadalenques aquesta exposició itinerant a l'entorn de les rutes excursionistes penedesenques del nostre Institut.

21 DE DESEMBRE

63 sortida a peu pel Penedès: Pels límits de les tres comarques (Alt Penedès, Baix Penedès i Alt Camp), pujada al Clapi Vell i a l'Àliga. Secció d'Excursionisme

Aquesta activitat s'havia programat per al dia 26 d'octubre, però a l'hora d'iniciar l'excursió plovia i a mesura que els integrants sortien dels cotxes ho feien amb el paraigua obert. Es va decidir ajornar la caminada i anar a esmorzar a un bar de Torrelles, poble que a pesar de la pluja celebrava la fira. La decisió de quedar-se sota aixopluc es demostrà que era encertada, car mentre al bar s'estava calentó va caure un bon aiguat i tot el matí continuà plovent.

El 21 de desembre fou l'escollit per tornar-hi. En aquesta ocasió el cel estava tapat, amb alguna ullada de sol, però les prediccions meteorològiques deien que no plouria. Com que pocs socis havien rebut la comunicació de la nova convocatòria i els periòdics no havien notificat la data de la novella sortida, la trobada fou escassa en participació. Només una vintena d'excursionistes d'arreu del Penedès es van presentar a les Dous en el mateix moment que arribava una munió de caçadors que pretenia fer una parada de senglars en el mateix

indret. La Guàrdia Civil féu voluntàriament de mitjancera i, com que la muntanya és de tothom, va permetre que les dues activitats es respectessin mútuament.

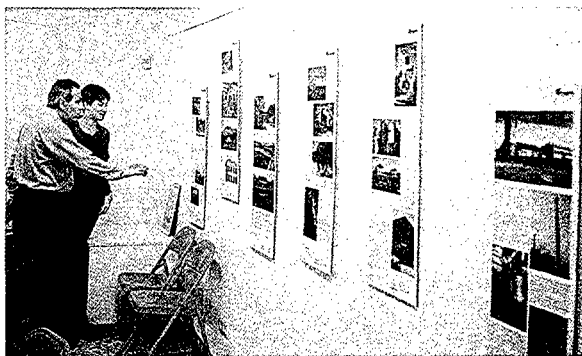
Dalt del Clapi Vell no es va poder esmorzar a causa del fort vent que bufava, però una terrera situada sota l'Àliga serví de recer temporal. Després, la meitat dels excursionistes van desafiar el vent i pujaren a l'Àliga. La resta del recorregut va transcórrer segons el previst i sense cap incidència, i arribarem a l'aparcament a la una en punt del migdia. Amb el càlid acomiadament, tots els presents es van desitjar unes bones festes i un joïós any nou.

Com en altres ocasions, a la secretaria es trobarà el full de l'itinerari efectuat, però amb la data de l'esmentat 28 d'octubre.

22 DE DESEMBRE

Vilobí del Penedès. Inauguració de l'exposició itinerant "Tradició i desenvolupament, artesanía i indústria al Penedès contemporani"

La sala d'exposicions situada a l'edifici de l'Ajuntament va acollir durant les diades nadalenques i fins al 9 de gener aquesta mos-

(Foto 1)

tra itinerant sobre el patrimoni d'arqueologia industrial al nostre Penedès en un acte que va comptar amb l'assistència del regidor del Cultura i altres membres del consistori municipal. (Foto 1).

2004

8 DE GENER

Sant Quintí de Mediona. Inauguració de l'exposició itinerant "25 sortides a peu pel Penedès"

La mostra itinerant sobre l'excursionisme penedesenc va fer estada al Casal d'Avis de la població fins al dia 20 de gener. L'acte inaugural va comptar amb l'assistència del regidor del Cultura de la població i membres de la directiva del Casal d'Avis.

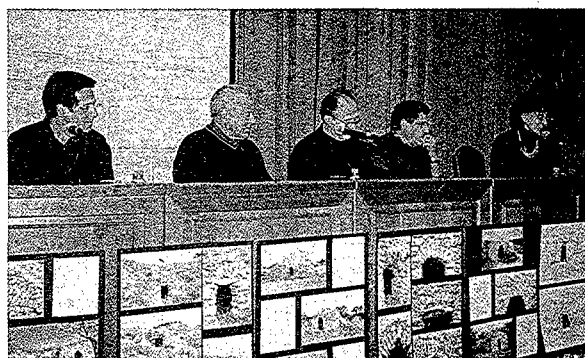
23 DE GENER

Vilafranca del Penedès. Presentació del llibre "Barraques de pedra seca de Sitges i del Garraf"

La historiadora i regidora de l'Ajuntament de Sitges, Àngels Parés, conjuntament amb l'editor de llibres de muntanya Josep Maria Vives Teixidó, van presentar, en un acte organitzat per l'IEP, el llibre *Barraques de pedra seca de Sitges i del Garraf* editat per l'Ajuntament de Sitges i del qual són autors els sitgetans Ramon Artigas, Andreu Camps i Josep Pascual.

En el parlament de presentació, Àngels Parés es va referir a la labor de catalogació com a testimoniatge escrit d'un llegat que un dia potser pot desaparèixer i es va referir igualment al repte de fer propostes als ajuntaments per part de centres d'estudis o excursionistes tot insistint en la necessitat d'un patrimoni, potser poc conegut, que cal catalogar i protegir, com és el cas de les barraques de pedra seca. Per la seva banda, Josep Maria Vives

Teixidó va fer referència al contingut del llibre, un dels pocs que han estat publicats sobre aquesta temàtica, en concret va esmentar el pròleg on August Bernat es refereix al sentiment de la crida de la pedra. Va comentar com la primera part ofereix una visió del món de la pedra seca, es classifiquen els tipus de barraques per la forma i planta, amb dibuixos; a la segona part es considera la barraca tipus del Garraf i es presenta la catalogació de totes les existents, amb la seva situació GPS, classificació i estat de conservació. (Foto 2).

(Foto 2)

El resultat de tot plegat és un llibre amb moltes hores de treball al darrera que es complementa encara amb unes propostes d'itineraris i un mapa. Així es va comentar com es va comprenent que la pedra seca és un patrimoni, tot i que la gent encara no li doni sovint prou importància o perquè confonen patrimoni amb obra de monumentalitat, de forma que ens cal anar cap a la consciència europea de patrimoni petit, fet que ajudaria a consolidar aquestes barraques i a crear-ne itineraris que ens acostessin a elles.

En nom dels tres autors, Ramon Artigas va explicar què és la pedra seca i va intentar respondre a la pregunta de per què a la plana del Penedès, a la zona plana no n'hi ha, en l'opinió dels autors del llibre possiblement perquè no hi ha pedra, amb prou feines en tenen per fer els marges, de manera que les

barraques estarien situades en aquells indrets on la terra era menys bona.

A la cloenda van comentar el seu sistema de treballar, la identificació amb un petit drac i els treballs d'alçat, planta i escala que es recullen en el llibre. A la vegada van comentar que hi ha altres construccions de pedra seca, tot i que l'equip de treball ha fixat la seva atenció únicament en les barraques.

24 DE GENER

Vilafranca del Penedès. Trobada de la Secció Excursionisme

Van assistir a la reunió diversos socis de l'IEP, dos membres del Centre Excursionista del Penedès i un representant de l'excursionisme de l'Arboç. Es va parlar de l'ajornament de la sortida del 26 d'octubre al Clapí vell de Torrelles, car la pluja era molt intensa i calgué deixar-la per a un altre dia, i també es va comentar la poca assistència que es va tenir en tornar-hi el 21 de desembre. Com que l'itinerari i el paisatge es mereixen una major atenció s'ha programat una repetició el dia 4 d'abril, tot esperant que la tercera sigui la definitiva.

Pel que fa a la sortida de primavera, es manté per al dia 18 d'abril "A l'entorn de la Prua" (Sant Sadurní d'Anoia), iniciativa de Josep Piñol. Així mateix, per a l'octubre vinent el consoci Enric Carafi ens té preparada la sortida a la rodalia de Gelida, indret inèdit per als excursionistes de l'IEP.

Es va decidir la data de la propera reunió i es va insistir a recordar als socis que a aquestes trobades és convidat tothom i es poden presentar propostes.

24 DE GENER

Torrelavit. Exposició itinerant "25 sortides a peu pel Penedès"

El Casal de Cultura d'aquest poble penedesenc va ser el marc per presentar la mostra itinerant sobre l'excursionisme de l'Institut per les terres del Penedès. L'exposició va restar oberta fins al 31 de gener.

25 DE GENER

L'Arboç del Penedès. 108 Visita Coneguem el Penedès. Passeig per les antigues capelles del terme

La sortida, organitzada pel grup local Activa't, va permetre realitzar, a peu o en cotxe, una visita a les diverses capelles del municipi. Acompanyats dels estudiosos locals Josep Maria Jané i Samsó i Esteve Cruaïes i Oliver, l'expedició es va adreçar primer a l'ermita romànica de Sant Antoni Abat de la Llacuneta, construcció possiblement dels segles XVII o XVIII de planta rectangular, d'una sola nau i sense absis. (Foto 3).

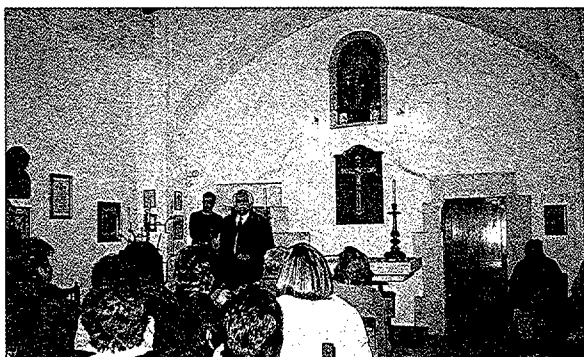

(Foto 3). Capella de Sant Antoni Abat de la Llacuneta.
(Foto: Josep Pinyol)

Tot seguit la visita es va adreçar al castell del Papiol i la capella de Sant Ponç, construcció de base oblonga, amb els extrems arrodonits, molt probablement del segle X o XI, amb campanar de cadireta de dos ulls. (Fotos 4 i 5).

(Foto 4)

(Foto 5). Capella de Sant Ponç. L'Arboç. (Foto: Josep Pinyol)

De tornada a l'Arboç es va visitar la capella del nou hospital de Sant Antoni Abat, edifici modernista que és gairebé a punt de complir el segle de vida. El matí d'art es va cloure a l'església parroquial de Sant Julià per tal de poder contemplar la capella dels Dolors i les pintures francogòtiques datades del segle XIV que allí es conserven.

31 DE GENER

Santa Oliva. Trobada del Grup d'Estudis Toponímics

Aquest dissabte es va celebrar a la casa del metge, a l'antiquíssima població de Santa Oliva, la trobada trimestral del grup de Toponímia. Hi van concórrer consocis de Vilafranca, Vilanova i la Geltrú, la Granada, Oleseta, Albinyana, Santa Oliva i Sitges, donades siguin per desordre alfabètic. En esperit hi havia també els estudiosos dels veïns pobles de

la Bisbal i Calafell i de la vila del Vendrell, que anys ha feia olor de garrofa i vi novell.

Després d'un intercanvi general de notícies es féu el comentari dels plànols del Penedès editats per l'autoritat governativa competent, i l'amic Vicenç Carbonell va donar a conèixer un *Índex toponímic* molt complet de topònims de la comarca que ha elaborat pacientment.

Es féu saber la publicació, l'any 1998 per l'editorial Planeta, d'un volum de més de 600 pàgines confegit per l'incansable investigador Josep M. Albaiges titulat *Enciclopedia de los topónimos españoles*.

Es troba en molt avançat estat de gestació el recull de topònims del terme d'Olivella i es belluguen, però amb crosses, els d'altres indrets com són els de Santa Oliva, la Bisbal, el Vendrell i Olesa de Bonesvalls. Encoratgem els seus autors que no s'entretinguin, que la processó és molt llarga i el ciri és molt curt.

2 DE FEBRER

Vilobí del Penedès. Inauguració de l'exposició itinerant "25 sortides a peu pel Penedès"

A la sala d'exposicions de l'Ajuntament i amb l'assistència de l'alcalde i el regidor de Cultura es va inaugurar l'estada d'aquesta exposició itinerant que va restar oberta fins al 15 de febrer.

8 DE FEBRER

Espiells, Sant Sadurní d'Anoia. Assemblea General de l'Institut d'Estudis Penedesencs
109 Visita Coneguem el Penedès. L'Escola d'Enologia i l'ermita d'Espiells

Es va iniciar l'assemblea amb unes paraules de salutació de la directora de l'Escola

d'Enologia Mercè Rossell i Domènech, qui va explicar les principals característiques dels estudis que allí s'imparteixen. Tot seguit s'obrí l'assemblea general ordinària que va procedir a l'aprovació de l'acta de l'anterior assemblea, estat de comptes i pressupost per a l'any 2004, així com un augment de quotes i una derrama extraordinària.

En el seu informe el president va remarcar el caire de normalitat del curs 2003 després de l'any del 25 aniversari, amb un estat econòmic pràcticament sanejat i una colla d'iniciatives que han tirat endavant. Va recordar també el suport que l'entitat rep d'institucions públiques com els ajuntaments, les diputacions i els consells comarcals, però també d'institucions com Caixa Penedès o el Museu de Vilafranca.

Va voler incidir igualment en el fet que han estat les seccions les que, amb renovada vitalitat, han posat sobre la taula de la junta les propostes més significatives que cal remarcar aquest any: la secció de literatura que ha donat empenta renovada a la Nit de Sant Jordi, Premis Literaris Penedesencs, i va organitzar una ben interessant Primera Trobada d'Escriptors Penedesencs que esperen poder repetir enguany. La secció d'Història que ha preparat la convocatòria del III Seminari d'Història del Penedès, la de Filatèlia i Numismàtica va presentar la magnífica exposició d'Història Postal del Penedès i n'està preparant altres. La secció de Toponímia amb un nou volum de la *Toponímia penedesenca* dedicat al terme d'Olivella que veurà la llum en els propers mesos, així com la recent creació de la Secció de Natura, que programà una primera activitat al mes de març, i especialment la secció d'Excursionisme, que ha estat la protagonista d'aquest any amb l'exposició i el llibre de les *25 sortides a peu pel Penedès*.

El president es va referir igualment al fet que l'Institut ha estat considerat com un dels punts de referència cultural de casa nos-

tra, i així han estat convidats a participar en entitats com l'Associació de la Marca Penedès, l'Organisme Autònom Torras i Bages, el consell d'entitats vilanovines, a organitzar els cursos de català del nivell D a Vilanova, i a ser presents a la Junta Directiva de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, de la qual des del passat mes de desembre ocupa la secretaria de la junta directiva, en la persona de la senyora Pilar Tarrada, entitat a través de la qual l'IEP participa en la Fundació Ramon Muntaner de Centres d'Estudis de Parla Catalana.

Finalment, va esmentar projectes, convocatòries, llibres, noves iniciatives i millores en l'àmbit bibliogràfic, en bona part ja consultable al web de l'Institut. Va cloure les seves paraules amb un toc d'atenció sobre el tema de la divisió territorial que en els propers mesos ha de ser font i base de debat i de treball i ha de servir per recuperar la unitat de totes les terres penedesenques.

En el capítol de precis i preguntes la junta directiva va voler fer avinent a l'assemblea que a principis dels anys vuitanta la junta directiva de l'Institut va acordar lliurar una de les primeres medalles d'honor de l'entitat al senyor Josep Parera i Ripoll, persona que era mereixedora d'aquest reconeixement per tot el que ha fet per l'Institut des d'abans de la seva mateixa fundació. Llavors, però, per circumstàncies purament accidentals i que no són atribuïbles ni a la junta directiva d'aquells moments ni a la persona homenatjada, aquesta medalla no li va ser lliurada. A més, el coneixement d'aquestes circumstàncies ha vingut a coincidir amb el comiat del senyor Parera de la presidència de Caixa Penedès.

Joan Solé i Bordes, com a president de l'IEP, va dir textualment:

"Certament, en podrien dir moltes coses del senyor Parera, del seu pas pel Museu de

Vilafranca, de la seva labor en l'Institut d'Estudis Penedesencs, i de la seva llarga i profitosa etapa al capdavant de la presidència de la Caixa Penedès i la seva fundació. No és ara l'hora ni el lloc.

"Voldria remarcar, però, que en alguna oportunitat, tot parlant amb goig d'aspectes del Penedès, he pogut coincidir amb el senyor Parera en la valoració del sentit d'orfenesa de la seva generació, com a resultat del trencament derivat de la Guerra Civil. Aquella generació de postguerra, de la qual Parera forma part, es va trobar òrfena de bona part dels referents culturals, cívics i de catalanitat que li havien de pertànyer de manera natural, per relleu generacional. Tan sols alguns dels que havien de ser els seus mestres eren encara al país, a l'abast; els altres havien acceptat el camí de l'exili o havien estat víctimes del mateix dramatisme dels esdeveniments bèl·lics.

"Tot i aquesta manca de referents i les condicions impossibles o adverses dels temps de postguerra, persones com Josep Parera —i penso també en altres penedesencs emèrits, alguns aquí presents, o, per exemple, en Teresa Basora, la nostra primera presidenta— van saber treballar pel país en la mesura de les possibilitats de cada moment i van aconseguir servir i transmetre a les noves generacions aquests referents de cultura i d'identitat que abans comentàvem. Van fer, en definitiva, una labor callada i minuciosa, d'acord amb cada moment, que a Vilafranca va esdevenir possible en el Museu durant els llargs anys de travessa del desert, i que va florir d'una manera que a primera vista podia semblar espontània en tombar la segona meitat dels anys setanta, en el que podríem dir la recuperació de l'esperit del 1926, de la I Exposició d'Art del Penedès.

"Vaig tenir la sort —i ho dic tan sols amb caire d'agraïment— de ser convidat pel senyor Josep Parera i Ripoll, al capdavant lla-

vors del Museu de Vilafranca i d'una colla de penedesencs notables, a participar —en la mesura de les meves pobres possibilitats, gairebé sols com a observador— des del primer moment en aquesta represa tan llargament esperada. Vaig poder entendre llavors que —emprant un símil financer prou escaient aquí— aquell patrimoni dels homes de la generació del doctor Estalella havia estat administrat amb estalvi i especial cura en els temps difícils i ara era a punt de tornar a donar bons rendits.

"És així que, amb voluntat d'esmenar una mancança, l'assemblea vulgui revalidar la concessió de la medalla d'honor de l'Institut d'Estudis Penedesencs als senyor Josep Parera i Ripoll en reconeixement al seu llarg i constant suport a les activitats de la nostra entitat. Senyor Parera, moltes gràcies".

En lliurar-li la medalla i el diploma corresponent Josep Parera va contestar amb unes paraules igualment sentides de reconegut agraïment per aquesta distinció. (Foto 6).

(Foto 6)

En cloure's l'assemblea els assistents van realitzar, acompanyats de la directora del centre, una completa visita a les instal·lacions de l'escola i van ser obsequiats amb un dels vins que els alumnes allí elaboren amb els raïms de la collita que es realitza a les vinyes d'experimentació de molt diverses varietats, que envolten el centre d'ensenyament. Finalment, es van traslladar fins a la preciosa esglé-

sia romànica de Sant Benet d'Espiells, veïna de l'escola, que va ser comentada amb detall pel consoci i estudiós Salvador Llorac i Santis.

15 DE FEBRER

Sant Quintí de Mediona. 110 Visita Coneguem el Penedès. Cicle: Coneguem els Castells del Penedès. V.- El Castell de Mediona.

La visita es va iniciar al Parc d'Oci i Natura Les Deus de Sant Quintí, on vam ser rebuts pel regidor de Cultura de la població. Sant Quintí de Mediona es destaca per la seva abundància d'aigua, i en el seu terme es localitzen aproximadament una quarantena de fonts. En aquest parc és un paratge ideal per al lleure i la cultura, i hi trobem les Fonts i les Grutes de les Deus. En les Grutes podem observar l'efecte erosió de l'aigua a les roques i la formació al llarg dels anys de les curioses estalactites i estalagmites. Es van visitar les grutes per grups. En acabar es van dirigir al poble per gaudir d'un passeig pels carrers de Sant Quintí. Tot seguit es va anar al Castell de Mediona, on en Ramon i la Consol el van ensenyar i van explicar part de la seva història.

17 DE FEBRER

Banyeres del Penedès. Inauguració de l'exposició itinerant "25 sortides a peu pel Penedès"

El Centre Cívic de la població va acollir aquesta exposició itinerant a l'entorn de les rutes de la secció d'Excursionisme de l'IEP que va restar oberta fins al dia 29 de febrer.

6 DE MARÇ

Vilafranca del Penedès. Trobada de la Secció d'Història

A la secretaria de l'Institut d'Estudis Penedesencs es va celebrar una nova trobada

dedicada especialment a concretar aspectes del III Seminari d'Història del Penedès.

7 DE MARÇ

Tarragona. 31 Visita del Grup de Turisme Cultural. "Tarraco, els seus monuments romans"

La primera aturada va ser a l'autopista per poder gaudir l'aqüeducte tarraconense de "les Ferreres" s. I dC. A la ciutat de Tarragona es va visitar el passeig arqueològic, al voltant de la muralla que rodeja el nucli històric; el Museu Nacional d'Arqueologia de Tarragona -MNAT- i el seu magnífic audiovisual; el pretori i el circ romà i l'amfiteatre. Després de dinar d'acord amb les menses romanes es va donar un volt pels carrers del nucli històric, on es van poder veure algunes restes arqueològiques. La visita es va cloure amb una anada a la pedrera del Mèdol i al monument funerari de la Torre dels Escipions. Tots els assistents van rebre un complet dossier sobre el que es va anar a visitar.

9 DE MARÇ

Calafell. Inauguració de l'exposició itinerant "25 sortides a peu pel Penedès"

La sala d'exposicions de les dependències municipals de la platja va acollir aquesta exposició itinerant sobre l'excursionisme penedesenc que va restar oberta fins al 21 de març.

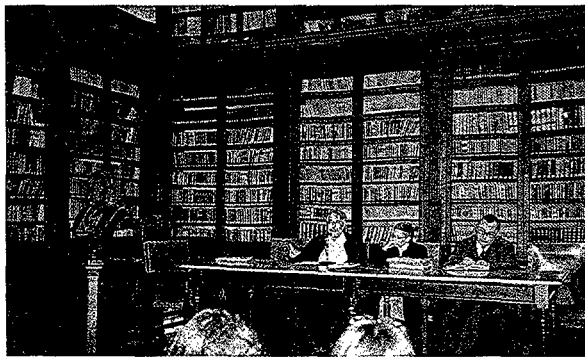
13 DE MARÇ

Vilanova i la Geltrú. Presentació del número 6 de la revista "Del Penedès"

Per la seva significació de símbol literari, la sala de lectura de la Biblioteca-Museu Víctor Balaguer, a l'històric edifici de l'avinguda de Víctor Balaguer, va ser l'indret triat

per a la presentació del número 6 de la revista de l'IEP, en la seva totalitat dedicat a les ponències de la I Trobada d'Escriptors Penedesencs celebrada al mes de juny del 2003 a Vilafranca del Penedès. Primerament, la directora de la Biblioteca-Museu, Montserrat Comas, va comentar la gènesi de la biblioteca sobre la particular de Víctor Balaguer i la labor de Joan Oliva i Milà, qui va viatjar per Europa i va conèixer les biblioteques nacionals, fins i tot publicant un treball de biblioteconomia. La voluntat és que a la biblioteca fossin representats tots els àmbits del saber, en un edifici singular i un entorn igualment singular.

Tot seguit, l'escriptor vilanoví Oriol Pi de Cabanyes va presentar aquest número de la revista corresponent a l'estiu i tardor del 2003. A la vista dels esdeveniments històrics del moment, va iniciar les seves paraules indicant que en els dies de la ignorància calia mantenir la labor al temple del saber. També va recordar els deu anys de la mort d'Armand Cardona Torrandell i els propers cinquanta del traspàs d'Eugeni d'Ors. Va recordar aquella primera trobada que ara es podia resseguir a les pàgines de la publicació, així com l'ambició cultural de Víctor Balaguer que pensava ja en una mena d'Institut d'Estudis Catalans. (Foto 7).

(Foto 7)

13 DE MARÇ

Vilafranca del Penedès. Exposició Filatèlica "Segells plurals"

La Secció de Filatèlia de l'IEP amb col·laboració amb el Centre de Normalització Lingüística Alt Penedès-Garraf i el Servei de Cultura de l'Ajuntament de Vilafranca va organitzar una exposició filatèlica amb la temàtica "Segells plurals" a la vilafranquina capella de Sant Joan que va restar oberta fins al 21 de març.

19 DE MARÇ

Vilafranca del Penedès. Conferència sobre multilingüisme

Joan Moles, portaveu d'Organització pel Multilingüisme, va pronunciar una conferència sobre aquest tema a l'Estat amb les seves quatre llengües oficials, així com la necessitat de la seva promoció a través dels segells de correus. En la seva conferència es va referir als exemples que estaven exposats a la mateixa capella de Sant Joan, al respecte a les diverses llengües que hi ha a molts estats, i va proposar iniciatives per tal d'intentar promoure el plurilingüisme, fins i tot si és possible amb canvis a la Constitució.

21 DE MARÇ

Molí del Foix i Parc del Foix. Primera sortida de natura

La Secció de Natura recentment constituïda en el nostre Institut va organitzar una sortida que, en un esplèndid diumenge al matí, es va iniciar al Molí del Foix, Centre d'Interpretació Històrica i Natural, situat en un antic molí fariner medieval dels Monjos, un equipament municipal dedicat a la sensibilització i conscienciació ambiental. Allí es va realitzar una visita guiada al jardí botànic per tal de conèixer les propietats i curiositats de les plantes autòctones dels nostres boscos.

Tot seguit, es va anar a Castellet per tal de fer la descoberta del parc del Foix, un espai natural protegit de gran interès paisatgístic i natural, així es va anar fins a un aguait per observar aus, en especial es van poder veure alguns dels ocells que hivernen al pantà, com és el cas de l'ànec coll verd, el berrat pescaire o el corb marí. La visita va finalitzar al centre de gestió i informació del parc del Foix, espai que acull una petita exposició sobre aquest espai protegit.

22 DE MARÇ

Les Roquetes. Sant Pere de Ribes. Inauguració de l'exposició itinerant «25 sortides a peu pel Penedès»

Al Centre Cívic l'Espai, al parc Pompeu Fabra, es va inaugurar aquesta exposició itinerant sobre els camins de l'excursionisme penedesenc, la qual va restar oberta fins al 3 d'abril.

INVENTARI DE TOPONÍMIA PENEDESENCA

Preguem que es faci conèixer qualsevol referència documental que es tingui dels següents llocs del Penedès:

LLISTA NÚMERO 111 - Primavera 04

TOPÒNIMS	MUNICIPI	1ª NOTÍCIA	DATA
ARENA, cova de l'	Font-rubí	?	?
ARENGADA, font de l'	Sant Quintí de Mediona	?	?
ARENGADA, hostal de l'	Olèrdola	"de la arangada"	1870
ARGILA, l'	Les Cabanyes	"l'Argila"	1856
ARGILA, masia l'	Castellet i la Gornal	?	?
ARGILA, l'	Sant Pere de Ribes	"la argila"	1588
ARGILAGA, l'	Castellví de la Marca	?	?
ARGILAGA, puig de l'	Rocacrespa (Cubelles)	"de la Argilaga"	1358
ARGILAGA, l'	Olivella/Olèrdola	"l'Argilaga"	1897
ARGILAR, l'	El Vendrell	?	?
ARGILERA, l'	Calafell	?	?
ARGILES, les	Viladellops (Olèrdola)	"les Argiles"	1537
ARÍNJOLS, font dels	Santa Fe	?	?
ARNAN, ca l'	Castellet i la Gornal	?	?
ARNES, fondo de les	Castellet i la Gornal	?	?
ARRABASSADOR	Sta. Margarida i els Monjos	"Arrabassador"	1537
ARREMANGAT, ca l'	Moja (Olèrdola)	?	?
ARROVER, torrent de l'	Sant Pere de Ribes	"del Arrover"	1588
ARTIGA, l'	Avinyonet	?	?
ARTUR, ca l'	Calafell	?	?
ARULLA, l'	Mediona	"la Arulla"	1679
ASSESTADORS, planes d'	Torrelles de Foix	?	?
AUBEDÀ, l'	Bonastre	?	?
AVELLANERS, torrent dels	Gelida	"dels Avellaners"	1736
AVINYÓ, mas	Sant Llorenç d'Hortons	"lo mas avinyó"	1513

Adreceu-vos a:

Vicenç Carbonell, Av. de Jaume Balmes, 32, 3r, 2a
08800 VILANOVA I LA GELTRÚ
Tel. 93 815 90 26

25 SORTIDES A PEU PEL PENEDES

Secció d'Excursionisme de l'Institut d'Estudis Penedesencs
2003

TOPONIMS	PÀGINES	NOTES
ADJUTORI, ca l' (Font-rubí)	104	Esment
ADRIANA, avenc de l' (Albinyana)	51	Zona de Vallmajor, més amunt de la font
AGUILERA, serra de l' (el Montmell)	96	Límit amb Terrassola i Lavit
AGUILÓ o GUILÓ, ca l' (el Montmell)	67	A Sansuies encara es conserva
AGULLONS i la riera, els (Mediona)	73, 75, 79	Masia tancada dins un baluard
AGUTZILET, pla de l' (Sitges)	43	
AIGUADOLÇ, l' (Sitges)	119	Esment
AIGUAMÚRCIA	21, 125	
AIGUAVIVA (el Montmell)	21, 121	Era una quadra del terme
ALBA, font de l' (Olèrdola)	27	
ALBEREDA (Torrelles)	15	
ÀLBERS, teuleria dels (la Granada)	101, 103	Relacionada amb la Teuleria
ALBINYANA	49	
ALBORNAR i torrent de l' (Santa Oliva)	121, 163	Més amunt de les Quatre Fites o Papiolet
ÀLIGA, puig de l' (Canyelles)	25, 103 (esment), 141	Té 468 m
ÀLIGUES, les (Sitges)	117	Esment
ALMIRALL DE LA FONT, ca l' (Ribes)	47	Antiga font d'en Coll
ALMIRALL, cases de l' (Subirats)	17	
ALTRA BANDA, carrer de l' (Subirats)	17	
ALZINA, hostel i font de l'	160	Castellet, sector de Sant Marçal
ALZINA, torrent de la font de l'	139	A Torrelletes (Castellet)
ALZINAR, fondo de l' (Castellet)	145	A Torrelletes
AMELL DE LA MUNTANYA, ca l' (Sitges)	109, 112 (foto), 116, 117	
AMETLLÓ, font de l' (Olèrdola)	27	
ANOIA, riu	17	
ANTIC, torrent de ca l'	161 (també de Gatell)	Sant Jaume dels Domenys
ARAGONESOS, camí dels (la Granada)	101	Vers Santa Fe
ARANYÓ, riera de l'	105	Actual riera del Romaní o de Can Cartró
ARBOÇ, l'	59	
ARBOÇAR, l' (Terrassola i Lavit)	96	Esment
ARCA, coll d' (el Montmell)	87	
ARCADA, pont i fondo de l' (Olesa)	54 (foto), 57	
ARCS i el torrent, els (Ribes)	44 (foto), 47	
ARCS, els (St. Jaume dels Domenys)	154 (foto), 155	
ARENAL, saldonera de l' (Castellet)	135	Esment

(continuarà)

Josep M. T. Grau i Pujol

RELACIONS ENTRE RIUDECANYES I VILAFRANCA DEL PENEDES EN EL FONS PATRIMONIAL HOMDEDEU

La Catalunya Nova no és prolífica en grans arxius patrimonials, a l'inrevés del que passa en zones de poblament dispers, on la conjunció de mas i terra ha permès una major contuitat de nissagues i famílies vinculades a un patrimoni concret.

Amb tot, existien hisendats, pagesos ennoblits que de generació en generació intentaran reproduir el sistema i augmentar la riquesa heretada mitjançant estratègies patrimonials, la intervenció en la comercialització dels excedents agraris a través de la participació en els arrendaments de les rendes senyoriales, o la transformació del vi en aiguardent, el comerç de bestiar, etc.

A l'Arxiu Històric Comarcal de Reus hi ha alguns fons d'aquesta naturalesa, un d'ells és de la nissaga Homdedéu, de la població de Riudecanyes (Baix Camp). La documentació amida 12 m/l, consta de 326 registres, amb una cronologia que abraça del segle XVI (1573) fins al XIX (1872). Fou inventariat l'any 1999.⁽¹⁾

Un dels aspectes que el fa interessant és el de les relacions geogràfiques de la famí-

lia arreu del Principat. Si el Camp de Tarragona és l'escenari principal de les seves activitats econòmiques (Reus, Valls, Tarragona, Vilallonga, Torredembarra), en l'àmbit familiar s'extenen també cap a altres comarques com el Maresme (Mataró), el Vallès (Granollers), el Pla de Barcelona, el Priorat, les Muntanyes de Prades i el Penedès, motiu d'aquesta breu nota arxivística.

A finals del segle XVIII, Maria Antònia Homdedéu i Cases, natural de Riudecanyes, es casa amb Ramon Miret, de Vilafranca del Penedès. Els problemes pel pagament del dot i el posterior endeutament produiran una nombrosa documentació, en especial de caràcter judicial.

El punt d'arrancada són els capítols matrimonials, signats el 1791. L'any 1804 trobem un informe sobre els drets hereditaris de Maria Antònia Font d'Homdedéu (sig. 180), datades del 1818 al 1838; abunden les èpoques de Francesc Font, de Vilafranca del Penedès, a Joaquim d'Homdedéu, de Riudecanyes (sig. 318). La sèrie més interessant és la de la correspondència (sig. 78), amb dates extremes del 1792 fins al 1848, on trobem referències a la Guerra del Francès i a les carlinades.

NOTA

- (1) Per a una visió general del seu contingut vegeu l'article: "El fons patrimonial Homdedéu de Riudecanyes (1573-1872)" a *Arxius* (Barcelona) 33 (2002), pàg. 2.

+

Barcelona y Girona 27 de 1801

Querido Joaquim te participo con lo Francisco
tres oironmanas que fa llet fins ayi lo metge
no li dona permís per llanasa de nasutats de un
costipat mol fort. y te fas saber que a gut de
manllauar diners per poderli fer caldo y aliman
tar la familia motiu que no se pot cobrar un di
ner de ningú. ayi ta astimant a nos que tu no t pen
sas alomenos si nons pots satisfar las dos pensions
alomenos fes tot lo possible per satisfarnossan
una ab la maylor promittut que pugas. ayi
o aspero de la tua bondat. porque lo doctor y pro
curador nos amolentan tots los dias y tant m po que
nons anfas en alguna motiu que fa nos fan ama
nasas. scita lo aucta de amolentar que sino fos que
no se pot cobrar res de ningú no te amolentaria
casas o fas ab tot lo dolor de mon cor pero la nasa
citad nota lli en quiza lo mes prats pugas per que
o poga m remeta a barcelona que lo d'pos plet m
nos te ataxats Deu liti al cor porque nos puge
conpondre. to comu a dia al noy que astany
que ser gramatic no agi tinoutabilitat per
per ascendir una carta de lasita man lo que
ma causaria una canalla de xis. es tot quan se me
refaz el dicta. memoria al anton y a mon noy
y noyas y tus ansas a ser disposa de la tua germana
Marta Antonia Font
2da nomada

78.54

7.2.

Lo Bramonet te ha escrit ja en virtut del g.^e jo li digui en canaguet no es Llamatich ^{encara} en tu sup ~~o~~ ^o pero si g.^e aviat se ha una de penes per un pensament per ag.^e ho puga ser lo g.^e voz dich a fi de g.^e hi comen, seu a pensar, puey en est parti cular vosaltres sou lo g.^e haveu de determinar.

Escrita dia 4. Mayo de 1807.

[illegible]

Respecto de g.^a axa ja no tindreu g.^a necessitat la g.^a
Cortajoy entreguei del Po Amon, estímané me laj envi
en puer podia ser g.^a a m me feren falta al algundia
peja reconozca al Po Amon.
He alegraxe finclm. g.^a enigmaen ja replaxat del tor de
voma (derrana), y salido ante vj a ror de pare a By dispona
a vome cana de.

Què és la carta escrita de, ha de A. Róvil 1807.
sobretot haver-me contextat a la antecedent
de A. Mars 1807.

P. D.
Si nom contextava a tot lo q. vos demano en
dita carta no val ni me donareu p. satisfet
mizareula primeram. y despué q. haureu
vist lo q. vos dich respondre me a ella, puey
al cap de un mes ja sera hora de contextar,
finy ara he esperat, y notinch me pacien.

~~Ensenyament~~
Copia de la carta

P.D.

Lo Ram
virtut del
no e' gran
pero sig
per un pe
sea lo q.
sea a p
cular v
deven

Es que

Querid
~~de la~~
se entrego
querido
~~entregado~~
voz g. con
men fare
Gott, exp
reda f. d
Conta si
Bonig, q
me ho e
dame exp

pagada o

Perpetre de g. ara ja no tindreu g. necessitat la 15.
Comay voz entregui del Po. Anon, estimare me la envi
cu puer podria ser g. e a mi me feren falta al algun dia
peria reconocera al dit Po. Anon.
Me alegrare finalm. g. eniquen ja replaza del tor de
voma (dangana), y falda am voy a tor de pare a By di potan
de vome (canab de).

Don
Don
Don

Don Sebastian de
Hernandez
molanys

Don Sebastian de
Hernandez
molanys

APÈNDIX

Arxiu Històric Comarcal de Reus (ACR). Fons Homdedéu, registre 78.

DOCUMENT I

Carta d'Antònia d'Homdedéu, muller de Francesc Font, de Vilafranca del Penedès al seu germà Joaquim d'Homdedéu, de Riudecanyes (1807).

"Vilafranca y ganer 27 de 1807.

"Querido Joaquim, te participo com lo Francisco, tres çammanas que fa llit, fins ayí, lo metga no li donà parmís per llava-sa, de rasultas de un costipat mol fort. Y te fas a saber que agut de manllavar diners per podé -li fer caldo, y alimentar la família, motiu que no se pot cobrar un diner de ningú, ayxí te astimaré més que tu no't pensas, a lo menos si nons pots satisfer las dos pansions, a lo menos, fes lo posipbla per satisfer-nos-san una ab la mayjor promptitut que pugas, ayxí o aspero de la tua bondat, perquè lo actvocat y prucurador, nos amolestan tots los dias, y tanim pó, que nons an fasin alguna, motiu que ja nos fan amanasas, sento lo aver-ta de amolastar, que sino fos que no se pot cobrar res de ningú, no te amolestaria, cregas o fas ab tòt lo dolor de mon cor, però la nasacitat no té llei, enviyau lo més pets pugas perque o pugem remetra a Barsalona, que lo dixós plet, nos té atorats.

"Déu li toci el cor perque nos puguem conpondrer, te cerviras dir al noy, que astranyo que sun gramàtic, no aygí tingut abilitat per ascriura una carta a la sua mara, lo que me causaria, una gran alagria, és tot quan se me aufareix dir-ta. Mamòrias a l'Antònia, Ramon y noys y noyas, y tu sens raserva, disposa de la ta germana.

"Maria Antònia Font, de Homdedéu."

DOCUMENT II

Carta que envia Francesc Font, de Vilafranca del Penedès, a Joaquim d'Homdedéu, de Riudecanyes (1813).

"Vilafranca, 10 desembre de 1813.

"Querido Joaquim:

"Sabreu com he arribat bo en ésta, gràcias al Senyor.

"La Maria Antònia fa tres dias, [que] no se a llavat de un fort dolor de costat, crech que li prové del fort susto tingueram a la venida de los gavatxos al primer del mes, foran moltas las casas robadas de esta vila, y fou la causa lo entrar las garrillas francesas per veura si trobavan soldats espanyols per fer-los presioners, y no entaran los oficials en la vila, fins que fou molt tart, los que detingueran majors excessos. Nosaltres Déu gràcias foram libras, per no voler obrir la porta.

"Crech que aureu rebut un billet que vós escriguí de de Reus, ab lo qual vós deia, que Llabaria no me avia entregat res. Aquí va la carta que vós me entregareu per dit senyor, ab lo dit billet vós deia que lo senyor Pere Adam, que està al café del Calau, me dexà tres unsas, y vós deia, y vós encargo en gran manera, que si no las aveu entregadas, las entregeu ab la major promptitut vós seguia possible, y desitjaria lo més llarch fos dilluns, com li vaig prometra, y per ningún terma voldria cadar-i mal, és amich meu, però no me'n gosopendra la major llibertat.

"Exprecions a tots, y vós disposeu de vostre cuñat,

"Francisco Font
"(signatura)."

Jaume Mercader-Miret

DE "DIETARI DIVERS". 1998

21 DE MARÇ. Una significativa visita a Vilafranca

Després d'una absència de Vilafranca de més de vuit mesos, des del dia 7 de juliol de l'any passat, la tarda d'avui hi hem fet una visita. El motiu ha estat el de dur-hi les onze carpetes que contenen dotze llibres inèdits, de temàtica diversa: memòries, viatges, apunts biogràfics, etc.

A l'anada, amb el sol lleument velat de calitja, no hem pogut veure, amb tot el seu precís contorn i la blavor característica, el Montserrat. En alguns ceps de les vinyes ja hi apunten timidament uns brots i els presseguers es veuen aureolats de l'indefinible toc rosat purpuri de la primera florida.

Arribats al Museu la Maria i jo, acompanyats del renebot Daniel, qui ens ha ajudat eficaçment en el transport, he fet entrega a l'amic Antoni Sabaté i Mill, director de l'Arxiu Bibliogràfic, el qual ja ens hi esperava, de les dues caixes amb el contingut de més de dos mil folis, en els quals són escrites a màquina les obres que avui he donat a Vilafranca.

Sortint després a la plaça de Jaume I i també passant per bona part de la vila antiga, hem respirat l'aire propi de l'inici de la primavera, fresc i lleuger, a la llum serena, clara i daurada, de la tarda plàcida. Una vegada més, sobretot els qui estem habituats a Barcelona, hem trobat Vilafranca summament polida i endreçada, com ja és proverbial.

Hem completat l'estada visitant la família i adquirint unes coques de les típiques, al Forn de Sant Joan. Cap al tard, de tornada cap a casa i ja dins de l'automòbil, fent una mica

de marrada, ens hem arribat a l'inici de la carretera de Sant Martí Sarroca, per tal d'admirar la magnífica palmera replantada en una rotonda recentment construïda en aquell indret urbà, gairebé als afores de la vila. L'interès per a nosaltres, d'aquella palmera, és que procedeix del jardí de la casa dels avis Miret, en ple barri de la Barceloneta, o del Pont del Carril, salvada, per la seva importància ornamental, prèviament a l'enderroc del vell edifici.

Durant el viatge de retorn s'ha anat ponent el sol darrera nostre, al mateix temps que s'enfosquia lentament el cel.

30 D'AGOST. Unes hores del dia de sant Fèlix a la vila

Avui ha fet quatre anys que no havia estat a Vilafranca el dia de sant Fèlix. Ens hi han acompanyat amb el seu auto uns nebots, i ens han recollit cap al tard per a tornar a casa. Hem assistit als moments finals de l'ofici solemne celebrat a la basílica de Santa Maria. Hem venerat una breu estona les relíquies del nostre patró exposades a la cripta, i a la sortida hem presenciats la partida cap a la plaça de la Vila dels balls folklòrics i dels castellers, encapçalats pel drac, per mi tan enyorat aquests darrers anys.

El seguici de la comitiva oficial i popular alhora ha perdut, almenys des del meu punt de vista, l'alegre fastuositat que la caracteritzava, probablement per exigència del temps que som, reaci a certes solemnitats i a l'observació d'un ordre ritual estricte.

Després, tant al marge com hem pogut de l'enorme aglomeració de la multitud, hem vist, a la plaça de la Vila i de Sant Joan, aixecar-se uns imponents castells humans, que han enfervorit d'entusiasme a tots els qui hi érem presents, més lluny o més a prop. Molt abans

d'acabar-se la fenomenal exhibició castellera, de les tres de la tarda, hem iniciat l'esplèndid àpat de Festa Major, al volt d'una esplèndida taula familiar.

Hem deixat Vilafranca, amb la recança de sempre, quan la Festa Major es trobava encara en el punt àlgid i els graus de temperatura festiva eren lluny de descendir.

27 D'OCTUBRE. Una conferència sobre el Penedès

Ahir vaig exercir de conferenciant a "Club d'Amics de la UNESCO", en una magnífica casa d'estil modernista, del carrer de Mallorca, 207, pis principal.

L'amic Miquel Coll i Alemany, un dels dirigents de l'entitat, fa alguns mesos em proposà de donar-hi una conferència sobre el tema de l'Alt Penedès, destinada a formar part d'un cicle dedicat a la coneixença i estudi de les comarques catalanes. Ahir, cap al tard, fou el dia determinat.

La concurrència, molt atenta, va ser aproximadament d'una quarantena de persones, entre les quals hi hagué algú de la família i de les amistats. Les paraules em varen sortir més o menys de raig, i pels comentaris que després vàreu sentir, entusiastes, clares i entenedores. El que sí puc assegurar és que foren pensades i dites amb tot l'amor envers la meua terra, i em sembla que el suficientment documentades, sobretot quant a la història i a l'art. Després, a proposta del mateix Miquel Coll, qui ha m'havia presentat al públic abans de començar, es féu un col·loqui d'uns deu minuts de durada, en el qual tres o quatre dels oients hi digueren la seva, tant per aclarir algun punt

com per elogiar el Penedès i manifestar la seva amabilitat al conferenciant del dia.

26 DE NOVEMBRE. Divagació sobre els ceps de les vinyes

Som ja en plena tardor; no obstant això, la temperatura observada en els darrers dies precedents, francament hivernenca. Em dol moltíssim que per diverses circumstàncies aquest any no hagi pogut contemplar les vinyes del Penedès amb els ceps despullant-se de l'or vell dels pàmpols moribunds. M'hauria agradat fer-hi almenys una passada; una passada que ara l'ha de substituir en la imaginació revivint els records de tardors pretèrites, quan vàiem pondre's wagnerianament el sol darrera del Montmell, de la galeria del Col·legi de Sant Ramon estant.

De sempre, arribat aquest dolç temps crepuscular, penso en la nuesa dels ceps aparentment morts, ressecs, contorsionats, com uns dramàtics gargots espectrals. Amb tot i això, m'imagino que la vida que els resta —després de l'esforç d'haver engendrat i criat els raïms— va creixent amb nova vigoria, imperceptiblement, en les entranyes de la seva torturada forma austera, impertorbablement arrencats en la terra de les vinyes, d'un color siena esblaimat. De l'aparent letargia, en provindrà l'esplendorosa ufana dels raïms de la propera collita, el que vol dir que, com en les activitats humanes més creatives, és en el recol·liment interior, en la silenciosa intimitat que la vida és més activa i prolífica i els fruits esdevenen més saborosos i substanciosos.

Com un exemple tan sols comparable al de les heroiques virtuts ascètiques, els ceps resistiran estoicament la penetrant fredor de

les boires baixes i la gelor tallant de les crues matinades, alguna escadussera capa de neu més o menys densa i les irruents ventades de març. Llavors, aviat se sentiran acaronats per la jovençana tebior del sol d'abril i vitalitzats per l'ardència estiuenca de juliol i agost. Després, ja passada la verema, els arribarà l'hora de la transitòria decadència, com així mateix ocorre en la vida humana, esperant el renaixement de la nova existència, quan el vol i els xiscles de les orenetes anunciïn la proximitat de la Pasqua florida.

DE "DIETARI DIVERS". 1999

4 DE JUNY. De les vinyes de Sant Pau d'Ordal

De fa poc més de cinquanta anys —que ja són anys!— el vi per al consum familiar me'l proporciona un pagès viticultor de Sant Pau d'Ordal, primer l'un i més recentment el seu successor. L'arribada periòdica a casa meua d'unes garrafes amb el vi del cor del Penedès —clar, lleuger, delicadament saborós— és rebuda i celebrada amb la satisfacció i el goig que és de suposar i que es mereix.

Per afegitó, m'és summament agradable la breu estona de conversa que sostenim, principalment sobre el treball a la vinya i al celler, la bondat o la maldat de la meteorologia i fins en referència a la vida municipal del seu poble, que si de mi depengués el rebatejaria amb el nom de Sant Pau de les Vinyes, com tantes vegades he dit i escrit, el que no em cansaré mai de repetir.

No tinc res en contra de l'antiquíssima denominació d'Ordal aplicada a Sant Pau, històricament venerable i consagrada per la més arrelada tradició, però essent tan ubèrrima l'extensió de vinyes a l'entorn —un verdader oceà de verdor lluminosa format pels pàmpols

dels ceps moguts lleument per l'aire subtil de la marinada— modestament crec que el canvi, en part, del nom, estaria més a to amb el paisatge circumdant i fins amb el treball i l'economia de l'entera comarca penedesenca, i ja no caldria dir del mateix poble.

En la visita, fa tan sols uns dies, de l'amatent proveïdor del nostre vi de cada dia, exultant de joia, em féu saber que les vinyes de l'indret, concretament les dels voltants de Sant Pau, es troben ja en la situació més prometedora, en la plenitud gairebé de la seva ferma vitalitat jovençana i en l'esclat esplendorós del color refulgent.

Una vegada més, encara que indirectament, he sentit el poder i la gràcia de les per mi enyorades vinyes i la força puixant de la saba de la terra, per virtut d'unes paraules senzilles d'un enamorat del bell paratge que el sustenta, reflectit en els seus ulls blaus habituals a estendre llargament la mirada fins a l'horitzó llunyà.

7 D'AGOST. Ha mort l'amic Josep Brugal

Aquest matí, en obrir els fulls del diari *La Vanguardia*, m'he assabentat de la mort ocorreguda abans d'ahir, als 88 anys d'edat, del meu antiquíssim amic l'arquitecte Josep Brugal i Fortuny, un conspicu vilafranquí entre els més dilectes, trasplantat a Barcelona com jo mateix, fa molts anys, però sempre amb un peu a Vilafranca.

En el llibre *Galeria de retrats amb un autoretrat*, publicat al desembre de 1991, hi vàreig fer present la seva humaníssima persona, tot dedicant-li un capítol, com a amic de tota la vida i assenyalat arquitecte, i vaig remarcar la col·laboració amb els meus relleus d'aram a algunes de les seves obres.

A l'escrit aleshores només podria afegir la impressió rebuda avui, que, de tota manera, no m'ha sorprès gaire, ja que tenia notícies més o menys vagues del seu malmès estat de salut. La darrera vegada que ens vàrem veure i parlar, ocasionalment, va ser el passat 26 de febrer, a la Sala de Música de Cambra del Palau de la Música Catalana, durant l'acte de presentació d'una nova edició, en aquest cas facsimil, del llibre *La devoció popular a Sant Ramon de Penyafort*, del també vilafranquí Manuel Benach. Vist a primer cop d'ull d'una certa distància, em costà molt de reconèixer-lo, ja que la malaltia havia afectat considerablement el seu aspecte físic.

Acabada la sessió literària, que tingué molt d'acadèmica, vàrem parlar una bona estona, tot i que la seva conversa no era tan fluïda com sempre ho havia estat.

Avui, essent fora de la ciutat, és molt natural que no hagi tingut notícia de la seva mort fins que ho he llegit al diari. Era ja tard per assistir a la cerimònia religiosa feta al tanatori de Les Corts, tot lamentant també moltíssim no haver pogut anar a Vilafranca, on l'acaben de sepultar. A més, em sap molt de greu que no hagi estat a temps de llegir el llibre sobre Pau Boada, de qui també fou un gran amic, en el qual en Brugal apareix d'una forma molt significativa, sobretot en l'últim paràgraf. Em sembla molt que n'hauria estat ben content.

27 D'AGOST. Presentació del llibre, a Vilafranca

Aquesta tarda hem assistit, al Fòrum Berger-Balaguer, de Caixa Penedès, a la presentació del llibre *De la vida i obra de Pau Boada*. Les paraules pròpiament dites de presentació, les ha pronunciades Isabel Coll i Mirabent, amb una molt distingida sensibilitat

d'estudiosa de l'art, de la història del qual és professora a la Universitat de Barcelona. Després he hagut de dir quatre paraules, completament improvisades, com a autor literari de l'obra. A continuació ho ha fet Antoni Sabaté i Mill, qui ha escrit el Preàmbul, substitutiu en aquest cas del pròleg, el qual ha llegit un brevíssim text de rigorosa factura clàssica, fins en podríem dir dorsiana. Les paraules dites tot seguit per l'editor Ramon Nadal, clares i concises, han estat un testimoni més del seu "savoir faire", explícit sobretot en la seva labor editorial. Finalment, ha parlat Josep Parera, president de Caixa Penedès, a la qual devem el mecenatge de l'edició, i ha fet un parlament presidencial de la millor mena, com sempre són els seus.

A la sortida del Fòrum, Caixa Penedès ha obsequiat cadascun dels assistents amb un exemplar del llibre, molts dels quals han passat per les meves mans, sol·licitat a escriure-hi una breu dedicatòria. Després, a la sala d'exposicions, hem assistit a la que amb caràcter antològic s'ha obert amb pintures del mateix Pau Boada, en homenatge i en memòria de la seva personalitat, entre oportunes safates de "canapés", les rituals copes de vi escumós i la cordialitat de la gent de Vilafranca.

A fora, als carrers i a les places, ja s'hi respirava l'aire de la imminent Festa Major. De tornada a Barcelona, per la carretera, hem tingut sempre present en el cel la lluna plena.

31 D'AGOST. A Vilafranca, el dia de sant Fèlix

Ahir, festivitat de sant Fèlix, el dia culminant de la Festa Major, vaig passar gairebé vuit hores a Vilafranca. No fou tota la jornada sencera, però encara gràcies que hi vagi poder ser el temps d'assistir a una bona part de l'ofici solemne, a l'església de Santa Maria, de

refrescar-me amb una beguda a l'ombra dels arbres de la Rambla, de presenciar l'erecció d'alguns castells a la plaça de la Vila i de dinar plàcidament i amb tota esplendidesa amb la família més propera que em resta a Vilafranca. Fa quatre dies vàreig anar a la vila amb l'automòbil d'uns renebots i ahir amb el tren, la qual cosa em facilità la contemplació del paisatge del Penedès de diversos punts de vista, si bé en alguns indrets gairebé coincideixen la carretera i la via fèrria. El fet de viatjar amb auto, hermèticament tancat perquè no s'escapi el clima artificial que a l'estiu s'hi estableix, té l'inconvenient de ser-nos escamotejades les olors de la terra i de la vegetació, fetes més evidents encara per l'escalfor del sol. Els trens actuals també ens priven de les sensacions

olfactives i, a més, ens fan sentir més gregaris. Tant en un cas com en l'altre, ens sentim poc immersos en l'espai exterior, i el contemplem gairebé com una filmació cinematogràfica o com una gravació televisiva.

Amb la Festa Major navegant encara a tota vela, prop de les set de la tarda ens en vàrem anar a l'estació i pels volts de les vuit ja érem a Barcelona. La calor humida, la vulgar bullícia, l'espessor humana de la ciutat no foren prou per fer-nos oblidar l'excel·lència de les hores viscudes a Vilafranca. Que Déu i sant Fèlix facin que no hagi estat la darrera Festa Major de "la senyora vila" a la qual hem estat presents.

LLIBRES

Ramon Arnabat i Raquel Castillero

LA MARGARIDOIA: 100 ANYS D'HISTÒRIA (1902-2002)

Ed. Societat Coral i d'Esbarjo "La Margaridoia".
Santa Margarida i els Monjos 2002.

L'estudi de la història de casa nostra en temps contemporanis passa, evidentment, per l'anàlisi de l'associacionisme, un fenomen que, especialment en el seu desenvolupament en petites poblacions de l'àmbit rural, no sempre resulta fàcil d'estudiar com a resultat sovint de la manca de dades o de documentació, una conseqüència evident del seu caire popular i quotidià.

L'escaiença del centenari de la fundació de la societat de Santa Margarida i els Monjos va donar motiu, però, per a la publicació d'aquest opuscle, just de 23 pàgines, on es concentren totes les referències que ha estat possible aplegar al voltant de la vida de l'entitat, així com alguns documents gràfics de temps reculats. El més significat és, però, la labor d'ubicació en l'entorn històric i social de cada moment d'aquesta població penedesenca, una tasca atenta que ens permet entendre motius i justificacions de la labor d'una entitat de base dedicada al cant coral.

Com passa amb tantes altres del nostre Penedès, la seva fundació té precedents en entitats semblants i, després d'uns inicis difícils, troba la seva embranzida a les dècades dels anys 20 i 30, etapa a la qual seguirà la seva pràctica desaparició en la primera postguerra amb la pèrdua del patrimoni i dels arxius musicals. Tot i això, Arnabat i Castillero esmenten com es va mantenir una activitat a partir dels anys cinquanta que justificaria finalment la refundació de l'entitat el 1960,

altra volta dins els paràmetres claverians, amb el complement d'activitats teatrals i especialment de les projeccions de cinema. Una labor que també davallà en el seu moment i que és exemple dels profunds canvis culturals de les darreres dècades a l'entorn dels quals la Margaridoia ha tingut també empentes i davallades fins a arribar als moments actuals. El volum es clou amb una llista cronològica de tots els presidents de l'entitat.

J. M. L.

Ventura Sella i Barrachina (*)

JOAN DURAN I FERRET. BIOGRAFIA D'UN SOCIALISTA HISTÒRIC CATALÀ

Ed. El pati blau. Sitges.

Em plau especialment que hàgiu volgut convidar-me aquesta tarda en aquest històric espai del Retiro sitgetà –que és, per cert, un dels protagonistes del llibre del qual avui parlarem– per presentar una publicació del professor Ventura Sella i Barrachina, que és així com molts l'han conegut en la seva faceta de docent de la llengua llatina al vilafranquí Institut Eugeni d'Ors. Circumstàncies de la vida van fer que no el poguéssim tenir de mestre i que qui, a Barcelona, m'introduís de veritat en l'estimació de la llengua llatina fos l'escolapi pare Salvador Salitjes, que una colla d'anys abans havia estat un dels pilars de l'Escola Pia a Vilanova. De forma que haig de dir que crec que vaig coincidir amb Ventura Sella per primera vegada el 15 de maig de 1977 al castell de Sant Martí Sarroca en l'acte de fundació de l'Institut d'Estudis Penedesencs, en farà el mes vinent –ai, las!– vint-i-sis anys. Ell hi anava de la mà

d'aquesta entitat vostra tan emblemàtica que és el Grup d'Estudis Sitgetans, jo del Museu de Vilafranca. Des de llavors vam mantenir un cert contacte, durant una temporada a través del seu company de docència, l'enyorat Ramon Puigcorbè, o de Xavier Sabaté, també professor de llatí i company d'algunes de les meves facècies des dels anys infantils. Haig de reconèixer que des de llavors en alguna ocasió he empipat l'amic Ventura amb consultes llatines tot intentant justificar el caire rovellat, per no voler reconèixer que aniquilat, dels meus coneixements de la llengua de Ciceró.

La sorpresa va ser meva quan els responsables de l'editorial sitgetana El Pati Blau em van demanar que volgués ser aquesta tarda aquí per presentar aquesta edició: *Joan Duran i Ferret. Biografia d'un socialista històric català*, treball guardonat el 1982 amb el premi que porta el nom del biografiat, premi instituït, com no podria ser d'altra manera, pel Partit dels Socialistes de Sitges. El primer que se m'acut dir-vos és que haver hagut d'esperar tots aquests anys per veure aquest estudi en lletra impresa ens permet tornar a fer actualitat de la figura de Duran i Ferret, un home que hauria de ser referent permanent de la vostra població, tot i que aquestes coses ja sabem que són molt boniques de dir i molt impossibles de mantenir, però que ara ens convé que torni a estar d'actualitat.

Si els nostres són temps d'agitació, de desconcert, de descrèdit de persones i institucions, temps en els quals les condicions econòmiques semblen haver-se imposat als valors socials, sense ni tan sols haver-ho de justificar, amb el desvergonyiment de qui creu que es dirigeix a una comunitat de mesells disposada a aplaudir a qui sap proclamar-se el bo de la història i el defensor d'uns valors que en diu democràtics. Així les coses, quan acabeu de llegir aquesta biografia de Duran i Ferret, pregunteu-vos si no ens caldria, ara i avui, a cada

vila un home com ell, una persona disposada a impulsar i mantenir sense defallir mai els valors del benestar social des de l'exigència del sentit democràtic.

Joan Duran i Ferret va ser –els que no el coneixíem ho descobrim ara, amb sorpresa i admiració, de la mà del complet treball de Ventura Sella– un home compromès amb el seu temps i amb els ideals del socialisme, més que mai els dels fundadors del Partido Socialista Obrero Español, des de Pablo Iglesias fins a Julián Besteiro o Francisco Largo Caballero, que sabem que van fer estada a casa de Duran i Ferret. No és pas fàcil d'explicar: des de les pàgines d'aquest llibre, però, es percep, sense que es digui específicament, que els socialistes de la generació de Duran i Ferret eren homes formats –tot i que sovint sense una formació acadèmica notable– en un ideari de fraternitat, de justícia social i treball per a la comunitat que va caracteritzar la labor del socialisme durant gairebé mig segle, fins a la desfeta del 1939. Persones d'una constància i una integritat moral, d'una claredat de conviccions i persistència d'ideals que ara sembla difícil trobar.

Aquesta és per a mi una de les grans virtuts d'aquest llibre, des de les pàgines del qual Ventura Sella aconsegueix transmetre'ns no sols les referències concretes de la biografia i la labor del personatge, sinó també l'ambientació, l'espiritualitat que guiava el seu tarannà i la seva labor al Partit Socialista sitgetà, a la seva gran creació que va ser la Casa del Poble, a la Unió General de Treballadors, a l'Instituto Nacional de Previsión i a la Caixa de Pensions per a la Velleja i d'Estalvis de Catalunya i Balears i, especialment, a una colla de consistoris municipals.

Permeteu-me una anècdota que té a veure amb el tema. Hi havia a Vilafranca un personatge que en els anys del franquisme va ser nomenat regidor de la Casa de la Vila, a dit, com es feien les coses en aquells anys, sense

voler-ho ni desitjar-ho. Hi va anar el dia de presa de possessió i no va tornar als plenaries municipals fins al dia que es va acomiadar el consistori del qual formava part. A algú de la premsa local, potser amb caire sorneguer, se li va acudir preguntar-li com havia estat la seva experiència municipal, i l'home no se'n va estar de manifestar que havia estat molt cansat, que hi havia molta feina. Mireu, amb Joan Duran i Ferret passa ben bé tot al contrari, el trobem sempre en posició minoritària als consistoris, i li ofereixen com qui diu la darrera de les feines del cartipàs municipal, però Duran és un home que no para, un veritable corcó que sempre hi diu la seva, que es preocupa per les coses grans o petites de la població i que no s'està de manifestar els seus punts de vista o la seva oposició a determinades iniciatives, tot i saber que la seva perspectiva no sempre serà tinguda en compte, de forma que bé es pot dir que, tot i ser el darrer a l'Ajuntament de Sitges –i també a fora d'ell–, va fer més feina que el primer, a més de sovint haver de posar pau, ordre i seny entre les faccions enfrontades, que sovint –escriu Ventura Sella– no eren altres que els de la pugna entre el Prado i el Retiro.

Remarquem la magnífica tasca realitzada per Ventura Sella en aquest llibre, una constant tasca de recerca que es manifesta a les pàgines del llibre en una exposició atenta, minuciosa, especialment detallada en l'àmbit de l'actuació municipal de Duran i Ferret. En definitiva, el resultat d'haver realitzat una atenta recerca a l'arxiu familiar, als llibres d'actes de la Casa de la Vila, a l'Arxiu Municipal, a les pàgines de *L'Eco de Sitges* i en altres fons i publicacions, com a resultat de la qual va ser possible retrobar l'únic llibre escrit per Duran i dedicat al programa obrer agrícola a Catalunya, llibre del qual ara hi ha còpies a la biblioteca i al Partit Socialista de la vostra vila.

D'aquesta detallada labor de recerca, en surt aquest volum, que no pretén endinsar-se

en l'anàlisi del socialisme sitgetà en el seu temps, ni fa lectures de la realitat sociopolítica de la vila de Sitges al darrer terç del segle XIX i el primer del segle XX. Ventura Sella es dedica a fer una biografia, tot combinant els criteris cronològics amb els temàtics, i a fer aportació d'una munió de dades que, sens dubte, agrairan aquells que vulguin estudiar la història del Sitges contemporani, en la qual Duran i Ferret té un evident pes específic, o els que s'interessin pel desenvolupament i la concreció de l'ideari i la labor del socialisme al nostre país.

A destacar, però, que l'aportació de dades fa de l'obra un llibre de consulta, però, realitzat per la mà sàvia de qui en sap i és bon coneixedor de la llengua, no li treu un caire de llibre de lectura agradable i cordial, talment com una passejada per una vila sitgetana que no és ben bé la d'ara, una vila que anava conformant la perspectiva que ara li dona una identitat ben pròpia, però que encara es configurava com a població de pagesos i pescadors, amb l'obrerisme vinculat a les fàbriques de sabates i al treball a la cimetera de Valcarca. Una vila en la qual els tècnics encara no havien fet la seva aparició a la Casa de la Vila de Sitges, com tampoc a totes les altres del nostre país, i les coses de la població, els fets menuts com la lluita contra el joc, o els esdeveniments de transcendència, es podien resoldre sense tecnicismes ni estudis gruixuts com passa ara; un temps en el qual la Casa de la Vila es podria dir que es feia càrrec de la població i aconseguia portar-la per camins de progrés tan sols amb bona voluntat i incansable constància, tal com ho va fer, dins i fora del municipi, Duran i Ferret, un home conscient de les seves possibilitats i coneixedor de la labor que podia realitzar en el seu entorn natural.

Sortosament és aquest espai, la vila de Sitges, el Garraf i tot el Penedès que avui torna a retre-li reconeixement com ho va fer el 1981 en homenatjar-lo i dedicar a la seva memòria

un espai a la via pública. Ara ho fa, però, d'una manera més duradora, des de les pàgines d'un llibre que, somniadors com són, voldríem que fos eina d'aprenentatge i coneixement per a les noves generacions de sitgetans i per a tots aquells penedesencs que fins ara no havíem tingut l'oportunitat d'acostar-nos a la figura de Joan Duran i Ferret, aquell que, com afirma Ventura Sella en cloure les pàgines del volum, va ser "un home bo, íntegre i intel·ligent, que nasqué i morí a la vila de Sitges i que treballà en moltíssimes tasques i va tenir sempre com a fita el bé i la millora de les classes socials humils".

Permeteu-me així que us felicit, a la gent d'El pati blau, per haver fet possible aquesta edició, i especialment la meva enhorabona, en nom propi i de l'Institut d'Estudis Penedesencs, a l'amic Ventura Sella i Barrachina per haver-nos donat aquest excel·lent estudi biogràfic que, tant de bo, fes entendre a les noves generacions aquell esperit i sentit de la vida entesa com un treball a la comunitat que sempre va identificar la labor de Duran i Ferret.

J. S. i B.

(*) Parlament de presentació del llibre al Retiro de Sitges el dissabte 12 d'abril del 2003.

**Antoni Pineda, Joan Vidal, Núria Fonóll,
Xavier Martínez i Francesc X. Puig Rovira**

HISTÒRIA GRÀFICA DE CUBELLES 1970-2000

Ed. Grup d'Estudis Cubellencs. Amics del
Castell.

Pineda i Vidal van ser ara fa uns anys els autors de la *Història gràfica de Cubelles 1900-1970*, que ara té continuïtat. Aquest és un llibre que encara s'ha de definir, un d'a-

quells vins joves que esperen pacientment el pas del temps que els donarà maduresa i plenitud. Un complement de la labor feta amb anterioritat i en la qual ja hi ha una colla d'àmbits, com són especialment els polítics i els urbanístics, que apleguen aspectes, per exemple els de la transició, que formen part d'una etapa de la nostra història. Altres són més recents, gairebé com qui diu semblen d'ara mateix, però sovint el temps ens enganya i allò que ens sembla tan actual per a les noves generacions pot ser ja un fet amb transcendència, un fet o un detall gairebé desconegut.

D'aquí la importància d'aquest treball tan magníficament editat amb el suport de l'Ajuntament de la població, de Caixa Penedès i de l'empresa R.P., un recull de dades, que poden semblar sovint minúscules, però aplec a la fi que, amb el pas dels anys, ha de moure no a l'estudi i a l'observació, que és al que mou ara, una observació que té també components de record, talment com d'un àlbum familiar, sinó que mourà a la consulta, a la recerca i a la interpretació d'un passat que ara no ho és, proper en excés, una feina, bona feina, feta de cara al futur.

J. M. L.

Mn. Ramon Català i Güell (*)

QUARANTA ANYS A LA PARROQUIA D'OLIVELLA. ANÈCDOTES I VIVÈNCIES D'UN RECTOR RURAL

Edició de l'autor i l'Ajuntament d'Olivella.
2003.

Em plau veritablement que aquest vespre m'hàgiu volgut convidar, i sobretot que hagi pogut venir mossèn Ramon Català, protagonista i culpable absolut d'aquesta celebració d'avui en aquest espai, per dir quatre coses

sobre aquest llibre que amb el seu títol ja ho explica gairebé tot, *Quaranta anys a la parròquia d'Olivella. Anècdotes i vivències d'un rector rural*. El cert és que a l'Institut d'Estudis Penedesencs, i a Òmnium Cultural també, vam rebre suggeriments de persones que coneixien el llibre i que ens demanaven d'organitzar un senzill acte de presentació, que no per senzill deixarà de ser menys entranyable. I si cal renyarem el seu autor per no haver vingut abans a presentar el llibre a Vilafranca, que el volum va ja per la segona edició. El proper llibre que escrigui, mossèn, faci el favor de venir a presentar-lo, que Vilafranca també és a casa seva.

D'entrada, dir que el goig ha estat poder llegir el llibre perquè és un volum que traspu vitalitat i amor a la vida per arreu. Mn. Català és, ben certament, d'aquelles persones que creuen en les persones, de forma que us puc confessar que tot just acabat de llegir-lo –i explicaré que em va atraure tant, que la seva lectura va ser impulsiva, d'aquelles de no deixar el llibre ni un moment–, en cloure la darrera pàgina, em va venir al cap aquella dita que assegura que moltes persones fent coses petites són capaces de fer canviar el món. Mn. Ramon ha posat cada dia un granet de sorra en la vida de la comunitat d'Olivella, un granet de sorra cada dia des de fa quaranta anys, el granet de sorra de tota una vida que demostra una persistència inalterable, disposada sempre a fer bona feina, com quan es va entossudir a portar l'electricitat al poble i cada dia per altre era a les oficines de l'empresa subministradora.

Crec que s'ha de remarcar també que aquest llibre és un magnífic retrat des dels anys seixanta cap aquí, un dibuix de la nostra terra fa quaranta anys, just quan el desenrotllament agreujava el despoblament rural, l'èxode cap a les fàbriques i els suburbis de les ciutats. Vet aquí un testimoniatge de records de primera mà que d'aquí uns anys ha de ser font de recerca i estudi en la temàtica

demogràfica, però també testimoniatge històric i sociològic d'un temps i un país en el qual un indret com Olivella –i el tema, amb sensibilitat, només apareix apuntat en el llibre– tenia l'amo del poble, el propietari principal, i mitja dotzena de propietaris que habitualment no hi vivien, però que tenien qui els cuidava la hisenda.

La contrapartida dels que van haver de marxar és la voluntat de revitalitzar la vida en un poble, tot i que fos petit i no tingués gairebé ni els serveis bàsics, per no tenir no tenia edifici de l'Ajuntament, sinó que es feien servir unes golfes on hi havia també un armari ple de medicaments que deixava el metge quan feia visita, i el senyor rector, atenent les indicacions mèdiques per via telefònica, feia gairebé de... practicant. Caldria dir que aquesta reivindicació de la vida senzilla i de la necessitat de persistir en l'indret ha estat el que ha salvat molts indrets del Penedès com el d'Olivella, que en cas contrari potser hauria acabat com quatre cases perdudes en alguna de les urbanitzacions que es van anar construint. Com el turisme, les urbanitzacions rurals de segones residències de famílies obreres del cinturó de Barcelona són també una de les característiques que han definit la història de molts indrets del nostre Penedès a la segona meitat del segle XX.

Tot plegat, les pàgines del llibre constitueixen un anecdotari, ple de bonhomia i de sapiència, la sapiència de saber prendre's la vida amb una certa filosofia, però tampoc acceptant-ho tot, sinó intentant aprofitar les possibilitats de cada moment amb un cert to fins i tot murriesc, allò que en diríem una certa dosi de punyeteria.

A les seves pàgines, en capítols breus de caire monogràfic, acompanyats de fotografies molt boniques i excel·lentment impreses, una bona colla d'elles en color, hi trobareu la

veu d'un autor que mostra un bon domini de la llengua col·loquial, talment com la seva manera de parlar, jo diria que ben bé pot ser el resultat de quaranta anys de fer sermons, i sermons als pagesos, que no és broma. Un discurs que sovint cerca la complicitat del lector, del lector d'ara, de l'any 2003, que coneix quin ha estat el final d'aquella història dels anys seixanta i que, al mateix temps, se suposa que és coneixedor de quins eren els paràmetres més significatius de la vida rural en aquells anys.

D'això que dic, en podríem posar molts exemples, però jo voldria llegir-vos un passatge de la pàgina 130 que n'és un excel·lent exemple.

D'aquí una setmana, el dia 8 de desembre, Mn. Ramon celebrarà els 49 anys de dedicació sacerdotal, enhorabona, que a l'hora de la veritat de 49 a 50 només en va un. 49 anys de servei a la comunitat cristiana, dels quals més de 40 a Olivella, a la parròquia de sant Pere i sant Fèlix, evidentment un patronatge així ha de ser tot un honor per a un vilafranquí format a l'escolania de Mn. Maideu.

Així doncs, han estat més de quaranta anys, i aquest llibre n'és un testimoniatge fe-faent, de servei a la comunitat, que en una comunitat tan petita com la d'Olivella no sols vol dir pare i pastor, sinó també taxista, promotor de millores constants al poble, transportista de verdures i de pageses que anaven al mercat, practicant d'atencions mèdiques i d'urgències físiques, a banda de les espirituals, guia local de turistes suecs que volien conèixer un poble i un capellà rural. Però també professor de religió als instituts de Vilanova, director de la coral de Sitges, sacerdot de l'ermita del Vinyet on tants ens hem casat. I encara viatger infatigable, no sols per anar a portar un vehicle d'aquests de tot terreny a un missioner al centre del continent africà, sinó també com a persona que no renuncia a conèixer el món, perquè el

món és gran, però alhora és tan petit com el d'Olivella.

Jo crec que és Mn. Ramon qui ens ha de parlar, de manera que no diré res més. Tan sols remarcar que tinc el convenciment que un llibre com aquest és el que tothom, quan ja comença a tenir una edat, hauria d'escriure si, com en el cas de Mn. Ramon, la vida li ha estat tan generosa com ell ho ha estat i ho és amb tots els que l'envolten. Aquí teniu, doncs, el llibre de tota una vida, i això, no el llibre sols, sinó tota la vida de servei als altres que hi trobareu a les seves pàgines, és una cosa que mai li podrem agrair prou.

Lloat sia Déu, Mn. Ramon, moltes gràcies!

J. S. i B.

(*) Paraules pronunciades en l'acte de presentació del llibre a Vilafranca del Penedès, el 28 de novembre del 2003.

Francesc X. Puig Rovira

DICCIONARI BIOGRÀFIC DE VILANOVA I LA GELTRÚ. DONES I HOMES QUE HAN FET HISTÒRIA

Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. 2003.

Heus aquí un treball monumental, en més de quatre-centes pàgines de format ampli i lletra menuda, d'aquells que no es poden enllestir en quatre línies de ressenya com aquestes que ara esteu llegint, potser perquè a l'hora de la veritat aquest serà un volum que, amb tots els seus defectes i virtuts, esdevindrà manual de referència durant molts anys i quan hom pensi en algú relacionat amb Vilanova recordarà l'obligada consulta de l'amplíssim treball de Francesc Xavier Puig Rovira. Aquest diccionari aplega per ordre alfabètic la biogra-

fia d'una munió de personatges de tots els temps fills de la vila, residents en ella o que hi han estat directament relacionats, en cada cas amb unes mínimes dades introductòries, una imatge si existeix, i la indicació de les referències bibliogràfiques més essencials. Cal destacar també els prou interessants apèndixs sobre els alcaldes del segle XIX i XX, diputats, jutges, secretaris, notaris i rectors, i també la classificació dels biografiats per àmbits d'activitat, una amplíssima ressenya bibliogràfica, i l'imprescindible índex onomàstic final.

Obra més de consulta que de lectura, la seva síntesi, amb explicació de la metodologia de treball emprada, és al text introductori, que realment és el que paga la pena de llegir amb deteniment, la resta queda per a la consulta i l'ampliació d'allò que en podríem dir la cultura general vilanovina. A l'hora de la veritat, però, és fàcil adonar-se que estem davant d'una obra metòdica, sòlida i rigorosa, resultat d'una labor pacient d'anys, i que no té a nivell de Penedès històric cap precedent que permeti la comparança, ni tan sols aquell volum de Manuel Benach i Torrents *Els vilafranquins del segle XX* que mostra, en la comparança, una colla de dèficits que s'inicien en la mateixa metodologia i objectius de l'obra.

Però també és igualment cert que les obres d'aquest contingut i envergadura són, en especial, en un temps com el nostre tan amic dels personalismes, un motiu per a la polèmica de poca volada rere allò dels que hi són i els que hi haurien de ser. De forma i manera que, a banda de la felicitació pel treball realitzat, hi ha d'haver el reconeixement a l'autor i a l'editor per la gosadia d'haver tirat endavant la singular iniciativa de treure a la llum aquest treball del qual haurem de parlar durant molt de temps.

J. M. L.

AADD. Josep Colomé (coordinador)

DE L'AIGUARDENT AL CAVA. EL PROCÉS D'ESPECIALITZACIÓ VITIVINÍCOLA A LES COMARQUES DEL PENEDES- GARRAF

Ed. Ramon Nadal. "El 3 de Vuit". Vilafranca del Penedès. 2003.

Iniciativa certament ambiciosa la d'intentar sintetitzar en tres-centes pàgines la història vitivinícola del Penedès en els seus diversos àmbits, d'aquí que el treball resulti, tot i les suposades prevencions de qui l'ha coordinat, de caire desigual, de forma que el resultat és més interessant com a volum de divulgació i aplec de treballs diversos que no pas com a visió de conjunt.

Per altra banda, cal entendre que el llibre no era un exercici fàcil i que la descripció de la realitat històrica havia d'incloure capítols que són molt lluny de les gloses hagiogràfiques. En aquest sentit, el volum passa de puntes sobre temes com el de l'afegit d'esperit als vins que anaven a Amèrica —única forma per resistir les inclemències del viatge—, les manipulacions amb colorants, o l'anomenada "xaptalització".

Un capítol a banda creiem que havia de merèixer el paper de Vilafranca com a centre de comercialització de vins d'arreu de l'Estat a través dels magatzems vilafranquins. Tot i això el treball de Raimon Soler ofereix una perspectiva panoràmica que, vist des de fora, ofereix un conjunt d'interessants observacions sobre l'evolució del sector. Al seu costat cal remarcar la perspectiva teòrica del tema de la tinença de la terra que exposa Josep Colomé, així com les perspectives socials del tema empresarial i obrer que saben sintetitzar Jordi Planas i Ramon Arnabat, amb el complement ben interessant del coo-

perativisme que de la mà d'Antoni Saumell clou el volum.

Estem davant el que és un llibre de consulta bàsica, un punt de referència que, a hores d'ara, ja començava a ser imprescindible en la bibliografia de casa nostra, tan donada a

les monografies molt específiques. Aquest no és el llibre de la història de la vinya i el vi del Penedès, però suposa una aportació ben significada, una fita remarcable en la historiografia vitivinícola penedesenca.

J. S. i B.